

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

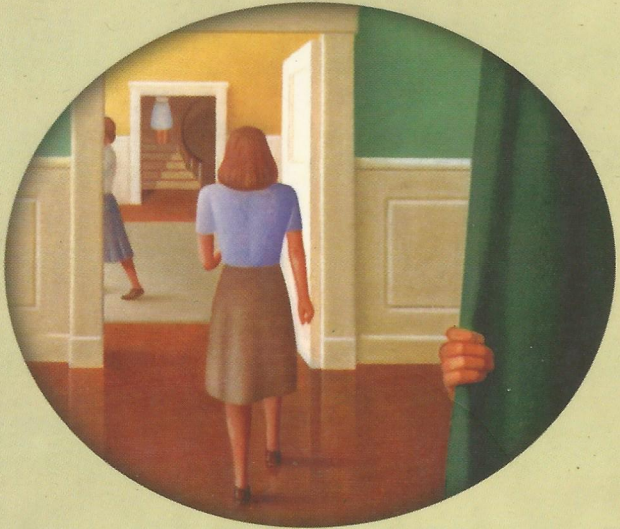
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Erdoğan Özmen

Psikanalizin Serüveni ve Çağrısı

iletişim

*Deniz'e
(hayatımın armağanı işte,
çok güzel)*

**"Filozoflar dünyayı yorumlamakla yetindiler,
oysa aslolan onu değiştirmektir."**

K. MARX

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Giriş.....	13
Genel Manzara.....	21
Psikanalizin Mevcut Konumu.....	25
Başlangıç.....	37
Hipnozdan Psikanalize.....	45
Psikanaliz Okulları.....	59
Rüyalar ve Bilinçdışı.....	91
Cinsellik ve Dürtüler.....	121
Ruhsal Yapılar ve Savunmalar.....	151
Psikanalitik Epistemoloji.....	173
Sonsöz.....	193
Kaynakça.....	197

Bu kitap, psikanalizin kuruluş yılları ve teorik serüvenine duyduğum merakın sonucudur. Temel teorik kavramların henüz inşa edilmediği, onların açıklama imkânlarından mahrum olunan bir dönemde girilen çabanın, sorulan soruların, gözlemlerin, deneyimlerin devasa karakterini, onların olağanüstü değerini en has haliyle başka nerede görebiliriz ki? Her şey bambaşka yönlerde de gelişebilirdi, bazı ipuçları öylece boşlukta kalabilirdi, umutsuzluğun o çok ağırlaştığı anlar şimdi hayranlıkla izlediğimiz cesareti kırabilirdi, vb., vb...

Bir teorik inşa süreci söz konusu olduğunda; her başlangıç adımı nihai kavramların, anlayışların izlerini görmekten daha heyecan verici ne olabilir ki? Mümkün bütün psikanaliz okumalarını mecburen -deyim yerindeyse- helezonik bir karaktere büründüren de o aynı hareketlilik özelliği olmalı. Laplanche'ın başka bir bağlamda ifade ettiği gibi; "Freudçu yöntem bir kez edinilince hep kalacak bir şey gibi gözükse de, ... sürekli olarak yeniden fethedilmesi gereken bir şeydir". Psikanalizin o dinamiği teori pratik diyalektiğinin de esaslı örneklerinden biri olarak anılmayı hak ediyor. Bu kita-

bin görelî bir dağınıklılık içinde bulunduğu da biraz o yüzden.

Belki biraz tersten şöyle de söylenebilir: Psikanaliz çizgisel bir süreç halinde gelişmiyor. Yeni kavramlar asla tam olgunlaşmış halleriyle ortaya çıkmıyorlar. Klinik pratiğin ortaya koyduğu sorunlara ilişkin tam ve yeni bir içgörü, Freud, biraz da kaçınılmaz olarak biyolojiye ya da fiziğe “geri gittiği” ölçüde bulanıklaşıyor. Zorlayarak söylersek, Freud kazandığı içgörü karşısında yer yer kendi bakışını bulanıklaştırıyor.

Bu kitapta ne ölçüde bulunduğunu kestiremiyorum ama mutlaka dikkate alınmalı: Psikanalizin hikâyesi ve tarihine içkin bir özellik, bir tür “terslik” durumu yeni imkânlar sunan, yeni açılımları davet eden bir armağan gibi orada duruyor: Orijinal halleriyle ve patolojik anlam ve sonuçları bakımından ele alınmış ruhsal özellik ve kümelenmeleri; normal gelişimimizde oynadıkları roller ve sağlıklı büyüme ve olgunlaşmanın bir veçhesi olarak yerine getirdikleri işlevler açısından, dolayısıyla tamamen farklı zeminlerde değerlendirmek ve yeniden anlamak giderek daha çok mümkün olacak/ oluyor ve önem kazanıyor. Bu konuda sadece, Freud’dan Kohut’a uzanan yelpazede narsisizm kavramının geçirdiği değişimleri ve akıbetlerini düşünmek bile yeterince aydınlatıcı olacaktır. Bugün edindiğimiz uzaklıktan bakınca, daha iyi görebildiğimiz psikanalizin o imkânı insanlık hallerine ilişkin bilgimizi derinleştirmeye devam edecek.

Psikanaliz üzerine söz alırken belki de en çok sezgiden söz etmeli: İnsana özgü en has yetilerden olan, kökleri hayli derindeki duygusal ve bilişsel hünerlerin bir bileşiminden çıkan sezginin oynadığı rolü vurgulamalı. Hayatın başlangıcında, temel bir iletişim biçimi olarak sezginin kapladığı alan muhtemelen daha sonra da hiç azalmadan sürüyor. Psikanalizin serüveninin önümüze koyduğu ve bize öğrettiği biraz da bu: Sezgi sanılanın tam aksine bir dizi incelikli ve karmaşık hünerin toplamıyla vücut buluyor. Onların en

önemlisi dinleme. Özenle korunan bir dinleme tutumu sayesinde, ötekinin söylemindeki/konuşmasındaki ikili motivasyonu anlamak mümkün oluyor. Hem arzuyu ifşa etme ihtiyacı, ama aynı zamanda ilgili materyali gizlemeye matuf manevraları. Sezgilerimiz yoluyla aynı zamanda, bir durumu basmakalıp duygusal yanıtlarla karşılayarak etiketlemenin ötesine geçmez miyiz? Ötekinin davranışlarını ve duyguyu/düşüncelerini anlamamanın ve kestirmenin en önemli imkânı, sükunetle sürdürülen bir nesnellik tutumu ve empati -sezgi işte- değilse başka nedir ki?

Yine de söylemeliyim: O iki adamın, Marx ve Freud'un yarattığı/eseri, bizleri bu "rûhsuz" dünyanın karşısında yüreklendirmeye ve silahlandırmaya devam ederken, kaynakları bakımından da benzer bir kaderi paylaşıyorlar: Bir tür "kaynağa dönüş" ihtiyacını ve davetini sürekli kılıyorlar. Bu, her ikisini de kuruluş zeminleri, çekirdek fikirleri, yönelimleri ve hepsinin üstünde tabii ki inceleme nesneleri açısından benzersiz bir konuma yükseltiyor.

Daha önce *Virgöl* ve *Aura* dergilerinde yayımlanmış birer makaleyi de (Freud ve Kohut, *Virgöl*, Mart 1999, sayı 17; "Heinz Kohut ve Kendilik Psikolojisi", *Aura* 99, sayı 5) ilgisi nedeniyle kitaptaki kendilik psikolojisi bölümüne ekledim.

Kitapta, id, ego, süper ego, anksiyete karşılığı olarak (zira bu kavramlar da Türkçe metinlerde yer alıyor) sırasıyla; alt-benlik, benlik, üst-benlik ve kaygı sözcüklerini, fantezi karşılığı olarak düşlem sözcüğünü, self için kendilik, mind için zihin, psychic için ruhsal, impulse için itki sözcüklerini kullandım.

GİRİŞ

“İnsanoğlu dünyaya elinde aynayla ya da ‘ben benim’ diyen Fichte’ci bir filozof olarak gelmediği için kendisini önce başka insanlarda görür ve tanır. Peter kendi kimliğini insan olarak, önce benzeri Paul ile kıyaslayarak saptar.”

KARL MARX, *Kapital*

“Ilık, dolgun bir beden giriverdi beynine. Buyur etti beyni onu. Kucak dolusu rayihalar sardı her bir yanını. Acıkan teniyle gizliden, için için sevişmeyi arzuladı.

Duke Street. İşte geldik. Önce yemeli. Burton’da. İçim rahat eder o zaman.

Cambridge’in köşesini dönerken, hâlâ peşin-deler. Şakırtısı, tok tok nal sesleri. Parfümlü bedenler, ılık, dolgun. Tümünü öptü, karşı koyamayıp: Tenha yaz tarlalarında, dardağan ezilmiş çimenlerin üzerinde, yoksul semt apartmanlarının koridorlarında, kanepelere uzana, karyolala-

rını gıcırdata... Yüreği kalkmış durumda, Burton Restaurant'ın kapısını itti. Keskin kokular titreyen soluğunu kesti: Sert kokulu etsuyu, haşlanmış yeşil sebzeler. Hayvanların tıkmışına bak hele... Erkekler, erkekler, erkekler... Bardaki yüksek taburelere tünemişler, şapkaları arkaya doğru kaykıltilmiş, masalarda oturmuş, bardakları kafaya dikerek, koskoca mundar lokmaları ağızlarına tıkarak, aç gözleri yuvalarından fırlamış, yağlanan bıyıklarını sile sile garsonlardan hesaba dahil edilmeyen ekmek üstüne ekmek istiyorlar... Bir adam ağzından lokmasını tabağına tükürüyor: Yarıçığnenmiş kıkırdak: Dişetleri: Yok ki çiğçiğ-çiğneyecek dişleri... Bir an önce yutmak için geveliyor da geveliyor... Yutabileceğinden fazlasını ısırmış. Ben de öyle miyim? Kendimizi başkalarının gözüyle görsek. Aç insan öfkeli olur tevekkelili. Diş, çene işlemekte... İnsan kokuları. Yer yer balgamlı talaş, tatlımsı ılığımsı sigara dumanı, çiğnenmiş tütünlerden ve erkekler tuvaletinden yayılan biralı sidiğin iğrenç kokuları, bayatlamış tahammülfersa tahammüurat... Kusası geldi... Burada ağzıma bir lokma dahi koyamam. Çatalıyla bıçağını bileyerek tabağındakileri kâmilten gövdeye indirmeye hazırlanan herif, burnunu karıştıran yaşlı adam. Hafif bir ispazmoz, sonra veryansın, geviş getire getire çiğniyor. Öncesi ve sonrası. Yemekten sonra şükran duası. Bu resme bak, sonra da şuna. Yahnisuyuna banılmış ekmek parçalarını çalakaşık silip süpürmek. Tabağını da yalasana, ulan! Çıkıp gideyim burdan... Bıçakdolusu lahana haşlamasını yaşamı buna bağlıymışçasına boğazına tıkıştırılan şu adam. Nasıl da sığdır-

dı. Seyretmesi bile huylandırıyor beni. Parmaklarıyla yese daha güvenli olacak. Parçalar, didik didik edebilir. Cibilliyeti böyle... Dışarıya. Pisboğazlardan tiksindiririm... Kapıya doğru geriledi. Davy Byrne'de hafif birşeyler yerim. Maksat nefis körletmek. Bir süre götürür beni. Sıkı bir kahvaltı etmiştim... Her koyun kendi bacağından asılır, tırnağından, dişinden. Hık. Yut gitsin. Hık. Tık gitsin... Dışarıya, nispeten temiz havaya çıktı ve geriye, Grafton Street'e doğru yürüdü. Ye yoksa yerler seni. Öldür! Öldür!.. Ince hastalığa sıcak taze kan salık verirler. Her zaman istenir kan. Riyakârlar. Buharı çıkarkene yalarsın kanı, tatlımsı koyu. Yüreği ezilen vampirler.

Ah acıktım..”

JAMES JOYCE, *Ulysses*

“Psikopatoloji alanını araştırırken hastayı yok sayabilseydik işimiz çok daha kolay olurdu; kendimizi hastanın beyninin fizyolojisini ve kimyasını incelemekle ve zihinsel olayları da mevcut deneyimimize yabancı nesneler veya sadece gayrı-kişisel istatistiksel formüllerin değişkenleri olarak ele almakla sınırlandırabilseydik her şey çok daha basitleşirdi. İnsan davranışının anlaşılmasında bu yaklaşımlar da önemlidir, ancak tek başlarına ilgili olguların tümünü kapsayamaz, ya da açıklayamazlar. Başkasının zihnini anlamak için, kendimizi tekrar tekrar onun duygularının ve çağrışımlarının akışına bırakmalıyız. Bizzat kendimiz onu anlayacak araç olmalıyız.”

JOHN NEMIAH. Aktaran: Glen O. Gabbard,
Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice

Tam ne zaman başladı ve daha ne kadar sürecek, hiçbir fikrim yok. İnancın ve kesinliğin hayatlarımızdan kaybolduğu, ahlakın sahneden çekildiği, hak ve adalet taleplerinin hiçbir karşılık bulamayarak dağıldığı, anlamsızlığın bir kara bulut gibi çöküp hayatlarımızı boşalttığı, tüketici/seyirci olma hali dışında ve üstünde bir varoluş alanı ve tasavvuruna izin ve imkân tanınmayan, hızın ve değişimin temposunun hayallerimizin bütün dayanak ve zeminlerini havaya savurduğu bu çağ cıvılcıplak bir madde* çağı işte. Duygusunu bütünüyle yitirmiş, kabuk bir çağ. Ruhsuz, öylece ...

Ya da Slovaj Zizek'in dediği gibi:

“... Geç kapitalist tüketim toplumunda, ‘gerçek toplumsal hayat’ın kendisi, bir şekilde, sahnelenmiş bir düzmeceyi özelliklerini ediniyor, komşularımız ‘gerçek hayat’ta sahneye çıkmış aktörler ve figüranlar gibi davranıyorlar... Yine, kapitalist, faydacı, tinsellikten-arındırılmış evrenin nihai hakikati, ‘gerçek hayat’ın kendisinin maddilikten-arınması, bir hayaletler şovuna dönüşmesidir.” (2001)

Ya da şu: Beynin ve beyin biyokimyasının çağı. Psikotrop** ilaçların çağı. Prozac toplumu. Hani neredeyse, “bütün dün-

(*) Her türlü haksızlıktan sakınmak için: Burada kastedilen madde-liğin Marksist epistemoloji ile, Marx'ın diyalektik ve tarihsel materyalizmi ile, hepsinden önce ve önemlisi O'nun tarih kıtasını bilimsel bilgiye açan devasa girişi-mi ile hiçbir bağı ve yakınlığı yok. Kimse boşuna heveslenmesin ve avuç ovuşturmasın. O esasen, “merkezi problemi insani bilmeye ilişkin yeterli bir teoriyi materyalist bir dünya kavramsallaştırması ile uzlaştırmak olan bir epistemoloji”. Şimdi, karanlığın ve zulmün çağında her zamankinden daha çok orada duruyor ve bambaşka bir mesele.

(**) Günümüzde psikiyatrinin tarif ettiği çeşitli rahatsızlıkların (depresyon, psikoz, kaygı vb.) tedavisi için kullanılan ilaçların (anti-depresif, anti-psikotik, anksiyolitik vb.) genel adı. Tam yeri gelmişken ekleyelim:

“İlaç şirketleri doktor, hasta ve sağlık örgütlerini kısıp almaya çalışıyor.

Sadece 1999 yılında depresyon ve benzeri sorunlara yönelik 130 milyon reçete yazıldı ABD’de. Reçetelerin toplam tutarıysa 8.58 milyar dolar.

yayı ilaçtan geçirebilirsek o özlediğimiz huzur ve barış geze-
geni en nihayet orada, ufukta” inanınca çağ. Zihninin tanın-
madığı ve reddedildiği. Ya da sadece beynin basit bir ürünü
gibi anlaşıldığı. Farklı zihniyet dünyalarından, ütopyalardan
söz etmenin örneğin, o berbat söyleyişle “out” olduğu, salak-
lık sayıldığı. Öyleyse, her türlü ufuk duygusunun ve çizgisi-
nin silindiği, yollara düşmenin, o olağanüstü yolculukların
alaya alındığı, “rantabl” bulunmadığı. Bizleri her seferinde
dünyanın tümüne talip olmanın heyecanına, hep daha öteye
çağırarak seslere kapılmanın delilikle bir tutulduğu, aynı hizaya
yazıldığı. Ekonominin, tekniğin çağı; o iğrenç metal tadıyla.

Paranın, sermayenin, çokuluslu ilaç tekellerinin* çağ. Dostluğun, kardeşliğin, sevginin, yardımlaşmanın, dayanış-
manın, yüce gönüllülüğün, özverinin, diğerkâmlığın insa-
nın ayırt edici vasfıyla, üretici/yaratıcı cevheriyle geçişeceği
bir etiğin inşası yerine, taştan bir kalpsizlikle ve adice para-
ya teslim edildiği. Emegin, çalışmanın, bilginin, kamu yara-
rını ve insanların iyiliğini gözetmenin parodi nesneleri de-
rekesine düşürüldüğü; piyasa bağlantılarının, zahmetsizce
kotarılan projelerin, iş bitiriciliğin, iş bilir olmanın, rekla-

İlaç şirketlerinin bu muazzam pastadan pay kapmak için çevirmeyeceği
dolap yok neredeyse.

Zihinsel Hastalıklara Karşı Ulusal İttifak (NAMI) adlı örgüte yapılan
ve yakın zamana kadar kaynağı ifşa edilmemiş olan bağışlar bunun mani-
dar bir örneği. Söz konusu örgütün görevlileri mahkeme kararlarını da ar-
kalarına alarak hastaların evlerine kadar girip ilaçların zamanında alınıp
alınmadığını günü gününe tetkik edebiliyor. Sözde toplumun sağlığını
gözetmekten başka hiçbir galesi olmayan örgütün son iki buçuk yılda
ilaç şirketlerinden toplam 11.72 milyon dolar yardım aldığını *Mother Jo-
nes* dergisi 2000 yılında ortaya çıkardı. Açık farkla en büyük yardımı ya-
pan şirkette Prozac'ın üreticisi El Lilly and Co.”

(Kenan Erçel, 2001. 2000 yılında ABD medyasının kulak asmadığı
on çarpıcı haber, *Birikim* dergisi, sayı 149, Eylül 2001.)

- (*) On yıla kadar 600 milyonu bulması beklenen ve Afrika çocuklarına anele-
rinden geçen AIDS için, WHO tarafından istenen ucuz aşı uygulaması, 11
dev ilaç şirketi tarafından, piyasa kaybı endişesi ile engellenmiştir. Noam
Chomsky, MIT Konferansı, 30 Mayıs 2000.

min, şöhretin, “daha çok yer kaplamanın” ucube bir “rasyonallite” ve verimlilik kılıfıyla ileri sürüldüğü arsızlık çağı.

Biyolojik psikiyatrinin çağı:* Tekniğin, biyokimyanın ve biyolojinin; insani etkileşimlerin, karşılaşmaların, dinlemenin ve anlam arayışının, sezginin yerine konduğu. Her türlü insan ıstırapının; vahşetin, işkencenin, yoksulluğun, politik baskı ve şiddetin yol açtığı bütün acı ve ıstırapların; ama isyan ve başkaldırının ve öfkenin her türünün de medikalize edilerek, psikiyatrinin hastalık kategorileri ile kodlandığı ve bütün anlam bağlarının çözüldüğü histeri çağı.

Psikanaliz biraz da bunlar yüzünden: Aynı zamanda pratik bir bilgi biçimi olarak ilgi ve işleyiş sahası en geniş anlamıyla etik olduğu ve her şeyden önce, bir topluluk içinde bireylerin yaşadığı hayat biçimleriyle alakalı olduğu için. Ya da psikolojinin diğer parçalarının dokunamadığı duyumsallığı (sensuousness) kavrayabildiği ya da en azından buna talip olduğu için. Ya da: Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde hayatlarımızın anlamına ilişkin düşünme ve iletişim çerçeveleri geliştirme bahsinde bizleri daha donanımlı ve muktedir kılma vaadi psikanalize içkin ana akıntılardan birisini oluşturduğu için.

Ya da şu: Her gün karşımıza dikilen onca belirtinin bizleri önüne savurduğu o soruya -bir geleceğimiz olacaksa eğer- vereceğimiz yanıtların taşıdığı aciliyet şimdiki zamanda kavurucu bir hal aldığı için: “İnsanı hayvandan ayıran ve üstün kılan özellikleri nelerdir? Kimiz biz?” Psikanalizin sözünün belki de asıl değerine kavuşacağı ayrıcalıklı zemin tam da o sorunun muhtemel yanıtlarının kendi dayanak ve temellerini arayacağı ve bulacağı mecralarla örtüştüğü için.

(*) Biyoteknolojik tıp toplumsal yapı ile uğraşmaz ve bireycidir. Bunun sonucu olarak, sağlık için ayrılan kaynaklar giderek artan oranda ileri teknoloji kullanmakta ve ekonomik kısıtlılığı olan insanlar için eşitsizlik derinleşmektedir. Bu durum yaygınlaşan bir sağlık gelişimi sağlanmasını önlemektedir. *Arch Surg*, 2000; 135-402.

Psikanaliz bizi, fikirlerin, duyguların, arzuların velhasıl anlamın üretilme ve yapılanma biçimleri üstüne düşünmeye ve anlamlandırma pratiklerinin potasında yoğrulan insani öz-nellik sorununu; içinde insani deneyimin ve emosyonel gelişimin inşa edildiği ruhsal süreçleri sorunlaştırmaya çağırdığı için. Benliğimizin bütün üstün ve olumlu vasıflarını ilk insan (anneyle) ilişkimizden başlayarak adım adım inşa etme serüvenine (o benzersiz kuruculuk deneyimine) ilişkin bir içgörü, o çağrıya sağır kalarak mümkün olamayacağı için. Bugünün cehennemî dünyasından topyekûn bir kurtuluş, “henüz değil” statüsüne hapsettiğimiz o vasıfları tekrar tekrar keşfederek ve fethederek -yeniden kurarak- mümkün olacak.

Nereye dönsek aldırmazlığın, bencilliğin, duygusuzluğun ve güç/kariyer hesaplarının soğuk matematiğiyle çarpıldığı-mız şimdiki “kaybetme” zamanında psikanalizin daveti ve girişimi; her birimize “dışsal” olan şeylerle, en mahrem ve kişisel olanlar, yani her birimizi kurucu yaşantılar arasındaki karmaşık etkileşimleri ve iç içe geçişleri deşifre etme ve anlamaya yöneldiği için.

Diğerleriyle ilişki tarzlarımızın, tutumlarımızın ve duygularımızın şekillendiği “uygun” vasatları inşa eden, arzularımızı ve davranışlarımızı yönetme stratejileri oluşturan o meşum ideolojik akıntılarına her birimizi maruz bırakarak zalim işleyişini sürdüren küresel kapitalizmin temel toplumsal süreçlerine ilişkin has bir ilgi, psikanalizin de ana arterlerinden ve okunma tarzlarından birisini oluşturduğu için.

Adaletsizliğin gözleri kör ettiği, yoksulluğun, ama zenginliğin de bu denli insafsızca arttığı ve yoğunlaştığı bir dünyada; serbest pazar ekonomisinin yarattığı açlık, terör, umutsuzluk, dehşet cangılında insanın mutsuzluğu yeniden en başa yazılacak ve yeniden onun diliyle konuşulacaksa; insanlık eşitlik ve adalet hakkı, eşitlik ve adalet talebi, eşitlik ve adalet mücadelesi için yeniden ayağa dikilecekse; o eşit-

likçi söylem ve pratiklerin en büyük bağlaşığı psikanaliz olacağı için. Zira psikanalizin, zahmetli pratiğı ve teorik gövdesiyle durmaksızın işaret etmeye ve keşfetmeye çalıştığı şey, insana özgü, biricik ve ortak bir “töz”dür deyim yerindeyse.

Bugünün psikiyatri dünyasına musallat olan, bütün psikiyatrik araştırma ve çalışmalara sinmiş ampirist gündemin ve yönelimin teorik imgelemi ve heyecanı paralyze edici etkilerinden arınmanın en esaslı dayanaklarından birisini psikanalizin tutkusu sağlayacağı için.

Burada çatlaklar yok mu? Psikanalizin bir uyum ve konformizm ideolojisi olarak kullanılmaya müsait oluşu gibi, örneğın. Ya da kurumları ve grupları esasen üyelerinin psikolojik özellikleri uyarınca anlamaya ve yorumlamaya kalkışarak toplumsal olanı bireysel olana indirgeme eğilimi? Ya da bilinçdışını bilinçli kılarak, böylece benliğin akılcı kontrol kapasitesini genişleterek, bilinçdışı bastırmadan bir özgürleşme projesi olarak psikanalizin vaadi örneğın; kişisel ve kültürel deneyimlerimizin asıl olarak tükenme, eksiklik ve boşlukla karakterize olduğu şimdiki zamanda ne kadar sürdürülebilir? Baskın bir biçimde, öznellik deneyimlerinin parçalanmışlık ve eksiklikle malul olduğu, “gerçek hissetmeyişle” işaretlendiğı şimdiki zamanda psikanalizin o vaadinin taşıdığı bir bumerang etkisinden söz açılmaz mı örneğın? Gerçeğı perdeleyerek ayak bağlarımızı, mecburiyetlerimizi çoğaltıcı etkisinden... Ya da psikanalizin açık bir biçimde bir aile ideolojisine bağı kaldığı, o burjuva aile ideolojisinin, hâkim toplumsal sınıfların çıkarlarının ve egemenlik/iktidar ilişkilerinin kendini yeniden ürettiğı bir vasatın oluşmasına servis yaptığı itirazı? vb...

Çatlak her yerde var ve daima daha yakından bakmalı. Başka zaman.

“Sorun hangi inancın hayat hakkında daha memnuniyet verici, daha rahatlatıcı veya daha üstün olduğu değil, fakat dışımızdaki şaşırtıcı gerçekliğe neyin daha çok yaklaşabildiğidir.”

SIGMUND FREUD

Her bakımdan on dokuzuncu yüzyıl sonları Avrupa kültürünün bir ürünü olan psikanaliz, daha sonra yirminci yüzyıl düşüncesi üzerindeki etkisi bir hayli güçlü, çok katlı entelektüel bir akım yaratmıştır. Yaygınlığı ve sürekliliği bakımından ancak Darwin ve Marx'inkiyle kıyaslanabilecek bir etkiye yol açarak, insan davranışı ve deneyiminin birçok bakımdan en kapsayıcı ve derinlikli teorisi katına yükselmiştir. Psikanalizin keşfettiği, dolayısıyla o gün için yeni bir dizi kavram, bugün kültürümüzün yerleşik bir parçası haline gelmiş, hatta doğrudan ilgili metinleri okumamış insanların gündelik konuşmalarında dahi kendilerine yer bulacak denli bir yaygınlık kazanmıştır. Edebiyat, sinema ve popüler yayınlar sayesinde bilinçdışı, cinsel arzu ve istek, bas-

tırma, çocukluk yaşantılarının biçimlendirici etkisi, aile yaşamında ödipal temaların merkeziliği gibi kavram ve anlayışlar hepimiz için aşına hale gelmişlerdir. Artık bir bakıma hepimizin “Freudyen” olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer yandan, insan doğasını ve insani deneyimi konu edinen başka teoriler gibi psikanaliz de kendini gerçek kılmaya ilişkin kendine özgü bir kanal açmış, böylece psikanalize ve psikanalitik kavramlara yakınlığımız ve tanışıklığımız bizleri de belli ölçülerde psikanalizin kendi imgesinde biçimlendiren ve yaratan bir dinamiği harekete geçirmiştir: Artık rüyalarımızı, insanlarla kurduğumuz ilişkileri, evlilikteki çatışmalarımızı, nevrozlarımızı, dirençlerimizi, grup aidiyetlerimizi, değişik ilgi ve uğraşılarımızı bazen sırf psikanalizin bize sunduğu çerçeve içinde kavırıyor, o çerçeve içinde anlamlı kılmaya gayret gösteriyoruz. Belki de aynı nedenle psikanaliz doğumundan bu yana, daima bir karşı çıkış ve çekişmenin konusu olagelmıştır. Genel ilkeleri ve varsayımlarından, kendine özgü gözlem yöntemine, önerdiği tedavi tekniğine kadar, evrensel olarak kabul görmüş ve benimsenmiş hiçbir psikanalitik pozisyon yoktur. Keza kendilerini değişik okullara ve kurumlara bağlı sayan analist ve teorisyenler de temel bazı konularda farklı tutumlar almakta, bu da psikanalizi tutarlı bir bütün olarak okumayı ve anlamayı ayrıca güçleştirmektedir. Ancak ister inkâr edelim, isterse benimseyelim, psikanalitik teoriyi önemsememek artık mümkün değildir. Psikanaliz bir yandan insani doğaya ilişkin bütün geleneksel düşünce sistemlerine meydan okuyarak, diğer yandan aynı meydan okuma eşliğinde psikolojik, toplumsal, politik bütün teoriler için yeni soru ve sorun kanalları açarak, hâlâ birçok bakımdan insan davranışının ve insani deneyimin anlaşılmasının en kapsamlı çerçevesini sunmaya devam etmektedir.

* * *

Peki, nedir psikanaliz? Karikatürlerin, popüler yayınların ve kültürün, sinemanın oluşturduğu ve dolaşıma soktuğu imgeyi biliyoruz: Bir divan; o divana uzanmış, bir boşluğa doğru hiç sonu gelmeyecekmişçesine konuşan hasta; bir koltuk ve o koltukta konuşmadan ve donuk bir edayla notlar alan, keçi sakallı, bazen pipolu, meymenetsiz ve genellikle hastasından daha yaşlıca psikanalist. Uzaktan uyandırdığı düşünceleri ve korkuları da tahmin edebiliriz: Ancak tutunamayanlara, “kaybetmişlere”, cesaretsizlere, beceriksizlere göre olduğu, bir tür teslimiyet ve yenilginin kabulüne işaret ettiği, kontrolün ve otoritenin bir yabancıya terk edilmesine denk olduğu vb. Peki, içeriden diyebileceğimiz bir bakışla, yani onu uygulayanlar ve ondan yarar görenler açısından nedir psikanaliz? Bu düzeyde verilecek yanıtların psikanalizin doğasına içkin asli bir güçlkle malul olacağını teslim etmeliyiz: Psikanalitik kavramlar asıl olarak terapötik süreç olarak adlandırabileceğimiz deneyimle ilgilidir ve oradan kaynaklanırlar. O deneyim, hem terapist hem de hasta açısından yoğun duygularla yüklü ve tamamıyla kişiseldir. Zaten teorik yapının inşası, psikanalizin başlangıcından itibaren söz konusu o klinik kaynaktan hareketle mümkün olagelmıştır.

Freud bu durumu şöyle özetler:

“Ruhbilim, gelişmesi sürecinde ya da kabul görmesi için, benliğe en yabancı şey olan belirtiler üzerindeki çalışmasına başladığı anda bile, başlama noktasının önemini göz ardı etmemiştir. Belirtiler bastırılmıştan türer, deyim yerindeyse onun Benlik huzurundaki temsilcileridir; ama bastırılmış, tıpkı gerçekliğin (alışılmadık ifadenin kusuruna bakmayın) dışsal bir yabancı bölge oluşu gibi, Benliğe yabancı bir bölgedir -içsel yabancı bölge-. Yol belirtilerden bilinçdışına, içgüdülerin yaşamına, cinselliğe uzanmış ve ruh çözümlemesi insanoğlunun yalnızca cinsel yaratıklar

olmadığı, daha soylu ve daha yüksek itkilere de sahip olduğu biçimindeki parlak karşı çıkışla bundan sonra karşılaştırmıştır.” (SE 22, s. 57)

Bir de şu şekilde söylemeyi deneyelim; hem bir tedavi süreci olarak, hem de bir fikirler sistemi olarak psikanaliz, her biri hem kendinin hem de ötekinin ifadelerini ve eylemlerini yorumlayan özneler arasındaki bir söylem biçiminde gelişir.

“Öyleyse, bir tedavi biçimi olarak psikanalizin, insanların, yapmak istedikleri türden sohbetlerden onları alıkoyan ve nasıl olup da bu belirli sohbetleri değerli bulduklarını anlamalarını sağlayan bir sohbet olduğu söylenebilir. Yani psikanaliz, insanların tekrar doğru yola dönmesine yardım eden bir sohbetir demek yerinde olmaz. Diğer bir deyişle psikanaliz, insanlara yardım sunan bir meslek yerine, öğrenme merakına ilişkin bir meslek olacaktır... Geleneksel olarak insanlar, psikanalitik sohbeta kendi yaşamları hakkında kendilerine anlattıkları hikâyeye tükendiği ya da aşırı sancılı hale geldiği ya da her ikisi de geçerli olduğu için gelmişlerdir. Analizin amacı, hikâyenin sallantıda kalmış uçlarını -ve daha beteri sallantıda kalmış başlangıçlarını- yerli yerine oturtmaktır.” (Phillips, 1993, s. 17-18)

Asıl olarak bu yüzden psikanalitik teori ve kavramların eksiksiz bir biçimde kavranabilmelerinin koşulu, klinik ortamlarda dolaysız işlevlerini edinmiş olmalarıdır. Bu yüzden de, söz konusu kavramların klinik sorunlara uygulanmasında sahip oldukları duyarlılıkları ve taşıdıkları nüansları büyük ölçüde yitirme olasılığı, bu metnin de başlıca güçlüğünü oluşturuyor.

PSİKANALİZİN MEVCUT KONUMU

“Tıp dergilerinde yazılarım hakkında eleştiri çıkmıyordu, nadiren çıktığında da küçümseyen ya da acıyan üstünlük ifadeleriyle geçiştiriliyorlardı. Arada bir, bir meslektaşımın yayınlarından birinde bana gönderme yaptığı olurdu; genelde pek kısa olan bu göndermelerin pek gurur okşayıcı olduğunu söyleyemem -“eksantrik”, “aşırı” ya da “kendine has” gibi kelimeler kullanılırdı... (bir öğrenci klinikte) önce *Rüyaların Yorumu*’nu okusam daha iyi olmaz mı diye sorduğunda, kitabı okumanın zahmete değmeyeceği cevabını almış.”

FREUD

Öncelikli soru şu olmalı: Hangi koşullarda söz açıyoruz psikanalizden? Şunları ayırt edebileceğimizi düşünüyorum:

1) Özellikle psikanalitik teorinin son yirmi, yirmi beş yıl içinde geçirdiği önemli ve halen devam eden değişikliklerden söz etmeli: Yani yeni ilgiler ve sorularla psikanalitik teorinin yeniden ele alınması ve canlılık kazanması eğili-

minden. Bu bağlamda nesne ilişkileri okulundan kaynaklanan yaklaşımların toplum bilimlerinde yönetime ilişkin konuları çeşitlendirmesi, Lacancı psikanalizin edebiyat, film ve politika ve insan bilimleri alanlarına getirdiği yeni açılımlardan söz edilebilir. Keza insani öznelliğin doğası ve kuruluşuyla bağlantısı içinde bilinçdışının konumunun yeniden ele alınması ve sorunlaştırılması, postmodernizm tartışmalarının körüklediği kimlik sorunlarının ödipal ve pre-ödipal dönemler arasındaki bağlar açısından gözden geçirilmesi, cinsiyete ve cinsel farklılığa ilişkin konular da burada sayılabilir.

2) Psikiyatrinin temel yönelimlerini ve genel teorik öncüllerini etkileme şansı düşük bazı dönemsel dalgalanmaları saymazsak, psikiyatristlerin ve psikiyatri kurumlarının, bir kısmı anlaşılır bazı saiklerle psikanalize ve psikodinamik psikiyatriye ilişkin açık bir husumetle olmasa bile dostça olmayan tutumlarını giderek keskinleştirdikleri bir manevi iklimin varlığı.

3) Durumun yeterince saçma ve beyhude karakterini gösteren örneği biliriz: Çakıl taşlarını üst üste dizerek aya bir köprü oluşturabilirsiniz. Biyolojik psikiyatrinin daha çok ampirik veri biriktirerek beynin sırlarına vakıf olacağımız vaadinin yarattığı hüsrana karşısında toptan bir geri çekilme tutumunun benimsenmesi: İnsan zihninin tutarlı ve bütünlüklü bir teorisinin mümkün olmadığı inanışının kazandığı yaygınlığın paralize edici etkileri.

4) Terimin uygunluğundan tam emin değilim ve kendi başına olumsuz bir gelişme sayılması gerektiğini düşünmüyorum ama, psikanalizin demedikalizasyonu olarak adlandırabileceğimiz bir sürecin, yani bir tedavi tekniği olarak psikanalizin artan ölçülerde doktor olmayan kişilere, özellikle psikologlara ve sosyal çalışma uzmanlarına açılması eğiliminin, psikanalizin kurumsal psikiyatrinin koruyucu

rolünü giderek yitirmesine paralel bir seyir izliyor ve onu kışkırtıyor oluşu. Tekrar söylemeliyim: Burada, bir tutum ve değer yargısı geliştirmeye çalışmıyor, sadece var olan durumu tarif etmeye ve anlamaya çalışıyorum. Bu durumun Freud'la Amerikalı psikanalistler arasında bir tartışma konusu olduğunu da hatırlamalıyız. Freud, Türkçe'ye "Sıradan İnsanla Analiz Sorunu" biçiminde çevirebileceğimiz *Lay Analysis* makalesinin girişinde konuyu şöyle tanımlar:

"Bu küçük çalışmanın başlığı kolay anlaşılır değil. Bu yüzden onu açıklamalıyım. 'Layman' = 'Doktor-olmayan'; ve sorun doktorlar gibi doktor-olmayanlara da analiz yapma izni verilip verilmeyeceğidir." (SE 20, s. 183)

Alt başlığı "Tarafsız Biriyle Sohbetler" olan aynı makalede daha sonra şunları söyler:

"Belirli bir eğitim yoluyla böyle yapma hakkını kazanmamış hiç kimsenin analiz yapmaması gerektiğini üstüne basarak söylüyorum. O kişinin doktor olup olmadığı bana önemsiz bir konu gibi görünmektedir." (a.g.y., s. 233)

Freud, diğer taraftan da farklı entelektüel birikim ve disiplinlerden insanların ilgi ve merakını çekemezse psikanalizin "kazanamayacağını" düşünmüştür. Amerika'da ise vurgu esas olarak tıp eğitimi görmüş olmanın sağladığı profesyonel statüye ve onun tanınmasına yapılmıştır.

5) Diğer psikoterapi türlerinin bir hayli çoğalması ve süre/maliyet bakımından kendi taşıdıkları "avantajları" sürekli gündemde tutma gayretleri.

6) Şizofreni, paranoya, iki uçlu duygudurum bozuklukları gibi psikozların, depresyonun ve belli ölçülerde panik bozukluğun ve obsesif-kompulsif bozukluğun nedenlerine

ilişkin biyolojik/genetik bulguların çoğalması, biyolojik yöntemlerle tedavilerine ilişkin gelişmelerin hızlı artışı.

7) Bir tedavi yöntemi olarak psikanalize ve psikanalizden türeyen psikoterapilere karşı şüphe uyandıran bir havanın varlığı. Aynı havayı kuvvetlendirmek üzere ve kaba bir pozitivistik pozisyonundan bakarak psikanalize teorik/felsefi bir disiplin muamelesi yapılması.

8) Zihinsel (mental) bozuklukların sınıflandırılması çalışmalarında (DSM III, DSM III-R, DSM IV), psikanalitik perspektiflerin dışlanması; psikanalize göndermede bulunan terminolojinin elenmesi; sınıflandırma yaklaşımlarında tamamıyla tanımlayıcı (deskriptif, ateorik gibi terimlerle kutsanan) bir tutumun benimsenmesi.

Şunu da eklemeli: Güvensizlik duygusu hayatlarımızdaki en güçlü, en istilacı, en zorlayıcı emosyonel güç belki de. Daima diğer duygulardan önce uyanması ve doğum anından itibaren varlığını her vesileyle duyurması, bir güvenlik, korunma, garantiler tesis etme arayışını da vazgeçilmez kılıyor. -Burada yeri gelmişken, Joseph Sandler'in katkısını anmalı: Sandler, psikanalizin mevcut motivasyonel yapılarını belirgin biçimde genişleterek, güvenlik arka planı (the background of safety) kavramını ileri sürmüştür. Söz konusu kavram, benliğin işleme ilkesini kaygıdan kaçınmak yerine güvenliği artırmaya yönelik olarak pozitif bir çerçeveye yerleştirerek önemli bir etkide bulunmuştur:

“Bireysel, içgüdüsel ve diğer (kişinin içsel ruhsal dengesinin bozulmasından kaynaklanan) değişik ihtiyaçlardan ve bu ihtiyaçlarla paralel bir biçimde gelişen isteklerden söz ettik. Buna eklememiz gereken çok önemli bir şey daha var. Birey sürekli olarak kendi benliği ve çevresi ile etkileşimde bulunarak özel bir doyum sağlar. Nesne ilişkileri söz konusu olduğunda ‘tasdik’ (affirmation) sözcüğü ile

karşılayabileceğimiz bir besin türüyle kendisini daimi olarak besler. Kendi dünyasının, özellikle de nesnelerinin farklı veçheleriyle etkileşimleri aracılığıyla bir dizi yeniden temin edici duyguya sahip olur. Söz konusu besin, tasdik ve temin edilme ihtiyacı bir güvenlik arka planının oluşması için sürekli olarak doyurulmalıdır.” (Sandler, M. Sandler, 1978, s. 274-275)

“Katı olan her şeyin buharlaştığı”, değişmez ve dayanıklı saydığımız bütün referans noktalarının sarsıldığı duygusu, modern hayatın her şeyi her an mümkünmüş ama hiçbir şey de olası değilmiş gibi algılamamıza yol açan temposu, hıza atfedilen olağanüstü önem o güvenlik arayışını her düzeyde yoğunlaştırmamıza yol açıyor. Bir risk alacaksak bile bu sadece menkul kıymetler borsasında alacağımız bir risk olabilir artık. Psikanalizin ve psikanalitik psikoterapilerin görece belirsizliği ve önceden kestirilemez doğasının -biraz hayata benzer bir biçimde- uygulayıcıları açısından, tam da kovulmaya çalışılan o şeyi, bir tür riski içerdiğini ileri sürebiliriz. Üstelik her şeyin hızla biyoteknolojiye teslim edildiği tedavi dünyasının o konforlu ve zahmetsiz koşullarında. O riskli durum tedavinin seyrine ve olası başarısızlıklara ilişkin bütün sorumluluğu esasen terapistin üstlenmesini talep eden bir içeriğe de sahip. Artık o düzeyde terapist için; örneğin “filanca psikotrop ilaçla tedavide zaten yüzde yirmi oranında başarısızlık bildirilmiş” ya da “yüzde şu kadar oranda dirençli olgu her durumda söz konusu” gibi, rakamların ardına sığınma şansı ve mazereti yoktur. O risk ve sorumluluk pekâlâ psikanalizden caydırıcı ve uzaklaştırıcı etkide bulunuyor olabilir, kim bilir. Ya da şöyle: Toplum yaşamının giderek ve hızla “McDonalddlaştırılması” karşısında psikanalizin uzun erimli ve ruhsal hayatın karmaşık dinamiklerini gündeme getiren önerisinin kabulü giderek zorla-

şırken, daha pratik, uygulanabilirliği daha kolay ve kısa süreli psikoterapi biçimlerinin ve ilaçlar yardımıyla uygulanan tedavilerin (farmakoterapilerin) hızla çeşitlenmesi ve ortalığı kaplaması şaşırtıcı olmamalı.

Toparlarsak; psikanaliz bilmek istemediğimiz şeyler hakkında yürütülen sistemli bir çalışmadır. Bizleri, kendimizi anlamaya çalışırken acı veren deneyimlerimizin inkâr edilmesi sonucu ortaya çıkan, yani güçlü ve zorlayıcı bir güdüye sahip boşluk ve yarıklarla karşılaşmaya ve yüzleşmeye zorlar. Freud'un kendi çalışması üzerine düşünürken, uyandıracığı dirence ilişkin söyledikleri de aynı güçlüğe işaret etmektedir: Psikanalizin keşiflerinin bizim geleneksel ve köklü kendilik-imgemizde içerilmeleri hiç de kolay değildir. Bizler olduğumuzu düşündüğümüz varlıklar değiliz ve daha da önemlisi düşüncelerimizin ve duygularımızın "iradi" kontrolü bile söz konusu değil, "kendi evimizin efendileri değiliz" (not masters in our own house). Hem söz konusu bu içeriği, hem de analitik düşünme tarzının özellikleri nedeniyle psikanaliz, "çağdaş" standartlar ve değerlerle bir uyuşmazlık içindedir. Freud'a kulak verirsek:

"Yüzyıllar boyunca insanın naive kendilik-sevgisi (self-love) bilim tarafından iki büyük saldırıya maruz kalmıştır. Birinci saldırı insanın, evrenin merkezinin dünya olmadığını, tasavvur edilmesi bile handiyse imkânsız genişlikteki bir kozmik sistemin küçük bir parçası olduğunu keşfetmesiyledir. Zihnimizde Kopernik'in adıyla özdeşleşmiş şey budur... Biyolojik araştırmaların insanın imtiyazlı bir biçimde yaratıldığı varsayımını çürüttüğü, hayvanlar aleminden geldiğini ve yok edilemez hayvani doğasını kanıtladığı kerte, ikinci taarruza denk düşen andır. Bu yeniden değerlendirme Darwin'le birlikte gündeme gelmiştir... Fakat insanın büyükenmeciliği (megalomani) üçüncü ve en

ağır yarayı günümüzün psikolojik araştırmalarından almıştır. Söz konusu psikolojik araştırmaların benliğe kanıtlamaya çalıştığı şey, onun kendi evinin bile efendisi olmadığıdır. Bu durumda zihinden bilinçdışı düzeyde akıp giden şeylerin kıt bilgisiyle yetinmeyi öğrenmek zorunda. Biz psikanalistler, söz konusu bu içe bakış çağrısını dillendiren insanlar olarak ne ilkiz ne de tek olacağız. Fakat öyle görünüyor ki, her bireyi etkileyen bu durumu ampirik materyal ile desteklemek ve en güçlü ifadesine kavuşturmak da bizim kaderimiz olacak.” (Freud, SE 16, s. 284-285)

Eksik oluşuyla Freud’un yukarıdaki ifadesini malûl kılan şeyle birlikte söylersek: Kopernik’le birlikte gerçekleşen şey, dünyanın daha önce işgal ettiği evrenin merkezi konumundan uzaklaşması, dışarıya atılmasıdır. Darwin’le birlikte olan, insanın yaratıcı nezdindeki merkezi yerinin sorunlaştırılarak iptal edilmesidir. Ve Freud: İnsan zihninin yapılanması bahsinde bilince/bilinçliliğe atfedilen öncelik ve merkezin yerinden edilmesidir. Eksik oradadır ve Marx’ın bilimsel bilgiye açtığı tarih kıtasının bilgisiyle giderilecektir: Tarih ve toplum düzeyinde insan-öznenin merkezden alınmasıdır. Sonuç: İnsan-özne dört farklı düzeyde merkez-sizleştirilmiştir.

Teknolojik yönelimli, en tepeye maliyet-kâr hesaplarını yazan ve her şeyi alınır-satılır bir mal biçiminde eşitleyen “fastfood” toplumumuz doğal olarak, maddi, kesin, hızlı ve basit olanı kutsuyor. Psikanalizin yer yer ifade edilmesi ve anlaşılması zor, karmaşık, özen ve zahmet gerektiren dünyası ve kültürü ve “ağır zamanı”, deyim yerindeyse kum saati burada daha bir süre patinaj yapacağa benziyor.

* * *

Aynı anlama gelmek üzere, dünya ve insan ilişkilerindeki değişim psikanalizde de; yani psikanalizin ürettiği anlama biçimleri, uygulandığı koşullar ve yürütüldüğü biçimlerde değişime neden olurken, diğer yandan “psikanalizin modası geçti” türünden bir hava yaymaktadır. Psikolojik bir tedavi yöntemi olarak psikanalizin bir zamanlar sahip olduğu tekel konumunu yitirmiş olması ve kısa süreli, sorun-yönelimli ve semptomatik tedavilerin (belirtilerin nedenlerini anlamayı ve onları ortadan kaldırmayı gerekli bulmayarak, sadece o nedenlerin ortaya çıkardığı belirtileri “iyileştirmeyi” amaçlayan tedavi şekilleri) göreceli başarıları bu havayı güçlendirmektedir. Ancak şu göz ardı edilmemelidir: Psikanaliz dışındaki psikoterapi türlerinin bir çoğu, hem klasik hem de çağdaş psikanalitik kavramlardan ve o kavramların işaret ettiklerinden beslenmeye ve etkilenmeye devam etmektedirler. Bilişsel ve davranışçı psikoterapötik yaklaşımlar, çift ve aile terapileri, kısa-süreli dinamik psikoterapiler, varoluşçu psikoterapiler özellikle de psikanalitik nesne ilişkileri kuramlarından ve psikanalitik kendilik psikolojisinin temel kavramlarından yoğun olarak yararlanmaktadırlar. Kaldı ki psikanalizi bir bilimsel disiplin ve tedavi tekniği olarak. özelliklerinin üstünde bir düşünme biçimi, has insani deneyime ilişkin bir yaklaşım tarzı olarak gördüğümüzde kültürümüze, modern hayatlarımıza ve ilgilerimize yaptığı katkının devasa boyutlarını anlamamız daha da kolaylaşır. Bazılarını kısaca anacak olursak: Melanie Klein’in çocuğun düşlem dünyasına ilişkin ve Margaret Mahler’in çocuğun annesi ile olan sembiyotik çemberden çıkarak bireyleşme-ayrılma süreçlerine ve “psikolojik doğumuna” ilişkin gözlem ve görüşlerinin çocukların gelişimsel ihtiyaçları ve çatışmalarını düşünme biçimlerimiz üzerindeki yaygın etkileri. Harry Stack Sullivan’ın kişilerarası (interpersonal) alan teorisinin insan bilimlerinde yönetime ilişkin etkileri. Jacqu-

es Lacan'ın psikanalizi yeniden yorumlama girişiminin öz-nellik, bireysellik, benlik, kişilik ve bunların kuruluşlarına ilişkin kavrayışlarımızı radikal bir biçimde değiştirerek toplumsal/bireysel düzlemleri ve aralarındaki geleneksel ayrımı ve politik/toplumsal analizin anlamını yeniden düşünmemizi sağlayan etkisi. Erik Erikson'un yaşam döngüsüne ilişkin epigenetik yaklaşımının ve kimlik kavramının antropoloji, tarih ve biyografi yazımına getirdiği yenilikler. Donald Winnicott'un anne-çocuğun ikili evrenine ve oradaki "yeterince iyi anneliğe" ve "kucaklayıcı çevreye" (holding environment) ilişkin kavramsallaştırmalarının annelik örüntüleri ve deneyimi üzerindeki etkileri. Keza "geçiş nesneleri" (transitional object) ve "geçiş deneyimi" (transitional experience) kavramlarının eğitim anlayışları ve felsefesinde, yaratıcılık ve estetik deneyime ilişkin anlayışlarımızda yol açtığı yenilikler. John Bowlby'nin bağlanma (attachment) kuramının anne-çocuk bağı ve ayrılıklarına yönelik getirdiği yeni anlayışlar. Heinz Kohut ve Otto Kernberg'in narsisizm ve sınır (borderline) durumlara ilişkin geliştirdikleri "sıkı" anlayışların zamanımız kültürüne ve bazı davranış biçimlerine ilişkin zenginleştirici etkileri. Vamık Volkan'ın uluslararası ilişkiler ve ulusların tarihini ve kurulma süreçlerini yeniden okumamızı ve düşünmemizi sağlayan yaklaşımları. Julia Kristeva, Luce Irigaray gibi yazarlarca yürütülen feminizm ve psikanaliz arasındaki karşılıklı etkileşimleri çoğaltan eleştirel yaklaşımları vb... Öyle görünüyor ki, psikanalitik literatür ve mevcut analitik pratiğin baskın ilgi ve eğilimleri, modern çağların ilgi ve yönelimlerini kışkırtmaya, kuşatmaya ve etkilemeye devam edecek.

* * *

Ruhsal işlevlerin, süreçlerin ve işleyişin teorisi olarak psikanaliz hem genel olarak psikopatoloji düzeyinde, hem de

özel olarak insan davranışının biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel belirleyicilerini birbirleriyle ilişkilendirme düzeyinde farklı açıklama potansiyellerine sahiptir. Denebilir ki, biyolojik bilimlerle kesiştiği ve komşuluk yaptığı noktada örneğin; affect teorisi, belleğin nöropsikolojisi, insan yavrusunun erken dönemlerdeki gelişimine ilişkin bilgimizi çoğaltırken; sosyal bilimlerle karşılaştığı noktalarda aşk ilişkileri, evlilik çatışmaları, grup regresyonu, dinamikleri ve aidiyetlerine vb. ilişkin kavrayışımızı derinleştirmektedir. Keza kültürel iklimle girdiği etkileşimler sonucunda, mitoloji, kitle psikolojisi, ideoloji teorisi, film ve edebiyat eleştirisi gibi alanları yeni açılımlarla zenginleştirmektedir.

Başka bir açıdan bakarak, benzer bir durumun verimli bir gerilime ve iç huzursuzluğuna neden olarak psikanalitik teoriye bir hayatıyet bahşettiğini de söyleyebiliriz. Aynı zamanda psikanalitik epistemolojideki merkezi bir güçlüğe işaret eden söz konusu gerilimin ve muğlaklığın kaçınılmaz olduğunu da eklemeli: Bir yandan bir tür enerji bilgisine/alanına (energetics) tâbi sayılması gereken, enerjiler, enerji birikmesi ve akışları, güçler arası çatışmalar; diğer yandan bir hermeneütike (Hermeneutics=yorum bilgisi) tâbi kılarak okumamız gereken, anlam ilişkileri ve yorum prosedürleri. Psikanalitik söylemin karma bir söylem olarak her iki boyutunun bu varlığı psikanalizin olmazsa olmaz koşuludur. Aynı epistemolojik güçlük, sadece sorunun kendisi değil aynı zamanda onun çözümünü de olma özelliğiyle, Paul Ricoeur'e göre;

“İçgüdüsel dürtü (instinct), dürtünün amacı ve affect (duygu) nosyonlarıyla ilişkisi içinde fikirlerin veya temsillerin (representation) konumu nedir? Anlam aracılığıyla anlamın yorumu kateksis, kateksisin geri çekilmesi ve karşı-kateksis ekonomisiyle nasıl bütünleştirilecektir?” (Ricoeur, 1970, s. 66)

sorularında ifadesini bulmaktadır.

Aynı düzlemde kalarak psikanalizin ambivalanslarından da (ambivalence) söz edebiliriz. Ambivalansın; çelişkili ya da karşılıklı dışlayıcı arzu ve fikirlere aynı emosyonel enerji yüküyle yatırımın yapıldığı duygusal durumlar olduğu dikkate alındığında, Freud'un benlik, cinsiyet, bilgi ve adalet konularına ilişkin metnlerinin sorunlu karakterinin o ambivalansla ilgili olduğu söylenebilir. J. Flax'ın yazdığı gibi:

“Böylesi bir ambivalans, Freud'un düşüncesindeki bir karışıklık ya da zayıflığın belirtisi olarak ele alınmamalıdır. O ambivalans daha çok, karmaşık ve çelişkili bir materyalin düzenli bir bütün halinde çökmesine (collapse) karşı direnen kuvvettir. Gerçekten de Freud, ambivalanslarını bastırma girişimlerinde bulunduğu her seferinde sıkça hatalar yapar. Freud, bilginin nasıl kurulduğu, nasıl değerlendirilebileceği ve kendisinin söylemsel “kurucu” olarak rolünün ne olduğu gibi epistemolojik konularda yoğun biçimde çelişkilidir. Zaman zaman ele aldığı materyale indirgemeci ve uygun olmayan bir düzen bindirmeye çalışarak pozitivistik üst-benliğini tatmin etme girişimlerinde bulunur. Düşüncesindeki diğer hatalar, psikanalitik topluluk içinde özellikle tartışmalı olan konularda (örneğin, klinik teknik) buyruk kabilinden önermelerde bulunmak amacıyla kendi ambivalansının belirli veçhelerini bastırmak ya da inkâr etmek istediğinde ortaya çıkar.” (Flax; 1990, s. 50)

BAŞLANGIÇ

Histerik belirtilerin her biri, kendilerini yaratan olayın anısını ve ona eşlik eden duygulanımı açıkça gün ışığına çıkarmayı başardığımızda ve hasta bu olayı bütün ayrıntısıyla tarif edip duygulanımı kelimelere döktüğünde, anında ve daimi olarak ortadan kayboldu.

BREUER ve FREUD

Freud ilk psikolojik çalışmalarını, Josef Breuer'le işbirliği içinde yürütmüştür ve bu çalışmalar histerinin 'nedenleri, dinamikleri ve tedavisine ilişkindir. Nitekim radikal fikirlerini geliştirdiği ilk eserini de, *Histeri Üzerine İncelemeler*'i (*Studies on Hysteria*) Breuer'le ortaklaşa kaleme almışlardır. Freud'un yoğun bir şekilde kendi psikoterapi tekniğini geliştirmeye çalıştığı 1890'lı yıllar, klinik gözlemlerini açıklamak üzere kullandığı teorik yapının esasen psikanaliz-öncesi döneme ait olduğu yıllardır. Bu bakımdan denebilir ki psikanalizin bütün hikâyesi tam da Louis Althusser'in anlattığı gibi başlar:

“... Freud’un ... kuramsal yalnızlığından söz ediyorum. Gerçekten de, pratiğinde her gün karşısına çıkan olağanüstü buluşu, bir tutarlı soyut kavramlar sistemi olarak düşünmek, yani dile getirmek istediğinde, kuramsal öncüler ve kuram alanında ustalar bulmak için ne kadar dindinse, çabası boşa çıkıyordu. Freud şu kuramsal durumun acısını çekmek ve bu durumu yoluna koymak zorundaydı: Kendisinin babası olmak; buluşlarını koyacağı kuramsal alanı kendi zanaatkâr elleriyle açmak. Sağdan soldan ödünç alınan ipliklerle, insanların, uyudukları zaman bile konuştuğu için dilsiz dedikleri bilinçdışının bereketli balığını kör deneyimin (tecrübenin) derinliklerinde yakalamayı sağlayacak büyük ağı örmek. ... Freud buluşunu ve pratiğini, ithal edilmiş kavramlarla; o çağda egemen olan termodinamik fiziğinden, çağının ekonomipolitliğinden ve biyolojisinden ödünç aldığı kavramlarla düşünmek zorunda kalmıştı. Arkasında yasal bir miras yoktu... Kuramsal olarak Freud, işini tek başına kurup yürüttü; o günkü bilimlerden ödünç alınan, ithal edilen kavramların koruyuculuğu altında ve bu kavramların devindiği ideolojik dünyanın sınırları içinde kendi kavramlarını; yerli mamulatı kavramlarını üretti.” (Althusser; Freud ve Lacan)

Başka bir açıdan bakarak denebilir ki, psikanalizin başlangıcı Freud’un tekniğindeki evrime denk düşer. Başlangıçta teknik ve pratik vardır çünkü. Psikanaliz birçok bakımdan hipnozdan çıkarak (her iki anlamda da; hem çıkış noktası olarak, hem de ondan uzaklaşarak) gelişmiştir.

Freud hipnozu 1887’den itibaren kullanmaya başlar. Hipnotik tekniği basit bir biçimde, telkin yoluyla belirtilerin ortadan kaldırılması olarak düşünür ve uygular. Ancak umduğu sonuçlara ulaşamayarak hayal kırıklığı yaşar. Üstelik

bütün hastalarında hipnotik uyku hali gelişmemektedir. Giderek hastalarıyla ilişkisinde ortaya çıkan bazı olguları (hastaların doktoruyla olan bağındaki erotik bileşeni) fark ederek aktarım (transference) kavramını geliştirmesine paralel bir biçimde hipnozun aktarımın değişik veçhelerini gizlediğini gözler ve bir tedavi tekniği olarak hipnozdan kopuşu hızlanır. Zira bu durum aktarımı tedavi sürecinin bir parçası olarak incelemeyi engellemektedir. Diğer yandan belirtilerin anlamını ve sebeplerini anlamak yerine, hipnozun hastayı hipnoz yapan kişiyi memnun etmeye yönlendirdiğini düşünür. 1889'da farklı histerik şikâyetlerle (bacaklarında ağrı ve his kaybı, deliryum, varsanılar, korkular) Frau Emmy von N. tedavi için Freud'a başvurur. Freud ilk kez Breuer'in katartik (cathartic) yöntemini uygular ve hastasının belirtilerini, o belirtilerle ilişkili baskılanmış (suppressed) duygularına ulaşması ve onları söze dökmesi yoluyla iyileştirmeyi dener. Freud Abreaction (abreaction: özellikle bir terapistin bulunduğu bir ortamda bastırılmış bir fikir ya da duygunun söze dökülerek ifade kazanması ve coşkusal olarak boşalımı) olarak bilinen bu yöntemden de hoşnut kalmaz. Çünkü adı geçen yöntemle sağlanan iyileştirici yarar, hasta doktoruyla temasını koruduğu sürece varolmaktadır. Klinisyenle kurulan kişisel ilişkinin yararı, söz konusu özgül hipnotik teknikten bariz biçimde daha üstündür. Bu dönem aynı zamanda Freud'un "psikanalizin temel kuralı" olarak adlandırdığı serbest çağrışım (free association) yöntemini oluşturmaya başladığı dönemdir: "Temel kural, aklınıza gelenleri/zihninizden geçenleri hiçbir seçmeye ve engellemeye tâbi kılmadan söylemenizdir". Hasta aklına gelen her şeyi herhangi bir sansüre tâbi tutmadan, ayıklamadan, atlamadan, kendisine ayrıntı, önemsiz, uygunsuz, gülünç ve hatta rahatsız edici ve utançtırıcı gelse de söylemelidir. (Serbest çağrışımın çevirisi

hakkında not: Almanca *freier Einfall* İngilizce'ye free association olarak çevrilmiştir. *Einfall* daha ziyade tam da kural hastaya söylenirken ifade edildiği biçimiyle “falling into mind”dır. Yani bir düşüncenin birdenbire akla gelmesi, zihinden geçmesidir.)

* * *

“Çocuk insanın babasıdır”: Serbest çağrışım kuralının gerisinde yatan felsefi inanış ruhsal belirlenimciliktir (psychical determinism). Diğer yandan aynı ruhsal belirlenimcilik varsayımı, zihinsel hayatın esas itibariyle bilinçdışı olduğu fikriyle birlikte psikanalizin iki temel ilkesini oluşturur. Freud’a göre ruhsal belirlenimcilik ilkesi uyarınca, belirli zihinsel olaylar diğerlerine tıpkı fiziksel olaylardaki gibi nedensel olarak bağlıdır. Dolayısıyla hiçbir düşünce, anı ya da duygu rasgele değilse ve zihnin bütün halleri diğerleriyle nedensel bir ilişki içindeyse, zihnimizden geçen ya da aklımıza gelen herhangi bir düşünce, ne denli garip ya da önemsiz olursa olsun mutlaka bir anlama sahiptir. Bu bakımdan psikanalitik çalışma da esas itibariyle analist ve hastanın birlikte o anlamları oluşturmaları sürecidir. Söz konusu anlamlar kısmen bilinçdışı çatışmalar tarafından belirlenirler. Bir belirti ya da davranış biyolojik faktörler ya da kültürel koşullar tarafından etkiler dışında bile psikanalizin ilgisi daima anlama yöneliktir ve psikanalist de daima hastanın düşünce, duygu ve olayları nasıl yalnızca kendi geçmiş deneyimleri bağlamında yorumladığını merak eder. Çocukluk deneyimlerinin yaşam boyunca tekrar edildiği ve aynı deneyimlerin yetişkinin çatışmalarını, güdülenmelerini, istek ve endişelerini etkin bir biçimde belirlemeye devam ettiği fikri ruhsal belirlenimciliğin omurgasını teşkil eder.

Yukarıda adı geçen hastasıyla (Frau Emmy von N.) ilgili olarak Freud’un aktardıkları bu bakımdan önemlidir:

“Ona mide ağrılarının niçin ortaya çıktığı ve nereden kaynaklandığını sorma fırsatı buldum... Gönülsüzce bilmediğini söyledi. Ondan yarına kadar hatırlamasını rica ettim. O zaman kesin bir biçimde protesto eder bir ses tonuyla, şunun ya da bunun nereden geldiğini sorup duracağıma söyleyeceklerini bana anlatmasına müsaade etmem gerektiğine işaret etti. Bunu kabul ettim.” (SE 3, s. 62-63)

* * *

Tekrar serbest çağrışım tekniğinin geliştirilmesi sürecine bakarsak, Freud daha sonra hipnotik abreactive tekniğine özellikle dirençli hastası Elizabeth von R. ile çalışırken yoğunlaşma (concentration) tekniğini geliştirir. Eğer uygun ve yönlendirici sorular yöneltilir ve hatırlamaya zorlanırsa, hastanın unutmuş olduğu bütün anılarını bilinçli olarak yeniden hatırlayabileceğini ileri süren Bernheim’den hareketle Freud, hastasına divana uzanmasını ve gözlerini kapatmasını söyler. Hastasından belirli bir belirti üzerinde yoğunlaşmasını ve belirtinin kaynağını anlamaya yardımcı olabilecek herhangi bir anısını hatırlamasını ister. Daha sonra eliyle hastanın alınına bastırarak, uygun soruları sordukça, ilgili anıları gerçekten hatırlayabileceği hususunda hastasına güvence verir. Freud bu tekniği kullanmaya başladıktan sonra hastasında sezdiği bir güç karşısında olduğu ve kendisini o güce karşı mücadele ederken bulduğu izlenimine kapılır. Giderek belirli anı içeriklerinin diğerlerinden ayrılmasının zihinsel güçlerin işleyişiyle ilgili bir mesele olduğunu fark etmeye başlar. O işleyişin, hastalık yapıcı (pathogenic) fikirler kompleksini zihnin bilinçli süreçlerinden ayıran hatırı sayılır bir kuvvete yol açtığını düşünür. Bu farkına varış Freud’a hem ampirik/ham bir direnç (resistance) nosyonu kazandırır, hem de ruhsal güçlerin işleyişine dayanan temel metapsikolojik zihin perspektifini belirginleştirir.

1892-1895 arasındaki üç yıllık dönem, yukarıda da anılan psikanalitik tekniğin, yani serbest çağrışımın Freud'un zihninde oluşmaya başladığı yıllardır. Bu evrimde Freud'un hastası Elisabeth von R. ile olan deneyimleri özellikle önemli olmuştur. Bir aşamada Elisabeth von R., Freud'un işitmeyi istediğinden emin olamadığı için düşüncelerini ifade etmediğini söylemiştir. Bu gözlem Freud'a, yaptığı müdahalelerin hipnotik teknikte içerilen temel telkine benzer bir telkin biçimini aldığını düşündürmüştü ve hastasının düşüncelerini yönlendirmeye çalışmama kararı almıştır. Bunun yerine, zihninde oluşan her türlü fikri ifade edebilmesi için hastasını yüreklendirmeyi ikame etmiştir. Vurguyu o fikirlerin ne denli önemsiz, uygunsuz, utandırıcı ya da sıkıntı verici görünebildiğine bakılmaksızın ve her türlü sansürü önemsemeden ve her türlü yargıyı askıya alarak ifade edilmesine yapmaya başlamıştır. Böylece Freud adım adım yoğunlaşma yönteminin bütün bileşenlerini -sıkıştırma, basınç uygulama, sorgulama ve hastanın dirençlerini açık bir mücadele biçimi içinde savuşturmaya çalışma- terk etmeye başlamıştır. Keza, alna basınç uygulama tekniğinde de, divana uzanmış haldeyken hastanın gözlerini kapaması mecburiyetini de terk etmiştir. Klasik psikanaliz pratiğinde bu erken dönemlerden kalan ve hâlâ devam eden tek şey divan kullanımıdır. Serbest çağrışım tekniğinin gelişmesi ve kullanılması rüyaların araştırılmasının kapısını aralamıştır.

Yeterince açık, ama yine de serbest çağrışım tekniğine ilişkin olarak Michael Franz Basch'ın söylediklerini hatırlayalım:

“Serbest çağrışım terimi harfi harfine anlaşılmamalıdır. Psikanalizin ve dinamik psikoterapinin tekniği, psikolojik çatışma söz konusu olduğu sürece hastanın konuşmasında

rasgele veya planlanmamış olma anlamında hiçbir serbestlik olmadığı olgusu üzerinde temellenir. Hastanın söylediği her şey bir biçimde onun bilinçdışı amaçlarına ilişkindir ve o amaçlar tarafından belirlenir. (Basch, 1980, s. 70)

Charcot'nun yanındaiken beni en çok etkileyen, histeri üzerindeki son araştırmalarıydı, bunların bir kısmını gözlerimin önünde yaptı. Mesela, histerik olguların sahiciliğini ve bazı kanunları olduğunu... erkeklerde histeriye sık sık rastlandığını, hipnotik telkinle histerik felç ve kasılmaların üretildiğini ve böyle yapay belirtilerin en küçük ayrıntısına kadar, travma sonucu kendiliğinden oluşan nöbetlerle aynı özellikleri gösterdiğini kanıtladı.

FREUD

1887 ile 1897 arasındaki on yıl, yani Freud'un histerik hastalarıyla yoğun biçimde çalıştığı yıllar, aynı zamanda psikanalizin temellerinin de atıldığı yıllardır. Bu dönemde (1893-1895) Dr. Josef Breuer'le birlikte yazılmış *Histeri Üzerine İncelemeler* isimli yapıt histeri vakalarının (kitapta yer aldığı şekliyle; Fraulein Anna O., Frau Emmy von N., Miss Lucy R., Katharina, Fraulein Elisabeth von R.) tedavisi

çerçevesinde psikanalizin bir inceleme yöntemi ve tedavi tekniği olarak gelişimini çarpıcı bir tarzda ortaya koyar. Söz konusu kitapta Freud’la Breuer geliştirdikleri tedavi yöntemini “konuşma tedavisi” (talking cure) olarak adlandırır- lar: Hastanın özgürce konuşması sağlandığında, belirtinin kökeninin izini sürmek mümkün olacak, böylece belirti ki- şiler-arası ve psikodinamik bağlamı içinde anlaşılabilirdi. Belirtinin bu biçimde anlaşılır olması onu çözümüne yol açardı.

Freud Paris’te dönemin ünlü Fransız nöroloğu Char- cot’nun kliniğinde ve daha sonra da Nancy’de Dr. Lieba- ult’un kliniğinde gelişen hipnoza yönelik ilgisi ve hipnotik tekniklerle tanışmasıyla, 1887’den itibaren hastalarını hip- nozu kullanarak tedavi etmeye başlar. O yıllarda hipnoz, mistisizm ve büyü ile olan ilişkisi nedeniyle çoğu klinisyen- nin uzak durduğu bir tedavi yöntemidir.

Hipnotizm antik zamanlara kadar gidebilen uzun, ka- ranlık ve yer yer metafizik bir tarihe ve şöhrete sahiptir. Çağdaş kökeni bakımından ise, genel olarak Avusturyalı klinisyen Anton Mesmer’le birlikte anılır. Mesmer “animal magnetism” olarak adlandırdığı özgül bir nitelik keşfeder ve bununla insanlarda histerik fenomenlere çok benzeyen bazı ıstırapları tedavi ettiğini ileri sürer. Mesmer kendi manyetik gücünü uyandırmak üzere karizması ile telkinin bir karışımını kullanır. Uyguladığı tedavi şekli, on sekizin- ci yüzyılın sonlarında, tahmin edileceği gibi bir yandan popüler bir ilgi ve destekle karşılanmışken, diğer yandan ciddi bir karşı çıkış ve tartışmaya yol açmıştır. Mes- mer’den yüz yıl sonra Dr. Liebault, çalıştığı kırsal kesimde nevrotik yakınmaları olan insanlara yardımcı olmak üzere temel olarak hipnotik bir telkin biçimi olan hipnotik in- düksiyonu kullanmaya başlar. Nevrotik belirtilerin altında yatan psikolojik mekanizmaların bilimsel bir açıklamasını

geliştirme vazifesi, Freud'u ve psikanalizi bekleyecektir, ancak tıbbi bir tedavi biçimi olan psikoterapinin kaynaklarının Liebault'un kliniğinde yaratılmış olduğunun altı çizilmeli.

O yıllarda nörolojik araştırmalar yapan bir klinisyen olarak Freud, hipnotik fenomenlerden etkilenmiş ama aynı zamanda, hipnozun üstten bir bakışla garip görünen ancak belirgin etki ve sonuçları için de psikolojik bir açıklama çerçevesi oluşturmuştur.

* * *

Yirminci yüzyıla kadar, psikolojik ve zihinsel rahatsızlıklar oldukça yetersiz ve basit biçimlerde anlaşılmış ve tedavi edilmeye çalışılmıştır. O zamana değin işlevsel rahatsızlıklar olarak düşünülen nevrozların tedavisi küçümsenirken, hekimlerin asıl ilgisinin anatomik ve fizyolojik hastalıklarla sınırlı olması gerektiğine inanılmıştır. Diğer yandan erkeklerde de rastlanılıyor olmasına rağmen, histerinin işlevselliğini kaybetmiş uterus organına bağlı olduğu şeklindeki kadim görüş sürdürülebilmiştir. Aynı dönem histeriklerin, hidroterapi ve elektroterapi gibi tekniklerle tedavi edilmeye çalışıldığı yıllardır. Örneğin ses yitimi (afoni) olan histeriklerin ses tellerine doğrudan elektrik akımı uygulaması gibi. Sıkça bir biçimde, dinlenme, tavsiyelerde bulunma, çalışma rejimleri gibi şeylerle desteklenen bu tedavi biçimleri güvenilir olmaktan uzak oluşları yanı sıra, hastalar açısından da rahatsızlıklarına eklenen yeni ıstırap biçimlerine dönüşüyordu. Dolayısıyla adı geçen tedavi yöntemleri karşısında hastaların gösterdiği kötümser ve protestocu tutumlar klinisyenleri de ümitsizliğe sevk ediyordu. Oluşan kötümser ve hayal kırıklığı yüklü atmosfer klinisyenleri hipnoz ortamını ve imkânlarını da kullanarak daha otoriter yaklaşımlara sürüklüyordu. Böylece hastanın düşünce, duygu ve dav-

ranışlarını etkilemek ve değiştirmek için otoriter yönlendirmelerden medet umuluyordu.

* * *

Freud, Ekim 1896- Şubat 1897 tarihleri arasında 19 hafta boyunca Paris'te dönemin ünlü nöroloğu Jean-Martin Charcot ile Salpetriere Hastanesi'nde çalışma imkânı bulur. Charcot'nun ilgileri ve Freud üzerindeki etkisi oldukça önemli bir zamana denk düşmüş, Freud'un soruları ve entelektüel ilgilerinin bir dönüm noktasında bulunmasıyla örtüşmüştür. Charcot'nun histeriye radikal bir biçimde farklı yaklaşımı, histerik fenomenlerin bir anlamı olan esaslı patoloji biçimleri olduğuna Freud'u ikna etmiştir. Söz konusu bu deneyim Freud'un düşünsel düzeyde nöropatolojiden psikopatolojiye geçişini kolaylaştırmıştır.

Histerinin oldukça değişken görüngülerinin Charcot tarafından ayrıntılı ve sistematik bir biçimde incelenmesi ve sınıflandırılması, her iki cinsiyete de yaygın olarak bulunduğu gösterilmesiyle histeri meşru ve bilimsel incelemeye değer bir hastalık olarak tanınmıştır. Ancak Charcot histerik görüngüler için özgül bir psikolojik açıklama geliştirmemiş, rahatsızlığın nedeninin kabaca kalıtsal bir yozlaşma (degeneration) olduğu fikrine bağlı kalmıştır. Ancak histerik felç, histerik nöbet gibi belirtilerin psikolojik tekniklerle oluşturulabilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi, Freud tarafından histerinin psikolojik bir kökene sahip olduğunun kanıtı olarak kabul edilmiştir. Freud'a göre, hem histeri hem de hipnoz "zihnin madde üzerindeki" gücünü ve etkinliğini temsil eden zihinsel görüngülerdir.

Freud, bireysel genetik yatkınlık fikrini terk etmeksizin, histeriyi psikolojik bir hastalık olarak kabul etmiş ve tedavisinin de psikolojik teknik ve araçlarla yürütülmesi gereğine inanmıştır.

Charcot'nun, hipnotik görüngülerin bilinçli farkındalık alanının dışında geliştiğini fark etmesi ve anlaması, Freud'un araştırmaları için esinleyici ve teşvik edici olmuştur. Charcot'nun hipnoz deneyleri ile histerik fenomenler, organik ve nörolojik kaynaklı fenomenlerden ayırt edilebilmiş ve hipnoz sayesinde bilinçdışı zihinsel süreçlerin varlığı açık biçimde sergilenebilmiştir. Söz konusu gelişmeler Freud'un bilinçdışı güdülenmelerin önemini anlamasına katkıda bulunmuştur.

Hipnotizmle Başarılı Bir Tedavi Vakası

Başlık aynı zamanda Freud'un aynı isimli makalesinin başlığıdır. Makale, Freud'un çalışma Arkadaşı Dr Joseph Breuer'in vaktiyle tedavi etmeye çalıştığı ancak çabalarının sonuçsuz kaldığını görerek hastaya ve ailesine Freud'u önerdiği bir hastaya ilişkindir. Söz konusu hipnotik tedavi henüz Breuer ve Freud'un birlikte *Histeri Üzerine İncelemeler*'i yayımlamalarından öncedir. Vaka analizi aynı zamanda, birçok bakımdan epeyce erken bir dönemde ana-babalık sorunlarına ve depresyona ilişkin önemli açılımlar getirmekte, anneliğin psikolojisine ilişkin oldukça çarpıcı bir içgörünün nüvelerini taşımaktadır. Önemli ve çarpıcıdır zira, bu dönemde Freud, çalışmalarını doğrudan anne-bebek ilişkisine ve o ilişkinin sorunlarına yöneltecek bir teorik birikim ve deneyimden henüz yoksundur.

Hasta yirmili yaşlarında, Freud'un çocukluğundan beridir tanıdığı genç bir kadındır ve ikinci çocuğunun doğumunun ardından oldukça sıkıntılı bir döneme girmiştir. Şimdi belki de doğum sonrası depresyon (post-partum depresyon) diye adlandırabileceğimiz bir halden mustarıptır ve en önemli yakınması çocuğunu emziremiyor oluşudur. Freud, benzer bir durumun hastanın ilk çocuğunu doğurduk-

tan sonra da ortaya çıktığını öğrenir:

“Mutlu giden evliliğinde ilk çocuğunun doğumu yaklaştıkça hasta, bebeğini kendisi besleme/emzirme planları yapmaktadır. Doğum sonrası bedensel işlevleri tümüyle normal görünmektedir. Ancak sütü az gelmektedir ve bebeğini yeterince emziremez. Anne giderek iştahını yitirir ve gıda alımını reddeder. Nihayet on beş gün sonra, anne ve bebek için daha fazla risk almamak için denemelerden vazgeçilir ve bebeğe bir süt anne bulunur. Ardından annenin bütün yakınmaları kaybolur... Üç yıl sonra ikinci bebek doğar... Annenin çocuğunu besleme girişimleri daha da başarısız olur ve çok daha acı verici belirtilere yol açar. Bütün yediklerini kusar, yatağına yemek getirildiğinde huzursuzlukla tepki verir.” (SE 1, 118)

Freud hasta ile karşılaşmasını şu şekilde anlatır:

“Bebeğini besleyememekten ötürü, yüzünde öfkeli bir ifadeyle yatağında uzanmaktaydı. Besleyememe hali her denemesinde daha da artıyor, o da tüm gücüyle buna karşı mücadele ediyordu. Bütün yediklerini çıkartıyordu.” (a.g.y, s. 119)

O sıkıntılı ve huzursuz hali nedeniyle Freud’u hiç de bir kurtarıcı gibi karşılamaz. Freud ise bu nedenle geri çekilmeksizin ve hastanın bir güven sağlamasını beklemeksizin hemen hipnoza başlar ve şu telkinlerde bulunur:

“Korkmayın! Mükemmelen emzireceksiniz ve bebek serpilip gelişecek. Mideniz gayet sağlıklı, iştahınız yerinde ve siz bir sonraki yemeğin yolunu gözlüyorsunuz.” (a.g.y, s. 119)

Freud'un bize aktardığına göre; hasta huzur içinde uykuya dalar, yemeye başlar ve *pişmanlık duymaksızın bebeğini besler*. Ancak ertesi gün belirtileri tekrar ortaya çıkar. Bu sefer Freud ikinci hipnozu uygulamaya girişir, tahmin edileceği üzere bunun için daha büyük bir çaba sarf eder ve bu esnada söylediklerini -bunlar epeyce farklıdır- aktarır:

“Hastaya benim oradan ayrılmamdan beş dakika sonra bir miktar kızgınlıkla ailesine çıkışmasını söyledim: Akşam yemeğine ne oldu? Niyetleri onu açlığa terk etmek mi? Eğer kendisi bir şey yemezse bebeğini nasıl besleyebilir? Vb.” (a.g.y. s. 119)

Freud üçüncü gün tekrar hastaya uğradığında, hasta tedaviyi daha fazla sürdürmek istemediğini söyler. Her şey yolundadır. İştahı açılmıştır, sütü bol bol gelmektedir. Bir önceki ziyaretinden sonra olanlar tam da hastaya söyledikleri çerçevesinde gelişir: Hasta yemek için sertçe çıkışır ve beklenmedik bir biçimde annesini azarlar.

Hastanın bir yıl sonra doğan üçüncü bebeğinde de benzer yakınmaları olur ve aynı biçimde yürütülen hipnotik psikoterapiyle “iyileşir”.

Burada, birinci seferde olanlar; klasik hipnoz çerçevesi içinde gelişir: Hipnotik güvence verme, hipnoz-sonrası telkin ve bunların sonucunda hastanın belirtilerinin ortadan kalkışı. Hipnozu uygulayan kişinin gücü ve otoritesi büyüsel bir biçimde hastayı iyileştirir. Ancak ikinci karşılaşmada olanlar büsbütün farklıdır ve hipnotik telkin geleneğinden radikal bir kopuşu temsil eder. Freud tarafından kaçınılmaz bir biçimde ve her ne kadar hipnotik kavramlarla düşünülmüş ve ortaya konmuşsa da, söz konusu olan psikanalitik yorumun öncülleridir. Hipnotik büyü'nün yerinin psikanalitik içgörü tarafından talep edilmesidir. Sanki biraz da sez-

gileri yoluyla Freud, hipnotik telkinin bütün o kısa süreli ve spektaküler etki ve sonuçlarına karşın en nihayetinde hastanın daha derinde yatan dirençlerini ve regresif eğilimlerini güçlendirdiğini fark etmiş gibidir. Harold P. Blum'ın söylediklerini birlikte görelim:

“Hipnozun belirtileri uzaklaştır(ama)ma etkisinin yarattığı hayal kırıklığıyla Freud, hastaya kızgınlığını yaşama ve ifade etme izni verir. Sezgisel bir biçimde hastanın kızgınlığını ve ağızcıl (oral) ihtiyaçlarını ve regresyonunu fark eder ve anlar. Beslenme, rahatlatılma ve bakım görme konularındaki çığlığını idrak etmeye zorlayarak, hastanın çocuğuyla olan haset yüklü özdeşiminin örtük bir biçimde ayırında olduğunu gösterir. Keza, hastanın kendi bağımlılık arzuları ve doyurulmamış çocuksu açlığına ilişkin öfkesini fark eder. Kendi içindeki çocuk beslenme hususunda bu denli ısrar ediyorken anne kendi çocuğunu nasıl besleyebilir ki? İlk hipnotik müdahalesinden ve o günlerde yürürlükte olan hipnotik ve psikoterapötik müdahalelerden farklı bir biçimde Freud'un ikinci müdahalesi hastanın sorunlarının ana kaynağı ile yüzleşir: Yani kızgınlığıyla. Yalnızca belirtileri uzaklaştırmaya konsantre olmak yerine hastaya kızgınlığının farkına varmayı anlatır. Hasta huzursuzluğun (agitation) eşlik ettiği bir depresyon içindedir ve açıkça görülmektedir ki Freud, depresyondaki bilinçdışı kızgınlığın farkındadır. Hastanın depresif çatışmaları ile birlikte olan kızgınlığını ifade etme ihtiyacını anlamıştır.

Freud gebelik-sonrası depresyonun çekirdeğini oluşturan bilinçdışı rekabet düşlemleri, haset ve bebekle özdeşimin varlığını sezgisel bir biçimde anlamış görünmektedir. Hastanın bebeğinin yerini alma ve bebek olmaya ilişkin reddettiği isteği üzerindeki suçluluk duyguları muhteme-

len depresyonunu ve iştahsızlığını pekiştirmektedir. Besleyemediği için öfkeli olduğu çok da doğru değildir. Daha çok öfkesi yüzünden besleyememektedir ve depresyonu aracılığıyla öfkesini kendi üzerine boşaltmaktadır.

Söz konusu vaka raporu depresyonun kaynaklarına ilişkin Freud'un öncü içgörüsünü temsil etmektedir. Aynı zamanda kadın psikolojisinin önemli boyutları ve anne-bebek arasındaki birincil nesne ilişkisine dair kavrayışını göstermektedir. Kadındaki kendi bebeğine ve anneye yönelik düşmanlığın yorumu belirti oluşumunun ve çatışmanın dinamik bir tarzda ele alınmasının öncülünü oluşturur." (P. Blum, 2000, s. 98)

Anna O. Vakası

Freud'un psikopatolojiye olan ilgisi Breuer'in yürüttüğü bir tedavi ile birden farklı bir boyut kazanır. Bu sıralarda Breuer, ünlü bir dahiliyeci ve araştırmacıdır. Freud'dan on dört yaş büyüktür ve Freud'a Anna O.'nun tedavisinden bahseder.

Anna O. (gerçek adı Bertha Papenheim'dir ve 1859-1936 yılları arasında yaşamıştır) 1880 yılında 21 yaşında, Viyana-lı Yahudi bir ailenin kızıdır. Histerinin hemen bütün çarpıcı belirtilerini göstermektedir: Histerik felçler, kasılmalar, uyuşmalar, algılama ve konuşma bozuklukları ve bilinçli-likte ortaya çıkan dalgalanmalar. Zaman zaman yeme içme güçlüğü de çekmekte, ürkütücü fantaziler ve varsanıları (hallucination) nedeniyle yatağından dışarı adım atamaz hale gelmektedir.

Yeri gelmişken, Anna O.'nun rahatsızlığının tanısını ele alan yakın tarihli bir makaleden söz etmeliyim; yazar, Anna O.'nun hastalığı ile ilgili mevcut bilgileri gözden geçirerek, hastalık teşhisinin depresif hezeyanların eşlik ettiği şiddetli bir depresyon olduğunu, adı geçen histerik belirtilerin de

dönemin beklentileri ve klinisyenlerin müdahaleleriyle değişime uğramış depresif durumun bir parçası olarak anlaşılabileceğini ileri sürmektedir. Aynı yerde hastalığın oldukça uzamış bir seyrinin olduğu, dalgalanmalar ve alevlenmelerle 1880-1887 yılları arasında devam ettiği ve morfin ve kloral hidrat bağımlılığının da eklenmesiyle klinik tablonun bir hayli karmaşık bir görünüm aldığı görüşleri bulunmaktadır (Merskey, 1992, s. 185-194).

Anna O.'nun günleri oldukça tekdüze geçmektedir ve o sıkıntılı günlerin akşamında belirtilerinin ayrıntılarını Breuer'e anlattıkça, belirtileri ortadan kalkmaktadır. Nitekim Anna O. söz konusu bu tedavi yöntemine konuşmayla tedavi (talking cure) adını verir ve yapılan işleme de baca temizliği (chimney sweeping) yakıştırmasını yapar. Breuer hastasını günde iki kez ziyaret etmektedir. Sabah seanslarında hipnoz uygulayarak ve bir belirtinin ortaya çıktığı koşulları hatırlamaya davet ederek, akşam seansında da söz konusu başlangıç koşullarını ayrıntılarıyla ele almaya devam ederek tedaviyi sürdürür. Bir tür arkeolojik* kazı yapı-

(*) Arkeoloji ve arkeoloji metaforu Freud için daima önemli olmuştur: "Çalışma masasının üzerinde, kullandığı alanın etrafında bir yarım daire oluşturan Eski Yunan, Roma, Mısır ve Hint Tanrıları, yapıtının yazılışına, dostlarıyla mektuplaşmalarına tanıklık ediyorlar. Freud, küçücük odasında masaların üzerini, duvarları, vitrinleri ve hatta yeri bile kaplayan yüzlerce antik hazineden yirmi kadarını diğerlerinden ayırarak hemen yakınına yerleştirmiş. Cinsellik ve ölüm üzerine geliştirdiği aykırı düşüncelerini kuvvetlendirmek, bilinçaltını ve geçmişin gücünü yaşama geçirmek, insan duyarlılığının ölümsüzlüğünü düşlemek için... Daha sonra "Nedenbilim" ve "Histeri" üzerine verdiği konferanslarda arkeoloji benzetmesini kullanır: "Bir araştırmacının, büyük yıkıntılara, duvar kalıntılarına, silinmiş ve okunamayan harflerle bezenmiş tablet ve sütun parçalarına duyduğu ilgi sonucu pek bilinmeyen bir bölgeye geldiğini düşünelim. Bu keşfedilmiş güzellikleri incelemekle yetinebilir, daha sonra, belki de biraz barbar çevre halkıyla konuşur, gelenek sayesinde onlara aktarılanları ve bu anıtsal kalıntıların anlamını öğrenir. Edindiği bilgileri kağıda döker ve yolculuğuna devam eder. Ama farklı da olabilir, yanında kazma, kürek ve bel getirmiştir, burada oturanları bu araçlarla çalışmaya ikna eder, onlarla beraber yıkıntıların içine girer, yıkıntı parçalarını çıkarır ve görünen kalıntılara baka-

yormuşçasına, sanki Anna O.'nun kendisinden de gizlenen bir gerçeğin peşinde her bir belirtinin izinin olabildiğince geriye doğru sürülmeye çalışılması Breuer'in tekniğinin esasını oluşturmaktadır. En nihayetinde talihsiz bir durum gelişir ve Anna O. tedavi sürecinde aniden yalancı gebelik geliştirir ve histerik çocuk doğurma belirtileri gösterir. Bu durum Breuer'i ürküterek, dönüm noktası özelliğindeki bu tedaviyi bitirmesiyle sonlanır.

* * *

Ama tam burada, doksanlı yıllar boyunca sıkça gündeme gelmeye başlayan öznelliklerarası (intersubjectivity) sistem teorisine değinmeden geçmek olmaz. O teorik yaklaşımın temel tezlerinden birisi; Freudyen psikanalizin temel varsayımının yalıtılmış bir zihin anlayışı etrafında örüldüğü ve o anlayışın da kartezyen öğretisi ile tıka basa dolmuş olduğudur. Önemli temsilcilerinden birisinin, Robert D. Stolorow'un sözleriyle; "Bu görüşe göre, psikanalitik terapi artık izole bir bilinçdışı zihnin giderek daha derin tabakalarına yönelik *arkeolojik* (abç) bir kazı değildir. Bunun yerine geçmesi gereken, hastanın deneyimsel (experiential) dünyasının diyalog esaslı (dialogic) incelenmesidir. Bu, süregiden incelemeye terapistin deneyimsel dünyasının kaçınılmaz katkılarına ilişkin bir farkındalıkla mümkündür (Stolorow, 2000).

* * *

Breuer'in Anna O.'yu tedavi girişiminin dönüm noktası özelliğinin altını bir kez daha çizmeli. Her bir belirtinin,

rak gömülü kalanları keşfeder. Çalışması başarıya ulaşırsa, keşfettikleri kendilerini anlatmaya başlar; duvarlar bir saray salonundan kalmaz, sütun kalıntıları bir tapınak oluşturur, keşfedilen onca yazıt, bir alfabe oluşturur ve çözümlenip çevrilmeleriyle geçmiş üzerine hiç umulmadık bilgiler edinilir, bu anıtlar onların bellekleri üzerine kurulmuştur. Saxa loquuntur!" (Lydia Flem; Freud: Arkeolog, *Cogito*, sayı 28, s. 84-104)

deyim yerindeyse o son noktadan itibaren izinin sürülmeye çalışılması amacıyla hastanın bütün anlattıklarının dinlenilmesi ve bunun o günlerde hastalık taklidi yaptıkları (malingerer) varsayılarak alaycı bir bakışla karşılanan bir hastalık (histeri) grubu için yapılması. Zira;

“Tedavi edilmekte olan kişiyi, söylediği her neyse, öylesine yoğun bir biçimde ve dikkatle dinlemek hastayı kendi içine kabul etmekle, onun kendi en derin varlığıyla ilişki kurmasına izin vermekle eşdeğerdedir. Ya da bugünün terimleriyle söylenirse, kendi bilinçdışını psişik destabilizasyonun ilişkili bütün riskleriyle birlikte öteki bilinçdışının saldırılarına açmakla eşdeğerdedir... Bu yeni tarzda dinleme aynı zamanda spot ışığını dile (language) çevirmiş ve tam bir semantik boyut açmıştır: Yani ötekinin ruhunun (psyche) hayli farklılaşmış ve sözcük-ilişkili anlaşılmasını. Hatta dinleme doğrudan dilin kendisine yönelmiştir.” (Grubrich-Simitis, 1997, s. 30)

Breuer Anna O. ile yürüttüğü tedaviden Freud’a bahseder. Dolayısıyla Freud’un Fransa ziyaretinde, Charcot ve diğerlerinin hipnoz pratiklerine ilişkin gözlemleri sırasında zihninde Breuer’in anlattıkları da vardır. Freud’un vardığı sonuç şudur: Breuer’in Anna O.’nun tedavisini sonlandırmaya iten şey, Anna O.’nun Breuer’e karşı beslediği aktarım (transference) sevgisidir. Psikanaliz için aktarım; “bilinçdışı bir isteğin gerçekleşmesi (actualisation) sürecidir.. Aktarımda, çocuksu prototipler yeniden ortaya çıkar ve yoğun bir dolaysızlık/aciliyet (immediacy) duygumu eşliğinde yaşanır” (J. Laplanche, J.-B. Pontalis; 1988).

Aktarım, çocuklukta sevgi ya da nefretimizin yöneldiği kişilerin ruhsal temsilcilerinin, mevcut/şimdiki bir kişinin ruhsal temsilcisine yer değiştirmesi, aktarılmasıdır. Böylece

ocukluğun önemli figürlerinin şimdiki zamandaki ilişkide yeniden canlanmasıdır. Freud, daha sonraları, hipnotik telkin ve telkine yatkınlık durumlarını aktarımın görüngüleri olarak da düşünür.

Adler'in çalışmalarında iki eğilim göze çarpıyor: 1) cinsellik karşıtlığı... aseksüel bir bebeklik tarihinden söz ediyor 2) nevrozların fenomenolojisinin ayırtıtlarının değerine karşı çıkması... Bu Adlerci doktrinleri hiç de önemsiz addetmiyorum, tahminim büyük bir etki yaratacaklar, ilk başta da psikanalize büyük zarar verecekler... yazmaya karşı büyük yeteneği olan, dikkate değer bir zekânın bu meseleler üzerinde çalıştığı açıktır... ama doktrin bir bütün olarak tepkisel ve gerici bir karaktere sahiptir, bu da onun daha fazla hoşla gitmesini sağlamaktadır. Genelde psikolojiden ziyade biyolojiyle uğraşmaktadır ve bilinçdışı psikolojisi yerine yüzeysel olgular, yani benlik psikolojisi üzerinde durmaktadır. Nihayet libido psikolojisi -cinsellik- yerine genel psikolojiyle uğraşmaktadır. Dolayısıyla bu doktrin, üstünlüğü ele almak için, her psikanalistin içinde varolan gizli dirençlerden faydalanmaktadır.

FREUD

Farklı psikanaliz okullarının varlığı ve dayanakları ya da onların birbirleriyle hangi ölçülerde eklemlenebilecekleri ve örtüşükleri sorunu psikanalitik epistemolojinin de merkezi sorunlarından birini oluşturuyor. Ya da şöyle:

“Büyük ölçüde Freudyen gelenek içinde kalan farklı okulların gelişmesi, eğer psikanaliz Viyanalı bir mezhepten daha fazla bir şey olacak ve uluslararası bir kilise haline gelecek idiyse bir biçimde gerçekleşecekti”. (Craib, 2001, s. 5)

Psikanalitik teorinin karmaşık ve heterojen yapısı çoğu zaman bir gayya kuyusuna düşüleceği duygusu veren bir ilk izlenime yol açarak kendinden uzaklaştırıcı ve caydırıcı bir etkide bulunabiliyor. Yakın zamanlara kadar düşünülen- den daha çok sayıda hasta için psikanalitik psikoterapilerin bir tedavi seçeneği oluşturmuş olması şöyle bir gelişmeyi koşullamıştır: Yeni hastalara ilişkin yeni klinik veriler, onları açıklama amacına matuf yeni teorik girişimleri gündeme getirmiştir. Sonuçta, farklı kavramsal gelişme çizgileri ve kendilerine özgü terminolojileri eşliğinde sahne alan teorik pozisyonların geniş yelpazesi bir yandan bir zenginliği imlerken, diğer yandan engelleyici ve caydırıcı bir hal almıştır. Üstelik farklı okullar arasındaki iletişim umulanın tam aksine çok sınırlı bir çerçevede gerçekleşebilmiştir. Keza ilgili okulların taraftarlarının, kendi konumlarını tek doğru psikanaliz gibi sunmaları, her türlü bütünlük sağlama, bir senteze ulaşma gayretlerinin önüne dikilerek, her teorik yapının erken bir kapanmasına, indirgemeci yaklaşımların nüfuz kazanmasına sebep olmuştur. Şu bile iddia edilebilir: Aynı manzara, bizatihi teorinin kendisinden bir soğumaya, bir tür pragmatizmin prim yapmasına elverişli bir zemin yaratarak, psikanalizin hayat damarı olan teori-pratik birli-

ğini ve etkileşimini ortadan kaldırmıştır.

Psikanaliz doğumunun üzerinden geçen yüz yıllık süreden sonra bile hâlâ yaratıcısının gölgesi altında kalmaya devam etmektedir. Freud'un dahi ve karizmatik kişiliği, sadece entelektüel bir disiplin yaratmakla kalmamış, aynı zamanda o disiplinin kurucusu olarak kendisine derin kişisel bağlarla bağlı bir de hareket yaratmıştır. Fikirleri çevresinde bir dizi tartışma daima sürdürülmüş ve başından itibaren asi çocuklar hep bulunagelmış de olsa Freud, kurucu ve yönetici patriyark olarak asla değiştirilmeye ya da ikame edilmeye çalışılmamıştır. Örneğin Karen Horney ya da Heinz Kohut gibi en yoldan sapmışlar bile kendilerini onun çalışmasını bazı bakımlardan tamamlamak ve genişletmekle kaim sayarak babanın rıza ve onayını almayı ihmal etmemişlerdir. Belki de böylesi kaçınılmazdı. Freud'un aşırı kendine güveni ve izleyicilerinin onu idealleştirmeleri olmasaydı psikanaliz belki de mümkün olmayacak, psikanalizin yöneldiği inceleme konuları asla kurumsal bir ilgi ve merak uyandıramayacaktı. O konular, yani en yoğun istek ve arzularımız, kendimize ilişkin en derin korkularımız, paralize edici endişelerimiz, aile hayatlarımızın en sıkı biçimde korunan sırları kurulu düzenin dolaşıma sokmaktan daima kaçındığı konular olarak kalmaya devam edecek, bilimsel inceleme nesneleri katına çıkamayacaklardı. Birlikte okuyalım:

“Bildığımız şekliyle uluslararası bilimsel hareketler, Charles Darwin'in bir servet kazandığı ve Sigmund Freud'un bir fobi sahibi olduğu tren yollarıyla başladı. Bu hareketler nasıl başlar, ivme kazanır ve tekinlik, keşif ve uygulama ağlarına doğru büyürler? İlk kahramanlar çağı bize bunun hazır örneklerini sunar: 1830'lardan 1860'lara kadar Quetelet ve uluslararası istatistik hareketi; 1860 ile 1890 arasında Pasteur ve bakteriyoloji; 1860'lar ve 1870'lerde Dar-

win ve evrim kuramı; 1880'lerde ve 1890'larda hipnotizm. Çok kabaca, zaman açısından aynı sırayla olması gerekme-
yen bir seyirle şunların ortaya çıkmasını bekleyebiliriz: Karizmatik bir lider ya da liderler (Pasteur, Charcot); hare-
ketin üyelik koşullarını belirleyen düşünceleri ve uygula-
maları tanımlayan nüve halinde birtakım öğretiler ve bro-
şür şeklinde belgeler (normal dağılım; bakteriler ve bun-
larla başa çıkmak; telkine yatkınlık düşüncesi); mücadele-
ci temsilciler ve örgütleyiciler (Huxley; Pearson; Bernhe-
im); küçük bir adanmış taraftar ve mürit grubu (X-club;
Nancy Grubu); filiz halinde bir örgütlenme (Genel Nüfus
Memurluğu Bürosu; Britanya Bilimsel İlerleme Kurulu Da-
ireleri); uygulamacıların çalışmalarının korunması, aktarıl-
ması, düzeltilmesi, genişletilmesi ve sağlamlaştırılması için
bir sistem (yeni bir profesyonel makama girmeyi becermiş,
yerlerinden memnun hevesliler; hareketin üyelerinin hâ-
kim olduğu, bakteriyoloji laboratuvarları gibi yeni kurum-
ların kurulması için kaynakların tahsis edilmesi).

Uluslararası psikanalitik hareketin tarihi bu modele
epeyce uyacak bir şekilde anlatılabilir. Karizmatik lider
Freud, nüve halindeki kuram ve uygulamaları (çocuk cin-
sellliği, düş yorumu, serbest çağrışım) başlattı. Hak ettiğin-
den çok mücadeleciler temsilci (Stekel, Jung, Jones) içermek
üzere küçük bir mürit grubu 1902'den itibaren onun çev-
resinde toplandı; 1910'dan başlayarak şubelerle birlikte
(Viyana, Berlin, Zürih Psikanaliz Dernekleri) filiz halinde
bir örgütlenme ve şemsiye uluslararası örgüt kurulmuştu.
1920'lere doğru profesyonel uygulamacıların eğitimi ve
psikanalitik düşüncenin yayılması için bir sistem kuruldu:
Berlin Polikliniği, Viyana Enstitüsü, Londra Psikanaliz
Enstitüsü. Bu halka açık kurumların yanı sıra, Freud'un
yakın izleyicilerinden oluşan küçük, gizli bir dernek (yü-
zük-sahipleri) kuruldu. Bunların Freud'un şahsına ve or-

todoksi anlayışına bağılılıkları Huxley'in X-club'ının gizli şemalarından farklı değildi.

Bu, psikanalizin yeterince kapsamlı bir gelişim öyküsü müdür?

Her şeyi göz önüne alırsak, sanırım hayır. Çok önemli iki özelliğin eklenmesi gerekir. Birincisi, sistemin ayırt edici bir özelliği olarak eğitim veren analistlerin de hastalarla aynı işleme tâbi tutulması, kendilerinin de analize girmeleridir. İkincisi, Freud'un sadece bir doktor ve bilim adamı değil, çok üstün bir yazar da olmasıdır. Yalnızca bu da değil: Psikanalizin kurucu metni, broşürü ve hazır başvuru kitabı, hepsini bir arada içeren otobiyografik bir belgedir.” (Forrester; 2000; s. 160-162)

Diğer yandan psikanaliz, kurucusunun idealleştirilmesi ve deyim yerindeyse kurumsallaştırılmasının bedelini ağır bir biçimde ödemiştir. Psikanaliz üzerine söz alan herkesin kendi pozisyonunu ya Freud'un söylediklerine, ya söylemediği ama “kastettiklerine” göre tayin etmeye çalışması; ya da öncelikle Freud'la ciddi bir hesaplaşma tutumuna girmeyi deyim yerindeyse bir tür rüştünü ispatlama basamağı gibi görmesi teorinin canlılığının ve yeni açılımlar edinmesinin önündeki en önemli engeli oluşturmıştır.

Doğal olarak psikanalitik düşünce okullarının varolan çeşitliliğinin uzun bir geçmişi bulunuyor. Burada Adler, Stekel ve Jung'un kendi yollarını Freud'dan ayırmaya başlamasına ilişkin hikâyeyi hatırlamalı: 1910-1913 arasında adı geçenlerin her birinin farklı yaklaşımı karşısında Freud, 1914 tarihli “Psikanalitik Hareketin Tarihi Üzerine” başlıklı makalesinde, kendisinin o zamana kadar oluşturmuş olduğu psikanalizin temel önermeleriyle tam bir uyumsuzluk içinde olduklarını ilan etmiştir. Keza, ileri sürdükleri farklılıkları doğrultusunda psikanalitik hareketi terk ettiklerine gö-

re, psikanalitik olduğunu iddia etmemeleri koşuluyla söyledikleri psikolojik ve psikoterapötik yaklaşımı izleyebileceklerini söylemiştir. Bilindiği üzere adı geçenlerden ikisi kendi adlarıyla anılan okullarını kurmuşlardır. Adler, “Bireysel Psikoloji”, Jung da “Analitik Psikoloji” okulunu. O tarihte Freud, iki teorik sistemden Adler’inkini radikal biçimde yanlış olmasına rağmen, bir dürtü teorisi üzerinde temellenmiş olması bakımından daha önemli ve daha kalıcı olarak düşünmüş, tutarlılığına işaret etmiştir. Jung’un yaklaşımını ve getirdiği değişiklikleri ise, dürtüsel yaşamla ilgili fenomenlerle bağını ileri derecede zayıflattığı düşünerek, karşısında herhangi bir tutum geliştirmeye izin vermeyecek denli karmaşık ve anlaşılmaz olarak değerlendirmiştir. Freud’un kehanetinin yanlışlığının kanıtlanmış olduğunu söylemek bile fazla: Jungcu okul ve hareket alternatif bir terapötik sistem olarak ve psikanaliz unvanını hak ederek daha kalıcı bir konum kazanmıştır. (Daha geniş bilgi için; Wallerstein, 1988, s. 5-21.)

Hemen ardından diğer on yıl içinde, 1920’lerde Rank ve Ferenczi’nin esasen teknikte revizyonları gündeme getiren girişimleri başlar. Ferenczi’nin aktif terapi ve Rank’ın istek (will) terapisi. Ferenczi’nin psikanalizi hiçbir zaman terk etmemiş oluşuna karşın, Rank daha sonra Amerika’da yeni bir okul kurmuş ve o yıllarda psikanalizden daha ziyade sosyal çalışma alanında etkili olmuştur. 1930 ve 1940’larda ise Fromm, Sullivan ve Horney’in çalışmalarına yaslanan ve neo-Freudyen olarak adlandırılan okul ortaya çıkmıştır. Aynı yıllarda asıl büyük bölünme, Freudyen adını koruyanlar arasında ve üç yönde gelişmiştir. Birincisi herhangi bir değişikliğe ve değişiklik önerisine şiddetle karşı çıkan ve Freud’un sağlığında kurduğu teorik yapının aynen devamını savunanlar. İkincisi Melanie Klein ve izleyicilerinin oluşturduğu okul. Ve Anna Freud ve Heinz Hartmann tarafın-

dan başlatılan ve Amerikan benlik psikolojisi olarak bilinen okul.

* * *

Psikanalizin yaklaşık yarım asır boyunca (1890'lardan 1939'da Freud'un ölümüne kadar geçen sürede) Freud'un yaratısı olarak kabul edilmesi ne denli doğal bir tutumsa, aynı tutumun bugün hâlâ sürdürülüyor olması o denli manidardır. Zira bir hayli yaratıcı ve zenginleştirici olabilecek yeni açılımların, kendilerini Freud'a düşülmüş dipnotlar olarak algılamasına ve hakiki potansiyelleriyle gelişememesine yol açmaktadır. Tek bir geleneğin olduğu yerde bugün farklı geleneklerin ve kanalların olması, farklı pratiklerin ve terminolojilerin bulunması psikanalitik düşüncenin gelişmesi ve akışını önemli ölçüde rahatlatmaktadır. Keza klinik pratikte ortaya çıkan yeni olguları anlamak ve açıklamak üzere yeni kavramların üretilmesi ufkumuzda ciddi genişlemeler sağlamaktadır.

Hiç tartışmasız hâlâ hastaların kaygılarını, ketlenmelerini (inhibisyon), belirtilerini ve karakter özelliklerini anlamak bakımından önemini koruyan ve klinik ortama uygulanabilirliği görece kolay olan psikanalitik *çatışma teorisinin* (dürtü psikolojisi) zaman zaman artık değerini yitirdiği ve herhangi bir açıklama potansiyeli taşımadığı ileri sürülebiliyor. Klasik psikanalitik teorisinin, nevrotik kaygı halini, bedensel bir yaralanma/sakatlanma, cezalandırılma, reddedilme ya da sevginin yitirilmesi ve bazen de nesnenin yitirilmesi korkusuna bağladığını biliyoruz. Bu türden bir kaygı hali tipik olarak, kişi yarışmacı bir çalışma ortamında terfi etmeye çalıştığında, karşı cinsten birisiyle (ya da eşcinsel) bir ilişki peşinde olduğunda ya da herhangi bir durumda kendisini ortaya koymak istediğinde zuhur eder ve yüzeye çıkar. Bu durum cinsel veya saldırgan bir duygunun/dürtü-

nün kabarması, dürtüye üst-benliğinin karşı çıkması, benlikte kaygı halinin ve kaygıya karşı bir savunmanın oluşması ve sonuçta bir uzlaşma oluşumu olarak, bir belirtinin, ketlenmenin ya da bir karakter özelliğinin ortaya çıkmasıyla özetlenebilir.

Mevcut psikanaliz okullarının durumuna geçmeden önce, hem psikanaliz hem de psikanalitik psikoterapilerde ortak ve temel ilkeleri kısaca özetlersek:

1) İnsanda şu ya da bu ölçülerde davranışa ve motivasyona katılan bilinçdışı zihnin varlığı

2) Kaygıya yol açan intrapsişik (bilinçdışı) bir çatışmanın varlığı ve ortaya çıkan kaygıya karşı gelişen savunmaların incelenmesi

3) Başlangıçtan itibaren öngürülebilir bazı dönemler ve evreler halinde serpilip açılan “hiyerarşik” bir gelişmenin bulunması ve bu gelişmenin yetişkinin karakter yapısını oluşturacak bir biçimde yürümesi

4) Aynı hiyerarşideki daha erken dönemlere bir gerilemenin (regresyon) imkân ve olasılığı

5) Öncelikle tedavi edici ortamda olmakla birlikte, kişilerarası ortamlarda bir aktarımın (transference) varlığı

6) Karşı-aktarımın (countertransference) varlığı ve onun anlamının anlaşılmasının önemi

7) Serbest çağrışımın önemi ve değeri

8) Terapistin yansız (neutral) bir konum benimsemesinin önemi. O yansızlığın hastada kendi kendine keşif ve kendini/kendi kaderini belirleme kapasitesine izin vereceğinin kabulü

9) Tedavi ortamında artan ölçülerde kişilerarası sürece yoğunlaşılması

10) En önemli klinik araç ve imkân olarak yorumun kullanılması (Horner, 1993, s. 4-6).

Şimdi kısaca psikanalitik okulların günümüzdeki durumuna bakmaya çalışalım:

Benlik Psikolojisi

Bugün benlik psikolojisi, dürtü teorisi, klasik teori ve modern çatışma teorisi terimleri aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır. Klasik Freudyen psikanalitik düşüncesin bir versiyonu olarak görülebilir. Asıl dikkatini savunma mekanizmaları ve kaygı ilişkilerine yoğunlaştırarak yapısal teorisin (üst-benlik, benlik, ve alt-benlik) imkânlarını kullanır. Burada, Charles Brenner'in psişik çatışmaya yol açan ve savunma mekanizmalarını harekete geçiren kaygının yanına depresif duyguyu da (affect) koyarak teorisin kapsamını genişletme girişimlerini not etmeli. Giderek Brenner, psikoterapi yaklaşımında bir değişiklik yapmaksızın teorik düzeyde artık yapısal terminolojinin terimleriyle (üst-benlik, benlik, alt-benlik) konuşmaz, daha çok dürtü türevlerinden, bu türevlere karşı oluşumlardan ve savunmalardan söz eder (bkz. Brenner; 1994, s. 473-488).

Nesne İlişkileri Teorisi

Söz konusu okul dar anlamıyla İngiliz nesne ilişkileri okulunu anlatır. Yani Melanie Klein, W.R.D. Fairbairn, D.W. Winnicott'un öncü çalışmalarıyla oluşan geleneğe ve Harry Guntrip, Balint gibi takipçilere göndermede bulunur. Teori asıl ilgisini erken kişilerarası ilişkilere ve o ilişkilerin içselleştirilmesine (internalization) yöneltir. Zira nesne ilişkileri teorisine göre; çocuk gelişip büyüdükçe basit ve düz bir biçimde bir nesneyi veya kişiyi içselleştir-

mez, daha çok bütün bir ilişkiyi/deneyimi içselleştirir. Hoşa giden ve olumlu bir deneyimin prototipik örneği bebeğin emme deneyimidir. Bu prototip; bir yandan olumlu bir kendilik deneyimini (emen bebek), olumlu bir nesne deneyimini (dikkatli, bakım veren anne) ve de olumlu bir duygulanımı (haz, doyma) içerir. Aksi yönde, yani açlık ortaya çıktığında ve anne hazır/ulaşılabilir olmadığında olumsuz deneyimin prototipi ortaya çıkar: Yani, olumsuz bir kendilik deneyimi (engellenmiş, talepkâr bebek), duyarsız ve engelleyici nesne (hazır olmayan, ulaşılamayan anne) ve kızgınlık ve belki de terör biçiminde olumsuz bir duygusal deneyim. En nihayetinde bu iki deneyim kendilik ve nesne temsillerini ve ikisini bağlayan bir duyguyu içeren iki karşıt nesne ilişkisi dizgesi halinde içselleştirilir (bkz. Gabbard 2000).

Melanie Klein şunları yazar:

“Bebeğin gelişimi içe atım ve yansıtma mekanizmaları tarafından yönetilir. En başından itibaren benlik, ‘iyi’ ve ‘kötü’ nesneleri içe atar zira, onların her ikisi için de annenin memesi prototiptir - çocuk ona ulaştığında iyi nesneler için ve o çocuğun ümidini kırdığında kötü nesneler için bir prototip.” (1986, s. 40)

Denebilir ki nesne ilişkileri okulu yukarıda anılan o içsel nesnelerin, kendilik ve nesne temsillerinin ve diğer içsel yapıların temsil ettiği içselleştirme süreçlerinin sonuçları üzerinde çalışır. Buradaki nesne sözcüğü bebek tarafından kurulan bir zihinsel imgeye göndermede bulunur ve o da öncelikli bakım veren ötekinin (genellikle anne) imgesidir. Söz konusu içselleştirilmiş ilişkiler genellikle özgül bir kendilik imgesi ve onunla karşılıklı bir nesne imgesi ile birlikte örgütlenirler. Böylelikle oluşan her bir birim onlara eşlik

eden duygu ve itkilerle karakterize edilir. Örneğin iyi bir kendilik iyi bir nesneyle eşleşir ve onların arasındaki duygular, sevgi veya neşe veya güvenlik ya da başka olumlu duygulardır. Burada sözü edilen intrapsişik imagoların erken deneyimlerin bire bir kopyaları olarak değil, sınırlı bilişsel yetenekleri ve ilkel zihinsel mekanizmalarıyla bebeğin kurduğu yapılar olarak anlaşılması önemli. Böylece oluşan iç dünya gerçek deneyim ve algıların bir karışımıdır. Bu zihinsel temsiller yıllar içinde çocuğun olgunlaşan bilişsel kapasitesi ve aktüel deneyimleriyle uyum içinde değişir. Bir patoloji ne kadar erken bir gelişim evresinde ortaya çıkarsa, kişilikte de o ölçüde erken ve ilkel örgütlenmelerin varlığını görme olasılığı artar. Kişilerarası ilişkilerle nesne ilişkileri arasındaki şu ayrımı yine de akılda tutmalı: Kişilerarası ilişkiler, bireyler arasında fiilen gerçekleşmiş etkileşimleri anlatır. Nesne ilişkileri ise, söz konusu o etkileşimlerin içselleştirilmiş türevleridir.

Şöyle de söylenebilir: Çatışma teorisine ya da benlik psikolojisine göre; çocuğun en öncelikli gündemi, dürtülerin baskısı altında gerilim boşalımının sağlanmasıdır. Nesne ilişkileri teorisine göre ise; dürtü anne ve çocuğunki gibi bir ilişki bağlamında ortaya çıkar ve asla biri diğerinden ayrılamaz.

Daha geniş anlamda nesne ilişkileri teorisinin bütün psikanalitik okullara uygulanabilir olduğu söylenmelidir:

“Freud’un en erken dürtü teorisinde, bir dürtünün nesnesi (geniş anlamıyla, dürtünün kendisine yöneldiği kişi), kaynağı ve amacıyla birlikte dürtünün asli karakteristikleri arasında gösterilir. Nesne, dürtü ile ne kalıtsal ne de orijinal bir bağa sahip olmaması anlamında en değişken öge sayılmasına rağmen, örtük bir nesnenin olmadığı hiçbir dürtü ifadesi yoktur. Fizyolojik olmaktan ziyade psikolojik

olarak kavranabilir olduğu ölçüde dürtü, türevleri yoluyla yani bazı nesnelere yönelişi aracılığıyla bilinir. Bu anlamda bütün psikanalitik bilgi bireyin ötekilerle ilişkisi ile başlamalıdır.” (Greenberg, Mitchell, 1983, s. 9)

Tam bu doğrultuda nesne ilişkileri teorisini benlik psikolojisi ile bütünleştirmeye çalışan Edith Jacobson ve Otto Kernberg’in katkılarını ve Margaret Mahler’in çalışmalarını, Heinz Kohut’un kendilik psikolojisini nesne ilişkileri teorisi başlığı altına dahil etmeyi önerenler bulunmaktadır.

şu ayrımı yine de yapmalı: Sert geçen tartişmalar sonunda, 1940’ların başında İngiliz Psikanalitik Topluluğu üçe bölünür: Melanie Klein’in yenilikçi fikirlerini tümüyle kabul edenler, başını Anna Freud’un çektiği klasik Freudyen kavram ve pratiklere sadık kalanlar ve bağımsız ya da orta grup olarak adlandırılan ve Klein’den farklı bir nesne ilişkileri teorisi geliştirenler. Son grubun önemli temsilcileri; W.R.D. Fairbairn, D.W. Winnicott, Michael Balint, John Bowlby ve Harry Guntrip’dir.

Nesne ilişkileri okulunun daha sonraki açılımlarıyla ilgili olarak da şunları eklemekte yarar var: Nesne ilişkileri okulunun kurucusu olarak görülen M. Klein’in orijinal yaklaşımı ve tekniği aslında içgüdü-yönelimli kutba yakın olarak ortaya çıkmıştır. Daha da doğrusu, zihin-içi çatışmalarda psikososyal belirleyenlerin rolünü vurgulayan kültüralist okulun temsil ettiği diğer kutupla tam bir karşıtlık içinde şekillenmiştir. Bu karşıtlığın içinden bakıldığında, Benlik psikolojisinin orta/ara yerde durduğu bile söylenebilir. Ancak bugün farklı psikanaliz okulları içinde en çok Klein’cı okul insan bilimlerinin diğer disiplinleriyle yoğun bir diyalog ve etkileşim halindedir (bkz. M. Rustin 1991).

Kendilik Psikolojisi ve Kohut

Kendilik psikolojisi Heinz Kohut'un çalışmalarıyla (1971, 1977, 1984) başlar. Klasik psikanaliz erevesi içinde çalışırken Kohut, analiz sırasında bir dizi aktarımın (ayna, idealleştirme ve ikizlik) kendiliğinden ortaya çıkışını fark eder. Başlangıçta narsistik kişilik üzerinde yoğunlaşan kendilik psikolojisi giderek genel bir psikanaliz ve psikoterapi teorisi öneren bir genişliğ'e kavuşur.

Kendilik psikolojisinde en çarpıcı ve önemli şey, onun empatik dalmaya (empathic immersion) ya da diğ'er bir ifadeyle vekaleten yapılan ie-bakişa (vicarious introspection) yaptığı vurgudur. Empati anlamının bir aracı ve imkânı olmanın yanısıra, başından itibaren ruhsal gelişme ve yapı için de tayin edici önemi olan bir süreçtir.

Kendilik psikolojisinin bir diğ'er merkezî kavramı, kendilik (self) kavramıdır. Kendilik-nesneleri (selfobject) ile ilişkileri çerçevesine yerleştirilerek anlaşılan bir kendilik kavramı söz konusudur. Kendilik-nesneleri, başlangıçta birey tarafından kendiliğ'in bir parçası olarak deneyimlenir ve giderek kendiliğ'in kendilik-nesnelerinden ayrı tutulması eğilimi azalır. Kendilik-nesneleri bağımlı bir bireyin psikolojik bütünlüğü için gerekli işlevleri ya da deneyimlerin kendiliğ'e bütünleşmesini sağılayan diğ'er bireyleri tarif eder. Kendilik ve kendilik-nesneleri arasındaki ilişkiler ilkel olandan daha olgun biçimlere doğru gelişmesini sürdürür. Ancak kendiliğ'in ahenkli bir bütünlük halinde yapılaşması ve kendilik-değ'eri (self-esteem) açısından o ilişkilerin önemi baki kalır. Bütün ilişkilerde bulunan kendilik-nesnesi ihtiyaçları terapi ortamında da kendilik-nesnesi aktarımları olarak ortaya çıkar.

Bugün kendilik psikoloji okulunda da; Kohut'un fikir ve kavramlarını büyük ölçüde benimsemeye devam edenler

olduğu gibi, önemli değişiklikleri gündeme getirmiş olanlar da vardır. Doğumdan itibaren bütün etkileşimlerin öznel-
arası veçhelerini vurgulayan öznellikler-arasılık yaklaşımı
önemli bir okul olmuştur. Keza, Lichtenberg'in güdülenme
sistemi yaklaşımı da beşli bir güdülenme yapısı önererek
farklı bir anlayışı temsil eder. O beşli güdülenme sistemi;
fizyolojik zorunlulukların düzenlenmesi, bağ kurma (at-
tachment)/yakın ilişki kurma (affiliation), araştırma (exp-
loration)/hakkını savunma (assertion), iğrenme (aversion)
ve duyumsal/cinsel'dir. Bu haliyle klasik psikanalizin dürtü
teorisiyle bariz bir karşıtlık içindedir. (Goldstein 2001, s.
105-106)

Freud ve Kohut

Psikanalizin bir "enerji bilgisi" ile (energetics: enerjiyi ve
enerjinin dönüşümlerini inceleyen mekaniğin bir branşı)
ve bir "yorum bilgisinin" (hermeneutics) gerilimli ve mün-
bit bir aradalığını nasıl ve hangi çerçevede mümkün ve zo-
runlu kıldığı epistemolojik problemi bir yana bırakılacak ve
klinik yönelimli bir tanımda ısrar edilecek olursa, psikana-
lizinin yorumlayıcı bir disiplin olduğu ve psikanalitik teoriyi
kurma çabalarının klinik verilerle deyim yerindeyse karşı-
lıklı bir döllemenin süregiden diyalektiği içinde işlediği
söylenebilir: Freud teorisini hastalarının sağladığı klinik
materyalden hareketle geliştirmiş ve teori de yeni ortaya çı-
kan klinik verileri sürekli olarak uygun bağlamlarına yer-
leştirme ve organize etme işlevini üstlenmiştir. Başka türlü
söylenirse, hastanın hayatına dair sıkı bir işbirliği içinde
yürütülen bir inceleme alanı olarak psikanalitik pratik, has-
tanın kendisine ilişkin deneyiminde (kendilik deneyimin-
de?) eksikliklerin bulunduğunu varsayar. O "eksik/ka-
yıp"ın giderilmesini amaçlayan yorum imkânlarını sağla-

mak üzere psikanalitik teoriler, asıl olarak iki ana eksen boyunca gelişmişlerdir. Bir yanda dürtü/yapı modeli, diğer yanda ona bir seçenek oluşturan ilişki/yapı modeli.

Psikanalizin tarihinde Edith Jacobson ve Otto Kernberg'in katkılarıyla, Freud'la başlayan klasik dürtü/yapı modeli sınırlarına dayanmıştır. Jacobson'un kendilik ile nesne dünyası arasındaki karmaşık etkileşimleri ve bu etkileşimlerin normal ve patolojik gelişim üzerindeki yaygın ve iç içe geçmiş etkilerini tanımlaması, en nihayetinde klasik cinsellik ve saldırganlık dürtülerine indirgenebilir olan bir güdülenme sistemi varsayımına yaslanır. Diğer yandan Kernberg'in dürtü kavramının içinde ilişkiye ait kümelenmeleri (relational configurations) inşa etme girişimi yer yer kendi terimlerini geren bir teori kurmasıyla sonuçlanmıştır. Dürtü kuramı açısından bugün de temel soru aynı biçimiyle ortadadır: Klinik bakımdan nesne ilişkilerinin merkeziliğiyle teorik bakımdan dürtü kavramının merkezi konumu arasındaki mesafe kapatılabilir türden midir, eğer öyleyse yapılması gereken nedir?

Ağırlığı giderek daha çok hissedilen yaklaşımlar, hem dürtünün doğasına ilişkin klasik çerçeveyi reddetmeden, hem de dürtü süreçlerinin hükmettiği bir çerçeveye ilişki kümelenmelerini eklemlemeye çalışmadan yukarıda sözü edilen her iki teorik modeli yan yana getirmeye, her iki modelin imkânlarını kullanmaya çalışmakta. İnsanın doğasının daha eksiksiz anlaşılması çabası, her iki modelin varsayımlarının göz önünde bulundurulmasını ve uygun teorik yapıştırıcıların tesis edilmesini gerekli kılıyor.

Heinz Kohut'un bu üçüncü yaklaşımın en etkili ve önemli teorisini olduğu söylenebilir. 1984'te *American Journal of psychiatry* dergisinde yayımlanan bir makalede, psikiyatriklere son on yılda alanlarındaki en önemli gelişmeler üzerine düşündükleri sorulmuş. Yanıt verenler tarafından

on üç kitap ve bir dergi makalesi en önemli yayınlar olarak ve yalnızca bir yazar iki kez zikredilmiş: Kendiliğin Çözümlemesi ve Kendiliğin Yeniden Yapılanması.

* * *

Kohut'un, öyle denebilirse eğer, yukarıdaki yaklaşım çerçevesinde klasik psikanalizden "kopuşu" bugün kendilik psikolojisi olarak anılan teorik gövdenin belirmeye başladığı 1971'den çok önce (bu tarihte *Kendiliğin Çözümlemesi* yayımlanmış ve burada bile yapıtın içeriği ve tonu dürtü modeliyle bir sürekliliği vurgular mahiyettedir), 1959'da yayımlanan "İçebakış, Eşduyum ve Psikanaliz" adlı makale-siyle başlamıştır. Bu makalesinde Kohut, psikanalizin esasını oluşturan tarihsel ve epistemolojik kanıtların, Freud'un psikanalitik yöntemi keşfi sürecinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Yani insan düşüncesinin ve güdülenmelerinin incelenmesi yönteminde. Burada hastanın söze dökülmüş içebakışının daha derin anlamlarının ancak analistin hastanın psikolojik hayatına bir tür "dalışı" sayesinde (eşduyuma dayalı anlama sayesinde), anlaşılır kılınacağı iddiası yer alır. Böylece Kohut, en başından itibaren psikanalizin temelinde, onun yönteminin olduğunu ileri sürerek, Freud'un dürtü teorisinin üstünlüğünü sorunlu hale getirmiştir.

Bir inceleme yöntemi olarak psikanaliz Freud'un; başlıca yetişkin nevrotik hastaların hatırladıkları pek çok şeyin aslında çocukluk düşlemleri olduğunu, davranışları etkileme bahsinde ruhsal gerçekliğin dış gerçeklik kadar önemli olduğunu ve hastanın arzuladığı ve korktuğu şeyleri şimdiki duruma yansıtarak çocukluk düşlemlerini erişkin gerçekliğine dönüştürme teşebbüsünün kendini hasta ile doktor arasındaki ilişkide ortaya koyan bir süreç olduğunu fark etmesiyle kurulmaya başlamıştır. Freud kendi pratiginde göstermiştir ki; nevrozun çözümüne yol açan şey bu aktarımın

(transferans) yorumlanmasıdır. Bu bakımdan aktarım ve onun anlaşılması ve yorumlanması psikanalizin kalbidir.

Kendilik psikolojisi açısından, yani Kohut'un bir inceleme yöntemi olarak psikanalize yaptığı vurgu açısından bakarak denebilir ki, Freud bir epistemolojik karışıklığa düşmüş ve psikanalitik yöntemin uygulanmasının etkilerini ve sonuçlarını kavramaya ve formüle etmeye çalışan bir teorik inşadan daha çok, psikanalitik yöntemin klinik pratikte gösterdiği performansı ve başarıyı, düşüncenin gelişimi ve zihnin çalışma biçimine ilişkin genel teorisinin deneysel bir kanıtı gibi düşünmüştür: Yani, çocuk cinselliğinin gelişiminin ve uğradığı değişimlerin bir nevrozun ortaya çıkışının temel eksenini olduğu teorisinin. Böylece nevrotik hastaların analizinde yeniden inşa edilen gelişim çerçevesinin bütün insanların gelişimini yansıttığı sonucuna varılmıştır.

Burada kısaca anmakta yarar var: Benzer epistemolojik sorunların başka düzeylerde de ilgili kavramlar uyarınca izi sürülmektedir: Denebilir ki; Freud'la başlayarak psikanalizin temel iddiası şu olagelmıştır: bilinçdışı bir çatışmadan ve onun ortaya serilmesinden bahsettiğimizde, gerçek olan bir şeyden bahsediyoruz. Yani o bilinçdışı çatışmayı ortaya koyma süreci, aynı zamanda o çatışmayı kontrol ve çözüme münasip hale getirmeye karşılık gelir. Psikanaliz geçmişteki travmaların gizli kalmış izlerinin örtüsünü kaldırır, onların devam eden dinamik tabiatlarını deşifre eder ve böylece hastanın orada sıkışıp kalmış enerjisini serbestleştirerek, daha üretici amaçlar için harekete geçirir. Muhafazakâr denebilecek bir konumdan bakarak dilin, anlamı yaratan ve icra eden bir sistem olarak değil de, daha çok zaten varolan fikirlerin hizmetinde ve saydam olarak kavramsallaştırılmasına yaslanan bu anlayış, analitik süreci ve ödevi de zaten orada bulunan şeylerin açık bir biçimde adlandırılması olarak görüyor. Yani bilinçdışı “şey temsiline” bir “sözcük

temsili” eklemek olarak. Alternatif görüŖe göre; dil kurucu ve bizatihi kendi etkilerine sahip bir sistem olarak kabul edilir. Analitik ortama tercüme edilecek olursa bunun anlamı; psikanalitik yorumun, yüzeyin altında gizli kalmış olanı isimlendirmek ya da zaten varolanı teşhis etmek değil, yeni anlamları üreten, şeylerin yeni versiyonlarını kuran bir müdahale kertesidir olduğudur.

* * *

Kendi pratiğinde sadece psikonevrotik ketlenme ve belirtileri (fobiler, obsesyonlar, kompulsiyonlar, histerik gösteriler) olan hastalarla değil, ama aynı zamanda, şimdi narsisistik kişilik ve davranış bozuklukları olarak adlandırdığımız haller nedeniyle de tedavi arayışına yönelen hastalarla karşılaşan Freud bu durumu “Gündelik hayatlarını sürdürme konusunda oldukça çaresiz ve acz’inde olan bu hastaları tedaviye almaktan kaçınmamalıyız. Bizimkine benzemeyen doğalarını özgürleştirmeleri ve gerçekteştirmeleri için onları eğitmeli, analitik yöntemlerle eğitici yöntemleri birlikte uygulamalıyız” diyerek açıklamıştır. Yine analiz edilmele-
rindeki güçlüklerden bahsettiği bu hasta grubu için terapötik analize karşıt olarak karakter analizini önermiştir. Her durumda söz konusu vakaların tedavi sonuçları sınırlı olmuş ve yüzeysel kalmıştır. Söz konusu hastaların; çocuksu talepkârlık, önemsenmeyişlerine aşırı duyarlılık, terapisti “tanrılaştırma” eğilimleri ve insani ve kusurlu bulunduklarında yoğun öfke tepkisi vermeleri gibi gelişmemiş ve olgunlaşmamış kişilik özelliklerinin üstesinden gelebilmeleri için eğitici ve öğüt verici çabalar biçiminde analistin kişiliğinin tedavi sürecine dahil olmasının gerekli olduğu kabul edilmiştir. Ancak psikanaliz için asli olan, her türden eğitici ve yol gösterici tutumlar, danışmanlık hizmeti vb. değil de aktarımın değerlendirilmesi ve çözümlenmesi olduğundan

yukarıda önerilen türden müdahalelerin psikanaliz açısından eksik ve tatmin edici olmaktan uzak oluşu ortadadır.

Kohut'un eseri biraz da bu sorunun çözümüne adanmıştır.

NOT: Kohut'un eserlerinin Türkçe'ye çevrilmiş olması ne kadar önemli. *Kendiliğin Çözümlemesi*'nin 49. sayfasında, Kohut'un psikanalitik gözlemin ana aracı olarak eşduyumu güvenilirliğinden bahsettiği kısımda; "... bu yüzden, zihinsel gelişimin erken evreleri en çok kendimizle, yani geçmişteki kendi zihinsel örgütlenmelerimizle eşduyuma girme becerimizi harekete geçirir." cümlesi "girme becerimize meydan okur" diye bitmeliydi. (... a challenge to our ability to empathize with ourselves...).

* * *

Bir de şu: "Transmuting internalization" kavramı Kohut'un merkezi kavramlarından ve "dönüştürerek içselleştirme" karşılığı uygun görülmüş. "Dönüştürücü içselleştirme" denmeliydi: Zira "transmuting internalization" kavramı öncelikle ruhsal yapıların kuruluşu sürecine işaret etmektedir. Burada kendilik ve kendilik-nesnesi arasındaki etkileşimlerin işlevlerine ait veçheler uygun ve yerinde bir engellenmeyle ortaya çıkan tazyik altında içselleştirilir. Ya da; analiz edilenin kendilik-saygısını düzenleyen ruhsal yapıları edinmesi (transmuting internalization) terapistin empatik yetersizlikleri yoluyla mümkün olur. Transmuting internalization, zaten yeterli bir idealleştirme deneyimi gerçekleştikten sonra ortaya çıkar. Idealleştirilmiş kendilik-nesnelerinin yanıtlarındaki küçük ve örseleyici olmayan yetersizliklerin bir sonucudur ya da kendilik-nesnelerinin ve onların işlevlerinin genişleyen kendilik ve onun işlevlerince tedricen üstlenilmesinin bir sonucudur. Tıpkı Freud tarafından tanımlanan yas sürecinde olduğu gibi: Yitim sonrası yitirilen nesneye yatırılmış olan libido geri çekilir ve bilinç-

dışı bir anı biçiminde içselleştirilir. Yani yitirilmiş nesne hafızada tutulur ve böylece onun nitelikleri kişiliğin bir parçası haline gelir. Eğer kastedilen, çocuğun ebeveynin fiili sınırlılıkları gerçeğiyle karşılaşması/yüzleşmesi ve çocuğun bu deneyimiyle idealleştirmelerinin tedrici bir değişikliğe maruz kalmasıysa, bütün içselleştirme süreçlerinde içerilmiş olması gereken aşağı yukarı benzer bir özelliğe işaret etmiş oluruz ki, buna zaten gerek yok.

Heinz Kohut ve Kendilik Psikolojisi

Kendilik psikolojisinin kurucusu Heinz Kohut 1913'te Viyana'da doğmuş, tıp eğitimini Viyana Üniversitesinde tamamlamış ve II. Dünya Savaşı sırasında Amerika'ya göç ederek nöroloji, psikiyatri ve psikanaliz eğitimini Chicago'da bitirmiştir. 1981'de ölümüne kadar, Chicago Üniversitesi Kürsüsü'nde ve Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nde eğitmen ve gözetmen olarak çalışmıştır. Amerika'ya gelmeden önce Viyana'da, Freud'un dostu ve suçlu çocuklar üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan August Aichhorn'un analizinden geçmiştir. 1964'te Amerikan Psikanaliz Birliği'nin başkanlığını, 1965-1973 yılları arasında Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin ikinci başkanlığını yapmıştır.

1959'da yayımlanan eşduyum ve içe bakış üzerine (Introspection, emphaty and psychoanalysis) ve 1966'da narsisizmin değişimleri üzerine (Forms and transformation of narcissism) makaleleri, daha sonra asıl katkısını yaptığı yapıtlarına götüren önemli duraklar olmuştur. İlk kitabında (*Kendiliğin Çözümlemesi* 1971, Metis Yayınları 1988), esas olarak geleneksel psikanalitik teorinin sınırları içinde düşünmeye devam etmiş, ama yine de önemli bazı açılımlar sağlayabilmiştir.

Öncelikle, narsisizm için farklı ve ayrı bir gelişimsel hat-

tın bulunduğunu ileri sürmüş ve böylece psikanalitik teorisinin tarihinde ilk kez narsisizm için patolojik olmayan bir kavramsal çerçeve geliştirebilmiş, narsisizme ilişkin yaygın olarak varlığını sürdüren değer-yüklü analitik düşünceye karşı durmuştur. “Narsisistik kişiliklerin analizinin seyrini olumsuz etkileyebilecek iki tuzak vardır. Bunlardan birincisi analistin hastanın narsisizmine karşı ahlaki ve gerçeğe dayalı bir tutum alması, diğeri ise soyut yorumlarda bulunma eğilimidir. Genel olarak, analistin esas konumunun (yani yorumlamanın) ötesine geçip, hastanın önderi, öğretmeni ya da rehberi halini aldığı durumlarda değer yargısı, gerçekliğe dayalı ahlaki tutum (krş. Hartmann’ın sağlık ahlaki kavramı -1960: 64-) ve terapi etkinliği (eğitsel yaklaşım, ikna etme vs.) üçlüsü söz konusudur ve bu durum ele alınan psikopatolojinin metapsikolojik anlamda anlaşılmadığının bir göstergesidir (*Kendiliğin Çözümlemesi*, s. 193). Kısaca sürdürmek gerekirse: Tedavi ortamında, olgunlaşmanın kendiliğin ihtiyaçlarına ilişkin giderek azalan bir ilgiye paralel geliştiğini, hatta tam da o demek olduğunu vaaz eden tutumu terk eden bir anlayış geliştirmiştir. Klasik teori narsisistik belirti ve davranışları immatür bir pozisyonun ısrarla korunmasını temsil eden bir tür bencillik ya da ben-merkezcilik, narsisizmi de nesne-sevgisi karşısında bir savunma olarak görür. Nitekim Freud’a göre; doğumda tüm libido narsisistik karakterdedir ve bebeğin giderek çocuk ve yetişkin hale gelmesine paralel bir biçimde libidonun bir bütün olarak -kendilikten tamamıyla çekilerek- nesnelere yatırılmasına doğru bir geçiş söz konusudur. Bu teorik düzeyden bakınca, terapistin bütün çabasını hastanın narsisizmini nesne sevgisiyle değiştirmeye vakfetmesi kaçınılmaz olmaktadır. Narsisizmin böylece kökünden kurutulması varsayımına karşı çıkan Kohut, bu “kökünden kurutma çözümünün” bizzat kendisinin arkaik büyüklenmeci kendili-

ğin mutlak (absolute) iddialarından türediğini, yani narsisistik olduğunu ileri sürer. Nesne libidosu ve narsisistik libidonun birlikte ama farklı çizgiler boyunca arkaik biçimlerinden daha olgun biçimlerine doğru geliştiğini, aynı sürekliliğin karşıt uçları olmadığını düşünür. Daha da ötesi; narsisistik bozuklukları, bizim için asli bir pozisyona sahip ötekilerle kurduğumuz kendiliği destekleyen ve koruyan ilişkilerdeki bir kopmanın sonucunda ortaya çıkan incinmeye verilen tepkilerin bir ifadesi olarak görür. Kendilik ve kendilik nesnesi arasındaki söz konusu o bağlara ilişkin deneyimi psikolojik sağlık ve gelişme açısından tayin edici önemde bulur: “Terapistin hastanın narsisistik konumunu nesne sevgisiyle değiştirme arzusunun, gelişimsel olgunluk ya da uyum kazandırma yolunda nesnel bir niyetten değil, Batı uygarlığının özgeci değerler dizgesinin terapi ortamına uygun olmayan bir şekilde girmesinden kaynaklandığını düşünüyorum. Başka bir ifadeyle, hastanın narsisizmini nesne sevgisine çevirmesi yolundaki isteklerimize boyun eğmesini beklemek yerine, hastadaki narsisistik yapıların yeniden şekillendirilmesi ve kişilik yapısının içine yerleştirilmesi çabası terapi açısından daha anlamlı ve geçerli olacaktır.” (a.g.e., s. 194-95)

Kohut’a Göre Narsisizmin Gelişimsel Çizgisi

Kohut, H. Hartmann’ın narsisizm tanımını benimseyerek, narsisizmi libidinal yatırımın kendiliğe yapılması olarak düşünür. Hartmann gibi kendiliği benden ayrı olarak görür ve altbenlik, ben ve üstbenlik gibi zihnin kerteleri olarak anlamaz: Kendilik daha çok, nesne temsillerine benzer biçimde zihnin içinde bir yapıdır. Narsisistik bozuklukları tanımlarken, onların psikozlardan ve sınır (borderline) durumlardan ayrımını yapmaya çalışan Kohut, narsisistik ki-

şilik bozukluklarında da yukarıdaki durumlarda bulunanlara benzer belirtilerle regresif salınımların bulunduğunu not eder. Diğer taraftan farklı olarak narsisistik kişilik bozukluklarında, gelişimsel açıdan kesintiye uğramış da olsa görece stabil bir kendilikten sorumlu içsel nesneler bulunur. Tedavi ortamında ciddi bir parçalanma tehlikesi olmaksızın kurulan özgül narsisistik aktarımlar, o gelişimi kesintiye uğramış içsel nesnelerin yeniden canlanması ve kendilerine bir ifade kanalı bulmalarının bir sonucudur. Kaygı, kendiliğin parçalanmaya yönelik eğiliminin ve zedelenebilirliğinin farkında olmasına bağlıdır. Çekirdek patoloji, narsisistik kümelenmelerin gelişimsel olarak kesintiye uğradığı alanda bulunur. Zira sözkonusu narsisistik kümelenmeler, normal düzeylerde korunacak ve sürdürülecek bir kendilik saygısı için gerekli olan narsisizmden kendiliği yoksun bırakır. Bu noktada, narsisistik bozuklukların klasik aktarım nevrozlarından farkı kabaca budur: Aktarım nevrozlarında patoloji; bir çocukluk nesnesine ilişkin olarak ortaya çıkan ensestiyöz yönelimler bağlamında yaşanır. Kaygı cezalandırılma veya fiziksel terk tehdidinde bağlıdır.

Çocukluğun oedipal öyküsünün de bir bilinçdışı kümelenme olduğu göz önünde bulundurularak denebilir ki; bilinçdışı bir kümelenme, bilinçdışındaki düşlem, istek, arzu, korku ve duyguların özgül bir kümesidir. Bu anlamda Kohut büyüklenmeci kendilik (grandiose self) ve idealleştirilmiş ebeveyn imagosunun da bilinçdışındaki benzer kümelenmeler olduğunu düşünür. Söz konusu kümelenmeler kişiliğin narsisistik boyutunun esasını oluştururlar.

Kohut'a göre narsisistik deneyim bebeğin eksiksiz mutluluk haliyle (blissful) başlar. Söz konusu orijinal narsisistik mutluluğu annenin bakımındaki kaçınılmaz yetersizliklerle bozulduğunda, bebek o mutluluk deneyimini a) büyüklenmeci, teşhirci bir imgeye (narsisistik kendilik), b) idealleş-

tirilmiş ebeveyn imagosuna (muhayyel, bütünüyle sadık ve tüm-güçlü ebeveyn) devrederek korumaya girişir: “Anne- nin bakımındaki kaçınılmaz yetersizlikler, birincil narsisiz- min dengesini bozar; ancak çocuk bu mükemmelliğe yeni- den ulaşmak için a) büyüklenmeci ve teşhirci bir kendilik imgesi oluşturur (büyüklenmeci kendilik), b) eski mkem- melliği, hayran olacağı, tüm-güçlü, geçiş nesnesi niteliği ta- şıyan bir kendilik nesnesine (idealleştirilmiş ebeveyn ima- gosu) devreder.” (a.g.e., s. 39)

Kohut’a göre ruhsal işlevlerin anlaşılmasında tayin edici önemleri nedeniyle söz konusu narsisistik kümelenmelerin özelliklerini ve içeriklerini anlamak önemlidir: Byklen- meci kendilik mükemmel bir kendilik dşlemsinden türer. Burada hiçbir sınır yoktur ve her şey başarılabilir. Sınırsız bir genişleme duygusu vardır. Sınırsız yetenekleri için duy- duğu görülme ve beğenilme -teşhirci- arzusu büyüklenmeci kendiliği karakterize eden hissetme kipidir. Bilindişında varolmaya devam ederek benlik saygısının ve tutkuların (ambition) düzenlenmesini etkiler. Diğer narsisistik küme- lenme, idealleştirilmiş ebeveyn imagosu ise, birleşmeye çalıştığı mükemmel bir öteki dşlemine içerir. Yani idealleşti- rilmiş ebeveyn imagosunun öyküsü, sınırsız güce, geniş bir bilgi kapasitesine, bilgeliğe sahip mükemmel bir öteki ile birleşme arzusunun öyküsüdür. O birleşme/birlik gücü, tamlığı ve gönül hoşluğunu sağlayacaktır. Bilindişı arzu, anı ve korkuların bir kümesi olarak idealleştirilmiş ebeveyn imagosu gerginliğin düzenlenmesini etkiler ve kişinin ideal- lerinin bir parçası olur. Her iki narsisistik kümelenme baş- lanığtaki orijinal mükemmelliği korumak üzere girişilen bilindişı çabalardan türedikleri için arkaik narsisistik k- melenmeler olarak anılır. “İki temel narsisistik kümelenme- nin, başlanığtaki narsisistik mkemmelliyet deneyimini kısmen korumak amacıyla uyguladıkları merkezi mekaniz-

malar ('Ben mükemmelim'=Büyüklenmeci kendilik, 'Sen mükemmelsin, ama ben de senin parçanım'=İdealleştirilmiş ebeveyn imagosu) hiç kuşkusuz birbirine karşıttır. Bununla birlikte başlangıçtan itibaren birlikte varolurlar ve birbirlerinden büyük ölçüde bağımsız olan bireysel gelişim çizgileri ayrı ayrı incelenmeye açıktır. Yerinde ve yeterli gelişme koşulları altında, arkaik büyüklenmeci kendiliğin teşhirciliği ve büyüklenmeciliği tedricen ehlileştirilir ve sonunda tüm yapı erişkin kişiliklerimizle bütünleşerek, ben ile bağdaşmış tutku ve amaçlarımızın, etkinliklerimizden alacağımız zevkin ve kendimize duyduğumuz saygının önemli yönlerinin içgüdüsel yakıtını oluşturur. Aynı elverişli koşullar altında, idealleştirilmiş ebeveyn imagosu da erişkin kişiliğiyle bütünleşir. İdealleştirilmiş üstbenimiz olarak içe atılır ve ideallerinin yol gösterici önderliğiyle ruhsal örgütlenmemizin önemli bir bileşeni haline gelir." (a.g.e., s. 41-42)

* * *

Diğer okullara geçmeden, Fred Pine'in psikanalizin dört psikolojisine ilişkin söylediklerine yer vermeli. Pine, dürtü psikolojisi, benlik psikolojisi, nesne ilişkileri kuramı ve kendilik psikolojisini ayırt eder ve şunları söyler:

"Söz konusu psikolojilerin her biri insanın işlevselliğini bir ölçüde farklı bakış açılarından görür ve böylece o işlevselliğin farklı veçhelerini aydınlatır" (Pine 1990, s. 32).

Pine'e göre birey, dürtü psikolojisi açısından; "daimi itkilerle mücadele ve o itkilerin değişimleri uyarınca", benlik psikolojisi açısından; "uyum ve gerçekliği test etme kapasitesi, savunmalar ve savunmaların hem klinik ortamlarda hem de yaşamda itkilerin, duyguların ve düşlemlerin içsel dünyasıyla ve gerçeklik taleplerinin dışsal dünyasıyla baş

etmek için kullanılmaları uyarınca”, nesne ilişkileri psikolojisi açısından; “erken çocukluktan türeyen, dolayısıyla iç dünyada bilinçli veya bilinçdışı anılar biçiminde taşınan içsel bir drama uyarınca” ve kendilik psikolojisi açısından; “özellikle sınırlar, otantisite, faillik ve duygulanımsal ton konularıyla ilişkisi bakımından süregiden öznel durumlar uyarınca” anlaşılır (Pine 1990, s. 33-38).

Öznellikler-arasılık Okulu

Söz konusu okulun önemli temsilcilerinden Stolorow’un iddiası şudur:

“Benim görüşüme göre, yüzyılın bitiminde psikanalizde (ve tabii ki onun uzantısı olarak psikoterapide) en önemli tek gelişme, psikanalizin Freud’un Descartes’dan devraldığı felsefi prangalarından halen sürmekte olan kurtuluşudur. Freudyen psikanalizin temel varsayımları yalıtılmış (isolated) zihne ilişkin Kartezyen doktrin ile doymuş haldedir... Son iki on yıl boyunca psikanalitik teoriyi Kartezyen, yalıtılmış- zihin düşüncesinin tuzağından özgürleştirmeye çalışan bir dizi görüş açısı belirlemiştir. Post-Kartezyen bir psikanalitik teori yaratmaya yönelik olarak sürdürülen bu çabalar arasında; Kohutçu kendilik psikolojisi, Amerikan ilişkisel teorisi ve öznel-arası sistem teorisi bulunmaktadır.” (Stolorow, *a.g.y.*)

Denebilir ki; söz konusu okul psikanalizi bağlamsal bir psikoloji olarak yeniden tarif etmektedir. Bu görüş açısından, psikopatolojik durumlar, aktarım, direnç gibi klinik fenomenler artık, hastanın yalıtılmış zihninin içinden köken alan zihin-içi mekanizmaların ürünleri olarak değil, hasta ve terapistin karşılıklı etkileşim halindeki deneysel

dünyalarının ara yüzünde şekillenmiş fenomenler olarak anlaşılır. Hasta ve terapist arasındaki eşitliğe vurgu yapılarak otorite küçümsenir.

Gabbard Öznellikler-arasılık okulunu, ilişkiyel okul ve toplumsal inşacılık okuluyla birlikte post-modern görüşler başlığı altında değerlendirerek şunları aktarır:

“Günümüzün düşünürleri Freud’un ve Freudyen fikirlerden türemiş olan analizin benlik psikolojik versiyonlarının moderniteyi temsil ettiğini ileri sürmektedirler. Yani, analistin tarafsız bir tutumla gözlemlediği ve hastada içerilen nesnel bir hakikat için sürdürülen pozitivist bir araştırmayı. Psikanalizdeki bir dizi çağdaş teorik perspektif bu geleneksel görüşe meydan okumakta... söz konusu o bakış açılarından mutlak nesnellik bir mit olarak kabul ediliyor... Bu literatürdeki ortak tema şu: Klinisyenin hastaya ilişkin algılamaları kaçınılmaz bir biçimde klinisyenin öznelliğinden etkileniyor.

Klasik teoriden bu sapmalar sık bir biçimde postmodern görüşler olarak tanımlanmakta. Postmodern düşünüşte yerleşik olan şey her ne şekilde olursa olsun temel her türlü hakikat karşısındaki şüpheciliktir. Bu bakımdan, özcülük kavramı -yani, şeylerin gözlemcinin öznelliğinden bağımsız olarak oldukları gibi oldukları- postmodernistler için bir foyadır. Gerçekliğin kendisi toplumsal ve dilsel yapılardan hasıl olan bir şey olarak kabul edilir.

Bu postmodern okullar hep birlikte ‘iki-kişi teorileri’ ya da ‘iki-kişi psikolojileri’ olarak görülürler.” (Gabbard 2000, s. 49-50).

İlişkisel Okul

Psikanalizin ilişkisel (relational) okulu 1980'lerde klasik dürtü teorisine bir tepki olarak gelişmiştir. Stephen Mitchell'in sözleriyle;

"Psikolojik gerçekliğe hem zihin-içi hem de kişiler-arası alanları içeren ilişkisel bir matriks içinde işlediği biçimiyle bakmak en uygun yoldur. Zihin hem kendi kendini hem de ilişkisel alanı düzenlemeye yönelik güdülenmelerle işler." (Mitchell, 1988, s. 9)

"İlişkisel modelin dayandığı varsayım şudur: İnsani deneyimin tekrarlayan örüntüleri, dürtü modelindeki gibi doğamızda yazılı bulunan itilimlerin (pressure) doyurulması ve hazzı aramaktan değil (ya da Freud'un 1920 sonrasında ileri sürdüğü gibi ölüm dürtüsünün bağımsız işleyişinden değil), kişinin kişisel etkileşim dünyasına ilişkin aşinalığını, bağlantısını ve sürekliliğini korumaya yönelik yaygın eğiliminden türer." (Mitchell, 1988, s. 33)

İlişkisel okulun vurgusu, ikili, etkileşimsel, kişilerarası alanadır. Hasta ve terapistin birlikte katılımını, yeni deneyimleri ve otantisiteyi öne çıkarır. Yer yer söz konusu otantisite, yorum ve empatinin tersine temel müdahale tarzı gibi görülür.

İlişkisel okulun gelişiminde feminizmin oynadığı rolü de vurgulamalı. Feminist eleştirmenlerin klasik psikanalize yönelttikleri, nesnel bilimlerin erkek ideallerini içerdiği ve bağımsızlık ve özerklik kadar, ilişki ve bağlanmanın da önemli olduğu tezleri ilişkisel okulun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Keza, annenin yalnızca bebeğin bakımını, beslenmesini ya da kendilik-nesnesi ihtiyaçlarını karşılayan

bir nesne olarak görülmesi ve özne niteliklerinin geri planda kalması da ilişkisel okulun eleştirileri arasındadır.

Toplumsal inşacılık (social constructionism), fenomenolojik ekol gibi başka okullar da olduğunu not ettikten sonra, Lacan'ın da adını anmalı. Kendimi tam olarak adını anmakla sınırlıyorum. Zira Jacques Lacan daima kendi konumunu özgül bir teorinin kurucusu olarak tarif etmekten uzak durarak, Freudyen kavramlara bağlılığını hep vurgulamış da olsa, deyim yerindeyse Freudyen gövdeyi parçalara ayırarak bütünüyle yeni temeller üzerinde yeniden inşaya koyulduğu çalışması ve eseriyle herhangi bir özete hiç de müsait değil.

* * *

Richard D. Chessick farklı psikanalitik okullar meselesine dinleme kavramını esas alarak geliştirdiği yaklaşımını anlattığı makalesinde şunları söyler:

“Geliştirdiğim şeyi psikanalitik dinlemenin beş-kanallı teorisi olarak adlandırıyorum... Hastadan iletilenlere kendimizi uydurduğumuz beş bakış açısı ya da kanal ya da model ya da perspektif ya da çerçeve. Birincisi Freud tarafından sunulandır. Oidipus kompleksini ve tam olarak uygulanan psikanalizde aktarımdaki dürtü doyumuna yönelik baskının ortaya çıkışını içerir. Bu bizi içgüdüsel dürtülere karşı gelişen savunmalar uyarınca hastanın çatışmalarını ve benliğinin üç katı efendiyle -üst-benlik, alt-benlik ve dış gerçeklik- baş etmeye çalışırken ürettiği ve sonuç olarak ortaya çıkan uzlaşım oluşumlarını incelemeye muktedir kılar. Freud'un yapısal teorisi bütün nevrozların merkezine oidipus kompleksini yerleştirerek bu tek-kişilik bakış açısını en iyi biçimde sergilemek üzere geliştirilmiştir.

İkinci kanal, model olarak nesne ilişkileri teorisi perspektifini kullanır. Klein'in ve onun analizanı Bion'un çalış-

maları üzerinde temellenmiştir. Aktarımda beliren nesne bağlantısında görüldüğü şekliyle hastanın en erken içe ve dışa yansıtılmalı fantezileri üzerine odaklanır. Hastanın içselleştirilmiş en erken nesne ilişkilerinin kavramsallaştırılması yoluyla bu süreçlerin anlaşılması, hastanın erken çocukluğunda bu ilişkileri kendilik ve nesne temsilleri halinde nasıl organize ettiğine ve sonra da bu imgelerin değişik veçhelerini yansıtma ve yeniden içselleştirme biçimlerine ilişkin veriler sunar. Bu bize hastanın şimdiki ilişkilerini aydınlatmada yardımcı olur. Çünkü, bütün mevcut ilişkiler, erken dönemde organize olmuş o kendilik ve nesne temsillerinin merceği içinden algılanır ve yeniden eyleme konur.

Üçüncü kanal hastanın dünya-içindeki-varlığına odaklanan fenomenolojik bakış açısidir. Burada hastanın yaşam olguları fenomenolojik olarak elde edilmeye çalışılır ve ilgili verileri organize etmek üzere diğer teorik ön-kavrayışlara itibar edilmez. Bu yaklaşıma paralel olarak, toplumun bireyi biçimlendirdiği ve bireyi anlayabilmemiz için mutlaka içinde yaşadığı ve etkileşimlerde bulunduğu toplumu ya da kültürü ya da dünyayı anlamamız gerektiği ileri sürülür...

Dördüncü yaklaşım Kohut'un kendilik psikolojisi yaklaşımıdır ve analist tarafından empatik bir tarzda kavrandığı haliyle hastanın kendilik duygusu durumlarına vurgu yapar. Bu yaklaşımın önemli öncülleri Fairbairn ve Winnicott'dır. Winnicott'ın geliştirdiği gerçek ve sahte kendilik kavramları R.D. Laing tarafından ayrıntılarıyla ele alınmış ve şizofrenik ve şizoid durumların fenomenolojisinin aydınlatılmasında yardımcı olmuştur.

Sonuncu yaklaşım, terapistin karşı-aktarımına (countertransference) ve daha genel olarak da tedavideki şimdi-ve-burada faktörler üzerine odaklandığından gevşek bir tarzda interaktif olarak anılabilir. Burada vurgu hem hasta

hem de terapistin katılımlarına yapılmaktadır ve iki-kişilik bakış açısı olarak düşünülebilir. Öznellikler-arasılığın ve postmodernizmin alanıdır. Bu başlık altındaki çelişkili ve önemli bakış açılarının çoğu, özellikle de patolojileri oidi-pus-öncesi dönemde oluşmuş ve ihtiyaçları sadece bir açıklama olmayıp deneyim de olan hastalara ilişkin kavrayışımızdaki genişlemeye yanıt olarak geliştirilmiştir.” (Chessick, 2000)

Yeri gelmişken psikanalitik dinleme kavramının altını yeniden çizmeli: Evelyne Schwaber, “Psikanalitik Dinleme ve Ruhsal Gerçeklik” isimli makalesinde iki ayrı vakadaki gözetmenlerinin (supervisor) tutumlarındaki farklılıklara dikkat çektikten sonra, hastanın deneyimlerine farklı bakış şekilleri olduğunu görmeye başladığından, aynı duruma ilişkin farklı perspektifler geliştirdiğinden bahseder ve şunları aktarır:

“Birinci gözetmenim materyali kendi perspektifinden ele-yerek dinliyordu -yani, analistin kendi gerçekliğinin penceresinden- ve böylece hastanın gözlemci benliğinin, algılarındaki çarpıklığı tanıması için hastaya yardımcı olmaya çalışıyordu. İkinci gözetmen kendi odağını hastanın bakış açısının içinden keskinleştiriyordu. Bu şekilde, dış bir gözlemciye ne kadar tuhaf, gerçekdışı gibi görünüyorsa da, onun içinde belirli bir makuliyet görmeye çalışıyordu (tabii ki her iki vakada da genel bir vurgudan söz ediyorum, mutlak bir yaklaşımdan değil). Bu ikinci yaklaşım belki de başka türlü gerçekleştiremeyeceğim yeni yollar gerçekleştiriyormuş gibi görüldüğünden, ilk hastamı da benzer biçimde dinlemeye başladım. Böyle yapınca, müdahalelerim de yer değiştirmeye başladı.”

En nihayet makalesinin sonunda şu görüşlere yer verir:

“Freud’un başlıca keşfi olan nevroz-oluşumunun düşlem teorisi, psikanalitik inceleme alanını maddi gerçeğe zıt olarak psişik gerçeklik olarak tanımlamıştır. Bu, klinik araştırmaların doğasında ve alanında derin kaymalara yol ačmıřtır. Her ne kadar bu teknik kurallar -gerçeği değerlendirmeme, kendi perspektifini, değerlerini ya da teorik çerçevesini empoze etmeme- klinik anlayışımızda ruhsal gerçeğin önceliğini vurguluyorsa da, analitik dinleme ağzına kadar hiyerarşık bir iki-gerçeklikli bakışla dolu bir manzarayı açığa vurur. Analist, ister çarpıtmaların olup olmadığının, isterse de -geçmişte ya da şimdide- bir olayın gerçek ya da düşlem olup olmadığının sessiz bir hakemi olarak bile, daha “nesnel” bir bakışı muhafaza ediyor olmanın örtük pozisyonu içindedir. Ve böylece, açıktan değilse bile gizlice, hastanın bu görüşü rehber edinmesi riski oluşur.

Bizim dinleme tarzımızda, böylesi bir hiyerarşık manzaranın örtük bir tarzda sürdürölmesine karşı ihtiyatlı bir ayarlama, derin bilimsel “ürünlere” zemin hazırlayacak. Hastanın deneyimi üzerindeki katkımızın etkisine odaklanmak, bu katkıya ilişkin görüşümüzün sadece bizim kendi ruhsal gerçekliğimizi yansıttığını ve bunun hastanınkinden daha az ya da daha çok “doğru” olmadığını idrak etmek yapılan çıkarsama zıplayışlarını sınırlandıracaktır. Bu da deneysel fenomenin daha derin katlarının ortaya çıkışına izin verecektir. Hastanın kendini-gözlemleme kapasitesi genişleyecek ve duygusal olarak daha anlamlı içgörü elde edilecektir. Ruhsal gerçeklik bizim tek klinik sahamız olarak daha büyük bir kesinlikle takip edilecektir.” (Schwaber, 1983)

Baştan Çıkarma Teorisi

“Gelecekte psikanalize muhtemelen bir tedavi prosedürü olmasından ziyade bilinçdışının bilimi olarak daha fazla önem atfedilecektir.”

S. FREUD

Freud’un bütün dikkat ve ilgisini düşlem ve rüya oluşumunun içsel süreçlerine yöneltmesi “baştan çıkarma (seduction) hipotezini” terk etmesiyle başlar.

Bu bakımdan öncelikle baştan çıkarma hipotezine kısaca değinmekte yarar var: Freud, 1896’da sırasıyla “Nevrozların Nedenbilimi (aetiology) ve Kalıtım”, “Savunmanın Nöro-psikozları Üzerine Daha İleri Değinmeler” ve “Histerinin Nedenbilimi” (SE 3) makalelerinde ortaya koyduğu baştan çıkarma hipotezinden 1897’de vazgeçer ancak bunu 1906’da ilan eder. Daha sonra şunları söyler:

“Hastalarımın büyük çoğunluğu, yetişkin birisi tarafından cinsel olarak baştan çıkarıldıkları bazı çocukluk sahneleri

hatırlıyorlardı (reproduce). Kadın hastalar söz konusu olduğunda baştan çıkarıcılık rolü hemen daima babaya atfediliyordu. Bu hikâyelere inandım ve bu inancım yüzünden daha sonra ortaya çıkan nevrozların köklerini keşfettiğimi düşündüm... Eğer okuyucu benim safdil oluşum karşısında hoşnutsuzluğunu belirtme ihtiyacı duyarsa, onu hiç de suçlayamam.” (SE 14, s. 34).

Nihayet 1933'te şunları yazar: “En sonunda söz konusu hikâyelerin doğru olmadığı (untrue) sonucuna vardım.” (SE 21, s. 120).

“Baştan Çıkarma Teorisi” Freud’un eserinin en tartışmalı ve sansasyonel kısmı olagelmıştır. Jeffrey Masson *Gerçeğe Saldırı* (*Assault on Truth*) isimli eserinde 1890’ların başlarında Freud’a hastaları tarafından babalarının cinsel istismarına uğradıklarının (abused) anlatıldığını ileri sürer. Masson’un savına göre, Freud başlangıçta bu ıstırap yüklü suçlamaları cesur bir şekilde kabul etmiş, ancak daha sonra toplumsal bir rezalete dönüşeceği korkusuyla ve o sıralarda (1897’de) sistematik bir hal almış bulunan kendi analizine göre, babasının kendisini istismarı söz konusu olamayacağından, anılan itirafların sadece, hastaların babalarına duydukları çocukluğa ait cinsel arzularından kaynaklanan fanteziler olduğunu iddia etmek zorunda kalmıştır. Nitekim, şunu da aktarır Masson: Anna Freud’a Freud’un baştan çıkarma teorisini bırakmasının hata olduğu konusunda bir mektup yazmış. Anna Freud’un yanıtı şöyle olmuş: “Baştan çıkarma teorisini bırakmasaydı ödipus kompleksi ve düşlem yaşamının öneminden söz etmek mümkün olmayacaktı. Yani o zaman psikanaliz olmazdı”. Masson, çocukluktaki cinsel travmaların düşünülenenden daha sık olduğunu ve bu tür yaşantıların düşlem olduğunu düşünmenin hastayı ilk travmatize eden kişiyle işbirliği yapmak anlamına geleceği-

ni ileri sürer. Masson'a göre, hastanın bu düşüncelerini bas-kılamasını ve bu yolla sağlıklı olabileceğini önermek, hasta-nın kendi kendisini inkâr etmesini istemektir (bkz. Emine Öztürk Kılıç, 1996).

Anna Freud'un dediği gibi; "Baştan çıkarma teorisini bı-rakmasaydı oidipus kompleksi ve düşlem yaşamının öne-minden söz etmek mümkün olmayacaktı. Yani o zaman psikanaliz olmazdı". Konunun yine de epeyce karmaşık ve henüz bitmemiş olduğunu göz ardı etmemeliyiz.

Burada söz konusu edildiği haliyle baştan çıkarma teori-sinin terk edilmesinin bir önemli sonucu da şu olmuştur: Eğer Freud'un ölüm dürtüsüne ilişkin geliştirdiği teorik ara-durağı saymazsak, psikanalitik teori uzun yıllar boyunca, dış dünyanın somut gerçeklerine ve olgularına, onların iç dünyada ve düşlem yaşamında yol açtığı değişikliklere ye-terli özeni ve dikkati gösterememiş, o gerçeklerin işaret et-tiklerini de kapsamaya çalıştığı ölçüde pekişecek bir teorik zenginleşmeden kendisini mahrum bırakmıştır. Bunun için nesne ilişkileri teorisinin açtığı mecrayı beklemek gerek-miştir. Hatta daha da ileri giderek denebilir ki; Freud, o te-ori olgu ilişkisinde bazen tam tersi bir konum benimseye-rek olguları kendi teorik yapısına uydurma yolunu benim-seyebilmiştir. Ölüm dürtüsü örneğine dönersek; ölüm dürtüsü teorisi Freud'un klinik pratiğinden ziyade dış dünyaya ilişkin bir deneyiminden -burada özellikle birinci dünya sa-vaşı söz konusudur-, hareketle geliştirilmiştir: Freud'un, in-sanoglunun kendisine, üstelik hiç isyan etmeden bunca acı-yı reva görmesini anlama güçlüğü ölüm dürtüsünün formü-le edilmesinin başlıca nedeni olmuştur. Freud bu olguyu kendi metapsikolojisinin teorik araç ve imkânlarıyla anla-maya çalışarak, ölüm ve yaşam dürtülerinin aynı kökten neşet ettiğini ve aynı amaca -yani gerilimin giderilmesi amacına- sahip olduğunu ileri sürmüştür: Ancak her iki

dürtü aynı amaca ulaşmak için farklı yollar denerler. Yaşam dürtüsü dairesel bir yol izler, yani başkalarıyla kurulan ilişkiler, cinsel etkinlik ve çocukların üremesi ve hayatın sürekliliği yoluyla rotasını tamamlar. Ölüm dürtüsü daha doğrudan bir yol izler: Gerilimin ebediyen giderilmesi. Burada, handiyse metafizik bir düzeyde işleyen ölüm dürtüsü kavramını ayakları üstüne dikmek daha sonra Melanie Klein'a nasip olmuştur.

Şu da göz ardı edilmemeli: Baştan çıkarma teorisinin terk edilmesi belki de Psikanalitik teoride, travma kavramının daha geniş bir çerçevede ele alınmasının yolunu açtı.

Baştan çıkarma teorisine ilişkin olarak oldukça farklı ve dikkat çekici bir bakış getirmeye çalışan Jean Laplanche'in kendisiyle yapılan bir görüşmede söylediklerini aktararak bu kısmı bitirelim:

“Baştan çıkarma teorisi ileri bir adımdır. Freud baştan çıkarma teorisini terk ettiğinde, cinselliğin özerkliğini açıklayacak bir şey bulmak zorundaydı ve böylece ‘yaslanma’ (leaning on)* kavramını icat etti. Fakat Freud için yaslan-

(*) Yaslanma (Almanca anlehnung) kavramı psikanalitik teoride oldukça önemli bir yere sahiptir ancak İngilizce'ye çevirisi (anaclisis) epeyce sorunlu ve karışıklık yaratıcı olmuştur. “Almanca'da günlük konuşma dilinde kullanılan “Anlehnung”, dayanmak, yaslanmak anlamına gelen ‘anlehnem’den gelir. Terimin İngilizce çevirisinde kullanılan “anaclisis” ise Yunanca “anaklinen” kelimesinden türetilmiştir. “Anaklinen” kendi üzerine kapanma demektir. Daha sonra diğer dillerde de kullanılmaya başlanan bu kelime 1945 yılında R. Spitz'n tanımladığı “anaclitic depression” ile kelimenin Yunanca kökenine uygun bir anlama kavuşmuştur. Spitz çocukluğun ilk yılında oluşan annenin ani kaybindan sonra çocukta ortaya çıkan bir yas durumundan söz etmektedir.

Oysa Sigmund Freud “yaslanma” (anlehnung) kelimesini kendi üzerine kapanma anlamında kullanmamıştır. “Yaslanma”yı ilk kez 1905'te *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* adlı yapıtında dürtü kuramından söz ederken tanımlamıştır. “Yaslanmak”, Freud'un cinsel dürtülerin kendini koruma dürtüleriyle olan ilişkisini belirlemek için ortaya attığı bir terimdir. Bebek, annesinin memesini emerken, hem beslenme gereksinimini giderir hem de psikoseksüel gelişimin ilk erogen bölgesi olan ağzın cinsel doyumunu sağlar. Cinsel

ma deyim yerindeyse yalnızca bir ‘yaslanma’ kavramıdır. Baştan çıkarma teorisi aracılığıyla keşfettiği şeyi görmekten kaçınmak için ona yaslanmıştı. Desteksiz duramayan bir kavramdır (a concept on crutches). İşin doğrusu baştan çıkarma kavramına geri götürür.

Psikanalizin Dili’nde (The Language of Psychoanalysis) ve *asli (primal) düşlemlere* ilişkin metinde bir baştan çıkarma ‘teorisi’ fikrini zaten formüle etmiştik. Psikanalizin Dili’nden hemen sonra yazdığım *Hayat ve Ölüm* benim için bu çalışmadan yararlanma anıydı. Daha sonra *yüceltme (sublimation) üstüne problematikler’de* ‘yaslanmanın hakikati baştan çıkarmadır’ (the truth of leaning on is seduction) formülasyonuna ulaştım. Yani yaslanma kendi hakikatini yalnızca baştan çıkarma teorisinde bulmaktadır. Bir baştan çıkarma teorisi fikri biz onun ne olduğunu göstermeden önce bilinmiyordu. İnsanlar, ‘Freud baştan çıkarma fikrini, baştan çıkarmanın önemi fikrini terk etti’ diyorlardı. Mas-son ve Borch-Jacobson gibi ‘güya’ baştan çıkarma teorisinin terk edilmesinden söz edenlerse onun bir teori olarak ne anlama geldiğinden tamamen habersizdiler. Sadece baştan çıkarmanın bebeklerde önemli olduğunu iddia etmekle yetiniyorlardı. Şöyle diyorlardı, ‘Freud baştan çıkarmanın önemini gördü, daha sonra kişisel nedenlerle önemli olmadığını düşündü’. Fakat burada teorik olarak tehlikede olan şeyi görmüyorlardı. Ben ‘baştan çıkarma teorisi’ terimini alıkoydum ve geliştirdim. Eğer cinsellik kendini-koruma (kendilik-preservative) ilişkilerine yaslanıyorsa, nereden

etkinlik, başlangıçta kendini koruma yani yaşam amacına hizmet eden işlevlerden birine yaslanır ve sonraki bir döneme kadar bu işlevlerin yamacında seyreder. Cinsel dürtü daha sonra yani ikincil olarak bağımsız olur ve otoerotik hale gelir. Yaslanmak, kişinin kendini koruma dürtülerinin nesnesine yaslanarak aşk nesnesi seçmesi anlamında da kullanılır. Yaslanma tipi nesne seçimi (Alm. Anlehnungstypus der Objectwahl, Ing. Anaclitic type of object-choice)... (Hüsemoglu, Parman, 2001)

gelmektedir ki? Ya içerden -fakat bu da bir kez daha zuhur etme teorisi (emergence theory) olur- veya başka bir yerden. Baştan çıkarma teorisi bu 'başka bir yeri' açıklamaktadır: Ötekinden gelir.” (Laplanche, 2000)

Yeri gelmişken şunları da eklemeli: Erken nesne ilişkileri (yani ebeveynle, özellikle de anneye erken bebeklik dönemindeki ilişkiler) hayatın daha sonraki dönemlerindeki sevgi nesnelerinin seçiminde önemli bir rol oynar. Freud'a göre yetişkin yaşamda, sevgi nesnesi ya narsisistik tipe uygun olarak, yani öznenin idealize ettiği veya düşleminde yaşattığı kendilik-imgesine uygun olarak seçilir; ya da anacletic tipte, yani kişinin yaşamının ilk dönemlerinde bakımını üstlenen kişilere benzeyen nesne seçimleri yapılır.

Son olarak; bebek tarafından annenin bir bütün ve farklı olarak değil de, bilakis ihtiyaçlarını doyurma kapasitesi uyarınca/o anda algılandığı, yani deyim yerindeyse bebeğin bakış açısından annenin bir tür ihtiyaçlarını gideren uzantı gibi algılandığı simbiyotik dönemin de (ikinci ve altıncı aylar arası) literatürde anaclitic dönem olarak adlandırılabilirdiğini anımsatalım. Nitekim bu dönemde de bebeğin anneye kurduğu ilişki, yine bebeğin bakış açısından, özgün bir nesne ilişkisinden ziyade ihtiyaç doyurma işlevine ve bu işlevi yerine getiren nesnenin sağladığı eşlik eden hazza ait bir ilişkidir.

Yukarıda adı geçen makalelerinde Freud; histerinin nedeninin çocukluğun cinsel deneyimlerinin bastırılmış anıları olduğunu düşünür. Daha doğrusu gerçek cinsel travmaların bastırılmış anılarının nevrotik belirtilere yol açtığına inanır. Ancak erken cinsel deneyimler histerik belirtileri hemen ortaya çıkartmazlar. Esasen Freud'dan önce Breuer'in "Anna O." Vakasında (daha önce de Charcot'nun değindiği) ortaya attığı bir kuluçka dönemi söz konusudur. Freud, kavram için bir açıklama geliştirmek amacıyla, dikkatini bir nevro-

zun kuluçka döneminin neden ortaya çıktığına yoğunlaştırır. Bir cinsel olayın anısının başlangıçta önemli bir psikolojik sonucu yoktur. Ya da şöyle: Çocuklar ruhsal olarak henüz olgunlaşmamış (immature) oluşları nedeniyle cinselliklerinin kendilerine olan etkilerini düşünemez durumdadırlar. Dolayısıyla onun anlamını deyim yerindeyse ertelerler. Nitekim daha sonra ocuk puberte dönemine ulaştığında ve cinsel farkındalık başladığında, büyük bir enerji miktarı eşliğinde erken cinsel olayın anısı yoğunlaşır ve yeniden etkinleşir. Bu etkinleşme ile birlikte benlik erken cinsellik travmasını yeniden düşünebilme kapasitesi edinir. Ancak histerik şimdi o anıları farklı bir tarzda ve bağlamda düşünür. Yani, tarihsel ve ertelenmiş öznel bir bağlama yerleştirir travmatik olayın anlamını. O anı şimdi, tabu olan bir cinsel eylemin duygusal bir yük kazanmış anısı haline gelir ve zihinsel bir çatışmaya yol açar. Çatışmayı gidermek ya da şiddetini azaltmak için, anı bilindişına itilir, yani bastırılır. Bilindişı olmasına karşın, anı etkisini sürdürmeye devam eder ve histerik belirtilerirereterek kılık değiştirmiş biçimde kendini ifade eder. Freud, anının etkilerini daha sonraki bir zamanda ortaya koymbilme gücüne “ertelenmiş etkinlik” (Alm: Nachtraglichkeit, Ing: deferred action) adını verir. Çocukluktaki baştan çıkarma ile puberte arasındaki zaman diliminde anı olumsuz bir değer edinir. Duygusal olarak çok daha rahatsız edici hale gelir ve nihayet farkındalık alanından uzaklaştırılır. O da kendisine kalan tek yolu izleyerek nevrotik belirtiler biçiminde kılık değiştirmiş ifadelerle açığa çıkar.

Freud’un Kendini Analizi

Freud 1890’ların ortalarından itibaren kendi analizine (self analysis) başlar. Bu girişimin öncelikli amacı tedavi edici olmasıdır. Zira Freud o sıralarda hafif bir kaygı ve depres-

yondan mustarıptır. Bu olumsuz duygular, dışarıdayken bir huzursuzluk ve yükselme/neşe haline yol açarak ortadan kalkarlar. Keza yolculuk esnasında yaşadığı bir kaygıdan, yolculuk korkusundan yakınmaktadır. Denebilir ki kendi kendini analiz fikrinin gerisinde Freud'un kendi nevrozu ve bu nevrozun babasıyla çocukluk dönemi ilişkisinin bağı vardır. Nitekim *Düşlerin Yorumu*'nun 1908'deki ikinci bas-kısına yazdığı önsözde söz konusu kitabın, babasının ölü-münden sonra yaşadığı sarsıntıyı ele aldığı kendini analizin bir parçası olduğunu söyler.

“... bu kitap benim için kişisel olarak daha da ileri bir öz-nel önem, ancak onu tamamladıktan sonra kavradığımı bir önem taşımaktadır. Onun benim kendimi analizimimin bir parçası, babamın ölümüne -yani bir adamın yaşamındaki en önemli olaya, en acı yitime- tepkim olduğunu gördüm. Bunun böyle olduğunu keşfetmekle deneyimin izlerini si-lemeyeceğimi hissettim. Ancak okurlarım için düşlerin önemini değerlendirmeyi ve onları nasıl yorumlayacakları-nı hangi özel malzemeden öğrenmiş olduklarının önemi yoktur.” (SE 4, s.xxvi)

Kendini analizin diğer bir amacı ise entelektüel meraktır. Psikanaliz bilinçdışı anıların ve onların nedensel anlamları-nın araştırılmasının aracı ve yöntemi olarak geliştikçe, Fre-ud kendi rüyalarını ve serbest çağrışımlarını analiz ederek, insan zihninin işleyişine yönelik daha fazla şey öğrenmek ister. Tabii kendisi hakkında da.

Kendi kendine analiz, psikanalitik sürecin kendisini de sorunlaştıran oldukça karmaşık bir mesele. Örneğin Freud, eğitim analizinin sonlanmasından sonra kendi kendine analizin kendiliğinden başlayacağını umar. Fakat daha son-ra “Analysis Terminable and Interminable” (1937) isimli

makalesinde psikanalitik sürece ilişkin oldukça kötümser bir pozisyon benimseyerek, psikanalistler için her beş yılda bir düzenli olarak sürdürülecek resmi yeniden-analiz tavsiyesinde bulunur. Şu da eklenmeli:

“Gerçek kendi kendine analiz, diye genellikle ileri sürülür (hatta daha çok ima edilir) olanaksızdır; bir uygulama olarak psikanaliz, bir başkası, bir analist tarafından analiz yoluyla elde edilen anlayış ve dönüşümün derinliğiyle karşılaşılabilir bir kendi kendine analiz olasılığını reddeder. Birçok psikanalitik yorumcu bu çelişkinin üstesinden gelmek için Freud’un kendi kendine analizini tamamen tek başına yapmadığını ortaya atarlar. Tarihsel bir ayrıcalık olan Freud’un analisti görevinin en bariz iki adayı Wilhelm Fliess ile bir anlamda hep birlikte uyum içinde hareket ettikleri kabul edilen ‘Freud’un hastaları’dır.” (Forrester, *a.g.e.*, s. 164)

Freud’un kendini analizi 1897 yılına kadar düzensiz bir biçimde gelişir ve Haziran 1897-Ağustos 1897 arasında sistematik bir hal alır. Esasen hastalarıyla çalışırken geliştirdiği tekniklerin ve yöntemlerin kendi kendine uygulanmasını kapsar. Öncelikle de, bilinçdışına girişin ana mecrası olarak kabul ettiği için kendi rüyalarının analizine odaklanır. Keza nevrozların anlaşılması, nedenleri ve tedavisi bahsinde oedipus karmaşasının merkezi konumuna olan inancı da kısmen kendi kendini analizinin dönüştürücü keşiflerine yansır. Nitekim 1895-1900 yılları arasındaki hastalarının analizi yanı sıra kendi kendini analizinin sağladığı veri, kavrayış, güven ve cesaretle şunları yazacaktır:

“İlk cinsel itkimizi annemize ve ilk nefretimizi, ilk öldürme isteğimizi babamıza yöneltmek belki de bizim hepimizin kaderidir” (SE 4, s. 262)

Freud'un kendi kendini analizi sayesinde kendi çocukluğunu ödipal terimlerle yeniden-yapılandırmasında Oidipus-öncesi ögelerin önemine göndermede bulunan yazarların varlığını da burada anmalı.

Psikanaliz, kaynaklarını önemli ölçüde Freud'un kendi kendine analizine borçludur. Bu durum, psikanalitik teorisinin, tam da tek bir insanın psikolojisinin mesnetsiz bir biçimde genelleştirilmesinin ürünü olduğu eleştirilerinin de nedenidir.

“Psikanalizin kurucu metni, broşürü ve hazır başvuru kitabı, hepsini bir arada içeren otobiyografik bir belgedir. Bu bölümde irdelemek istediğim soruyu en özlü biçimde soran Jacques Derrida'dır: 'Bitmemiş bir kendi kendine analizin dipsiz kuyusunda, otobiyografik bir yazı nasıl dünya çapında bir kurumlaşmaya neden olabilir?' Söz konusu 'otobiyografik yazı' *Düşlerin Yorumu*'dur. Kurum, uluslararası psikanalitik hareket, Freud'un çalışmalarına dayanarak psikanaliz uygulamalarını yöneten profesyonel topluluktur.” (Forrester, *a.g.e.*, s. 162)

Freud'un sistematik kendi kendini analizi 1902'ye kadar sürer. Bununla birlikte yaşamı boyunca her günün son yarım saatini kendi kendine analize ayırmaya devam eder.

Bilinçdışı

“Bilinçdışı kavramı uzun zamandır psikolojinin kapısını çalıyor ve içeriye alınmayı bekliyordu. Felsefe ve edebiyat onunla ilgilenir görünüyor, fakat bilim onun için bir kullanım aralığı bulamıyordu.”

S. FREUD

Freud'un rüya teorisi baştan çıkarma hipotezinin çöküşünü daha da hızlandırarak psikanalitik düşüncenin sıçrama yapmasına yol açmıştır.* 1923 yılında *The Ego and the Id*' adlı eserinin yayımlanmasıyla birlikte sona eren bu dönem boyunca Freud ruhsal yapının bir modelini ortaya koymuş ve geliştirmiştir. Böylece merakı dürtülerin içsel ürünlerine yoğunlaştığı ölçüde Freud için artık, bilinçdışı süreçlere ilişkin olan ve aynı süreçleri yöneten o güdüleyici güçlerin doğasını anlamaya dönük bir teorik inşa hali ve dönemi söz konusudur. Bu amaçla *Rüyaların Yorumu*'nda ortaya konulan zihin modeli *topografik model* ya da *birinci topografya*

(*) Belki de "Taslak"dan (project) söz etmeden geçmek büyük eksiklik olacak. "Belki de" tereddüt gerekli, zira "Taslak" Freud'un her şeye karşın psikanaliz-öncesi saymamız gereken nöroloji döneminin en üst noktasına çıkarak sonlanışını temsil eder. Ama diğer yandan da denebilir ki "Taslak"ta geliştirilen fikirler psikanalizin daha sonraki teorik inşasında handiyse bir temel vazifesi görmüştür: 1895 baharından önce Freud'un zihnin yapısına ilişkin görüşleri dönemin felsefi, nörolojik, fizyolojik ve psikiyatrik görüşlerinin düzensiz bir karışımı şeklindedir. 1890'ların başından itibaren klinik pratigindeki deneyimleri bu görüşleri ile bir uygunluk ve tutarlılık göstermemeye başlar. O dönemde histerinin nedeninin bilinçteki bir bölünme olduğuna inanır. Ancak uyguladığı tedavi sonrasında, histerik belirtiler ortadan kalktıktan sonra, hastaların daha önceki hastalık yapıcı bölünmüş anılarının ayırdına varamadıklarını görür. Daha tam bir ifadeyle hastalar, o anıları hatırlamaktan ziyade kabul etmektedirler. Esas olarak bu sorunun ağırlığıyla zihin anlayışını yeniden değerlendirmeye girişir. Bu değerlendirmelerin sonucu, 1895 sonbaharında üç haftadan daha kısa bir sürede kaleme alınan "Taslak" olur (tam adıyla; *Bilimsel bir Psikoloji için Taslak*).

Freud'un "Taslak"la amaçladığı aslında imkânsız bir şeydir. Nitekim arkadaşları Fliess'e yazdığı bir mektupta söz konusu hayal kırıklığından bahseder: Fizyolojik temellerinden yoksun olarak havada asılı kalakalmış olması nedeniyle çabasını psikolojik görüşlerini düşünmeye hasretmesi gerekeceğini söyler. Burada esasen "Taslak"ı tam bir sonuca ulaştıramamış olmanın yarattığı engellenme duygusundan söz etmektedir. Freud, o dönemde Helmholtz okulunun fizyoloji ve psikolojiye ilişkin fikirlerinin etkisindedir ve eksiksiz bir psikolojinin aynı okulun varsayımları temelinde kurulabileceğine inanır. Giderek bu inancı zayıflar, psikolojisini fizyolojik bir çerçeveye oturtma hevesi kaybolur ve "Taslak"ı ortadan kaldırır ("Taslak" Freud'un ölümünden sonra yayımlanır). Yukarıda da değindik, Freud daha sonra fizyoloji "takıntısından" vazgeçer. Ancak "taslak"taki fikir ve önermeler psikanalitik teoriye dayanak ve temel oluşturmayı sürdürür.

olarak bilinir. Topografyanın bir harita yapma disiplini oluşuna benzer biçimde Freud'un modeli de bir zihin haritası biçiminde tasarlanmıştır. Bütün haritalarda olduğu gibi burada da ilgili alanın -zihnin- sadece bazı özelliklerinin temsiline vurgu yapılmıştır. Ancak diğer haritalardan farklı olarak Freud'un haritasında uzamsal ilişkilerden ziyade işlevsel ilişkilere yer verilmiştir. *Topografik model zihinsel süreçleri* resmetme girişimidir ve o süreçleri ve onların birbirleriyle olan ilişkilerini tanımlamak için bir uzam metaforu kullanır. Söz konusu dönem, ruhsal belirlenimciliğe ve dinamik bir bilinçdışına ilişkin temel kavramların oluşturulması; ruhsal çatışma ve rahatsız edici çocukluk deneyimlerinin bastırılması fikirleri temelinde yükselen bir psikonevrozlar teorisinin kurulması dönemidir.

* * *

Psikanalizin merkezinde bulunan bir fikirden söz edilmesi gerekecekse eğer, bu hiç tartışmasız bilinçdışı fikridir. Burada yeni olan ve düşünce tarihinde devrimci bir dönüşüme yol açan şey, Freud'un kendisinin de kabul ettiği üzere bilinçdışı nosyonu değildir. Freud'un keşfi onu yeniden tanımlaması ve sistematik bir psikolojik teorisinin kalbine yerleştirerek yeniden kurmasıdır. Bir kez daha altını çizelim: Psikanaliz bilinçdışının bilimidir.

Yukarıda da aktarıldığı üzere, Freud'un bu dönemde zihinsel aygıtla ilişkin düşüncesi, zihindeki bölgelere veya sistemlere göre zihinsel işleyişlerin ve içeriklerin sınıflandırılması çerçevesinde gelişir. Söz konusu sistemler anatomik ya da uzamsal terimlerle değil, daha çok bilinçlilikle olan ilişkileri bağlamında anlaşılmalıdır. Bu bakımdan bilinçli farkındalığın dışında meydana gelen ve dikkati yoğunlaştırarak bilinçli hale getirilemeyen herhangi bir zihinsel olayın zihnin en derin bölgesine, yani bilinçdışı bölgeye ya da

sisteme ait olduğu söylenmelidir. Bilinçdışı sistem (UCS). Bir miktar dikkatli çabayla bilinçli farkındalık alanına getirilebilen anıların ve bilginin deposu sayılabilecek düzey, yani zihnin en derin düzeyinden, yani bilinçdışından türemediğı kabul edilen herhangi zihinsel bir olayın ait olduğu bölge bilinç-öncesi (preconscious) olarak adlandırılır. Bilinç-öncesi sistem (PCS). Zihnin bu bölgesi doğumda mevcut değildir ve çocuklukta benliğin gelişimine paralel bir tarzda gelişir. Bilinç-öncesi adı üzerinde bir ara düzey olması nedeniyle hem bilinçdışına hem de bilince açık bir bölgedir. Bilinçdışı materyal öncelikle sözcüklere bağlanarak, böylece bilinç-öncesine ulaşarak bilinçli hale gelir. Bilinç-öncesinin işlevlerinden birisi de arzu ve isteklerin sansürünün ya da bastırılmasının devamını sağlamaktır. Bilinçli farkındalık içinde oluşan zihinsel olayların ise algılamabilinç sistemine ait olduğu ve zihnin yüzeyinde konumlandığı ya da buz dağının tepesi olduğu kabul edilir. Bilinçli sistem (CS), dış dünyadan ya da zihinden ve bedenden kaynaklanan algıların farkındalık alanına getirilebildiğı zihin bölgesidir. İçsel algılar, düşünce süreçlerinin ve duygu durumlarının gözlemlerini içerir.

Öyleyse bilinçdışını tanımlayıcı terimler aracılığıyla düşünmek mümkün. Yani, herhangi somut bir anda, bilinçli farkındalık alanının dışında kalan zihinsel süreç ve içeriklerin tümünü, dolayısıyla bilinç-öncesini de kapsayan zihin kertesini olarak. Diğer yandan bilinçdışını, belki aslına daha uygun bir biçimde dinamik bir düzlemde ve dinamik terimlerle düşünmeli: Zira bilinçdışı içerik ve süreçler bilinçlilik alanından karşıt bir gücün icrasıyla, yani sansür ya da bastırmanın varlığı nedeniyle uzak tutulurlar. Söz konusu bastırma gücü ya da diğer deyişle karşıt-yüklenim (counter-cathexis) kendisini psikanalitik terapide hatırlamaya karşı direnç olarak ortaya koyar. Bilinçdışı zihinsel içerikler

kişinin entelektüel ve ahlaki bakışına ve pozisyonuna karşı, tehdit yüklü ve kabul edilemez nitelikteki dürtü temsil-lerini ve istekleri içerir. Dürtüler düşünce ve davranış düze-yinde bir boşalım yolu bulmak için sürekli bir çaba içinde-dirler. Bu çaba, bastırılmış güçler ile bastırma güçleri ara-sında ortaya çıkan zihin-içi (intrapsychic) bir çatışma ile sonuçlanır.

Nihayet sistematik anlamda bir bilinçdışından söz edebi-liriz: Dinamik bilinçdışını ihtiva eden zihinsel aygıtın için-de bir bölge ya da sistem olarak bilinçdışı. Buradaki anı iz-leri birincil süreç tarafından yönetilen ilkel bir çağrışım zinciri boyunca düzenlenir.

* * *

Bilinçdışının temel özelliklerini altı başlık altında toplayabiliriz:

1) Bilinçdışının içerikleri ya da sistematik bilinçdışının öğeleri ancak bilinç-öncesi aracılığıyla, oradan geçerek bi-linçli olabilirler. Orada sansür ya da bastırmanın imkân ve araçlarıyla o öğeler elenir ya da onlara yol verilir. Bilinçdi-şındaki temsiller resim benzeridir, “şey temsilleridir”. Aynı özellik, yani bilinçdışının sözcüklerden ziyade imgelerle konuşması (bilinçdışına “dilsiz” denmesinin bir nedeni da-ha) onun çelişkilerle birlikte yaşama halini de bir hayli ço-ğaltır. Bu yüzden bir zihinsel içeriğin bilinçdışından bilinç-öncesine doğru hareketlenebilmesi için öncelikle dile tercü-me edilmesi gereklidir. Bu anlamda denebilir ki sansürün ödevi, hangi fikirlerin zihinsel olarak sözcüklere dökülece-ğini, dolayısıyla bilince gireceğini belirlemektir. Freud san-sürün işinin, panik, utanç vb gibi kontrol edilemez sıkıntı hallerinin ortaya çıkmasını önlemek olarak düşünmüştür. Bu yüzden sansür söz konusu o tepkilere yol açacak düşün-celeri eler.

2) Bilinçdışı sistem birincil süreç düşünmeyle karakterize edilir. Birincil sürecin asli amacı istek gerçekleşmesinin kolaylaştırılması ve dürtüsel boşalımdır. Birincil süreç düşünme, haz ilkesi uyarınca işler ve onun tarafından yönetilir. Bu yüzden mantıki bağlantıları dikkate almaz, bilinçdışı süreçler zamansal olarak düzenlenmediği ölçüde/için zamansallığı, zaman kavramını tanımaz, bu yüzden bilinçdışının değişmesi, gelişmesi ya da olgunlaşmasından söz edilemez. İçimizdeki talep eden, isteyen çocuk daima talep eden, isteyen çocuktur. Olumsuzun varlığını inkâr eder ve istekleri gerçekleşmiş gibi temsil eder. Karşıtlıkların aynı zamanda yan yana bulunmasına izin verir. Çelişkiden ve çelişki yasalarından muaftır. Zıt isteklerin aynı anda bilinçdışında bulunabilmesi bağlamında Freud'un ünlü vaka analizlerinden "Küçük Hans"ı (1909), onun hem babasından hem de babası için korkuyor oluşunu hatırlamalı. Ya da hem enest için, hem de enest yaşağı için duyulan arzuyu. Şöyle de söyleyebiliriz: Bilinçdışı, sevgi ve nefretin birbiriyle sarmalanmış halde orada bulunmasını hiç dert etmez. Halbuki normal rasyonel hayatlarımızda, aynı kişiyi hem sevip hem de nefret ettiğimizin kabulü çok zordur. Kısaca; bilinçdışında sadece içerikler mevcuttur: Yokluk, inkâr ya da olumsuzlamanın eşlik etmediği içerikler. Bilinçdışı sistem aynı zamanda Freud'un rüya sürecinin işleyişini anlamaya çalışırken ileri sürdüğü ilkel zihinsel işleyiş tarzlarını kullanmasıyla da ayırt edilebilir. O zihinsel işleyiş tarzları, yani yoğunlaştırma (condensation) ve yer değiştirme (displacement) sayesinde bastırıcı duygu ve fikirlere bağlanmış olan zihinsel enerjinin hızlı bir biçimde boşalımı mümkün hale gelir. Yoğunlaşma; birden çok bilinçdışı fikre bağlı olan zihinsel enerjinin, o farklı fikirlerin özelliklerini sembolik bir tarzda kendinde toplamış olan tek bir düşünce veya imge üzerinden boşalması sürecini anlatır. Yer değiştirme ise; bir

fikre bağlanmış haldeki zihinsel enerjinin daha az miktarda bir sansürle karşılaşma ihtimali bulunan başka bir fikre bağlanabilmesi düzeneğinin adıdır. Birincil süreç düşüncenin ve bilinçdışının burada aktarılan hareketlilik özelliği, yani bir zihinsel enerji yatırımının hiçbir muhalefetle karşılaşmadan bir nesneden diğerine geçebilmesi özelliği, aktif bir süreç içinde yeni taslak ve biçimler için birleşme eğilimi yaratıcı düşünce ve ağır zihinsel bozukluklarla da yakından ilişkilidir.

3) Freud'un keşiflerinden birisi de şudur: Bir çocukluk anısının bastırılması için, zihinsel enerjinin, özellikle de sözel (verbal) olanının o anıdan çekilmesi gereklidir. Bu bakımdandır ki, bilinçdışındaki anıların sözel sembollerle olan bağı kopuktur. Tedavi sürecinde sözcükler o unutulmuş anı izleriyle yeniden buluşturulduğunda, yani sözel yeniden yatırım (recathexis), anının tekrar bilince çıkmasına imkân tanır.

4) Bilinçdışı dürtülerle yakın bir ilişki içerisindedir. Freud'un teorik serüveninin bu aşamasında söz konusu dürtüler cinsel ve kendini koruma/benlik (self-preservative) dürtüleri olmak üzere ikilidir. Bilinçdışının özellikle cinsel dürtülerin zihinsel temsillerini ve türevlerini içerdiği düşünülmür.

5) Bilinçdışının içeriği kendilerini gerçekleştirmeye çalışan isteklerle sınırlıdır. Söz konusu bu istekler rüya ve nevrotik semptom oluşumunu güdüleyen güçlerdir. Şimdilerde bu görüş aşırı basitleştirici ve indirgemeci karakteri nedeniyle kabul görmemektedir.

6) Dışsal gerçekliğin psişik gerçeklikle ikame edilmesi: Bilinçdışı esas olarak haz peşindedir ve hazzı arar. Gerçekliği dikkate alma ihtiyacı çok az ya da hemen hiç olmadığından kendini kolayca istek ve fanteziler yoluyla ifade eder. Denebilir ki; bilinçdışı olarak her birimiz kendi dünyaları-

mızda yaşarız. Dış dünyanın gerçekliğini kabul etme ve dikkate almanın bilinçdışı reddi, bilinçdışı derhal doyum talebiyle alakalıdır. Çocuksu talepler arzuları karşısında herhangi bir engel tanımazlar. Bu, her birimizin içimizde, biz onu besleyinceye değin sakinleşmeyen, sürekli talep ederek tepinen bir çocuk taşıyor olması hali gibidir (SE 14 ve Meissner, 1980).

* * *

Burada, bu kitabın amacı ve sınırı bakımından belki de erken sayılabilecek bir parantez açmalı: Freud, bilinç ve bilinçdışı karşıtlığı üzerinden yürüttüğü çalışmasını asla terk etmemiştir. Ancak 1914'te "Narsisizm Üzerine: Bir Giriş" (SE,14) makalesinden itibaren ve daha kesin olarak 1923'deki "Benlik ve Alt-benlik" (SE, 19) makalesiyle birlikte benliğin bilinçdışından köken alarak oluşma süreçlerini anlamaya yönelmiştir. Böylece topografik modelinde, yol haritasında bazı değişiklikler yapmıştır. Üç farklı yapı (alt-benlik, üst-benlik) tarif eden ve genel çerçevesi onların karşılıklı ilişkileri ve işlevleri olan bir yapısal kuram söz konusudur artık. Burada alt-benlik, ruhsal enerjinin ya da libidonun deposu olarak düşünülmüştür ve doğuşta ruhsal aygıtın tümünü kapsar. Yine Freud'a göre; benlik ve üst-benlik daha sonra ve alt-benlikten farklılaşarak gelişirler. Benliğe, ruhsal aygıtın alt-benlik için en çok boşalım ve doyum sağlamak üzere çevre ile ilgilenen bölümü de denebilir. Bu anlamda alt-benlik ile benlik arasındaki öncelikli ilişki çatışma değil işbirliğidir. Dış dünya ile ilişkiyi düzenleyen, yürüten ve deyim yerindeyse uyaranlara karşı bir kalkan işlevi gören benlik olmasaydı, sadece dürtünün doyumunu hedefleyen ve dış dünyanın gereklerinin, sınırlarının, gücünün farkında olmayan alt-benlik yok olmaktan kurtulamazdı. Yaşam boyunca benliğin görevi, dürtülerin tehlikesizce

doyurulması için alt-benliğe hizmet etmektir. (Brenner, 1977 ve Psikanalitik Kurama Giriş, 1997).

Bilinçdışının yukarıda sözü edilen altıncı özelliğiyle de bağı kurarak söylersek; bilinçdışı, alt-benlik daima haz/doyum yaşantısı peşindedir, sürekli dürtüsel boşalım arar ve elemenden kurtulmaya çalışır. Bilinçdışı söz konusu olduğunda eğer ruhsal gerçeklik dışsal gerçekliği ikame ediyorsa bu durum bilinçdışı için sorun yaratacaktır. Gerçek bir cinsel eş imgesel olanından daha çok doyum sağlar. Ancak bilinçdışının ikisi arasında bir ayırım yapması mümkün değildir. Bunun için gerçek ve gerçek olmayan arasındaki ayrımı yapacak olan benlik sistemi gelişir. Böylece bilinçdışı zamanını varsanılarla boşa harcamaktan kurtulur ve ertelenmiş de olsa, gerçek doyumlar elde edebilir (Easthope, 1999 s. 44-45).

* * *

Bilinçdışı zihinsel olayların değişik bakış açılarından tanımlanabilir özelliklere sahip olduğunu söyledik. Ama öncelikle ve yeniden şunu vurgulamalı: Bilinç ve bilinçdışını zihnin aynı anda var olan nitelikleri olarak, birbirlerine karşılıklı bağımlı, birbirlerini aynı anda tanımlayan ve olumsuzlayan, birlikte kurulan ve birlikte içerilen süreçler gibi düşünmeli. Aralarındaki karşılıklı söylemin bir süreklilik ve farklılık ilkesi, bir diyalektik ilişki uyarınca, yani her birisinin diğeriyle her an farklılaşan ilişkisi içinde kurulduğunu, sürekli işleyen bir bütünleşme dinamiğinin eşzamanlı olarak bir karşıtlık ilişkisini de koşulladığını daima hatırlamalı. Bilinç ve bilinçdışı iki farklı düzey/kerte olarak her biri ötekisinde kendisinin yokluğu ile teyit edilen kendine özgü varlığı kurar.

* * *

Şöyle sorulabilir: Bir şey bilinçdışı ise, onun varolduğunu nasıl bilebiliriz? Psikanalizin iddiası, bilinçli fikir ve duygula-

rımıza benzer biçimlerde olmasa da bilinçdışının tarif edilebilir ve bilinebilir olduğudur. Zihnin kabul edilemez ve korkutucu içerikleri (arzular, düşünceler, algılar) bilinçli farkındalıktan uzaklaştırılırlar, ancak, ya yeniden bilince çıkmaya uğraşarak -umulmadık ve sıkıntı verici biçimlerde- ya da yer ve kılık değiştirmiş ifadeler bularak etkilerini göstermeye devam ederler. O yer ve kılık değiştirmiş ifadeler psikolojik belirtilerdir, dil sürçmeleridir, sakarlıklardır, fiziksel rahatsızlıklardır ve rüyalardır. Üstelik *rüyalar, bilinçdışına giden kral yoludurlar*.

Rüyalar

Benim kaderim çok açık olan bir şeyi keşfetmekmiş: Aslında bütün bakıcıların bildiği gibi çocukların da cinsel duyguları olduğu ve aynı gündüz rüyaları gibi, gece rüyalarının da arzunun doyurulması olduğu açık gerçeklerini keşfetmek.

FREUD

Düşler, aynı yaşamın farklı dönemleri arasında kabul edilemez bir eşitliği dayatır insana, insanın hiç yaşamadığı şeyler arasında eş düzeyli bir eşzamanlılığı dayatır; ayrıcalıklı durumunu yok sayarak, şimdiki zamanın varlığını yadsır.

MILAN KUNDERA, *Kimlik*

Rüyaların Yorumu (SE 4-5) Freud'un belki de en önemli eseridir. Bilinçdışının bütün hikâyesi onun içindedir. Aynı zamanda tedavi yöntemindeki temel değişiklik ve gelişmelerin hikâyesi de oradadır. *Rüyaların Yorumu* bir bakıma, Freud'un o güne değin hastalarıyla yaşadığı deneyimlerinin teorize edilmesi girişimidir. O girişim aynı zamanda Freud'un

düşüncesinde önemli bir geçişe/kopuşa işaret etmesi bakımından da hayli önemlidir. Başlarken elindeki enerji, enerji akışı vb kavramlarla iş gören bir enerji bilgisi, bir hidrolik modeldir ama bir yorumlama bilgisiyle, bir hermenötikle bitirir. Birçok bakımdan fizikselden zihinsele geçişi imler.

Rüyaların Yorumu'nun üç temel eksenini olduğu söylenebilir. Öncelikli eksen, yukarıda sözünü ettiğimiz *Taslak'ta* girilen spekülasyonlar temelinde kurulan bir zihin modeli eksenidir. Denebilir ki, *Taslak*, *Rüyaların Yorumu* ile birlikte kendisine bir çıkış yolu bulmuştur. Aynı zamanda, hem rüyaların oluşma süreçlerinin ortaya konduğu hem de rüyaların yorumuna ilişkin yöntemin geliştirildiği eksenleri içerir.

Freud için rüyalar ilk inceleme nesnesi olmanın ötesinde, insani arzunun kılık değiştirmiş ve ikame bütün dışavurumları için bir model oluşturmaları bakımından da tayin edici önemde olmuşlardır.

Daha önce de değindiğimiz gibi; baştan çıkarma hipotezini terk etmesi ve serbest çağrışım tekniğini geliştirmesine koşut bir biçimde, Freud'un dikkat ve ilgisini içsel düşlem deneyimlerinin önem ve anlamına yöneltmesi ile, rüyaların değerinin ve anlamının kendisini handiyse ortaya koyması iç içe geçmiş süreçlerdir: Serbest çağrışım seansları boyunca hastalarının sıkça rüyalarından ve onlarla bağlantılı gibi görünen çağrışımlarından da bahsetmeleri Freud'un rüyaların öneminin farkına varmasına yol açmıştır. Giderek rüyaların gizlenmiş ve kılık değiştirmiş de olsa bir anlamları olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bu oldukça önemlidir zira, rüyaların bir anlamı olduğunu düşünmek onların, insanın anlaşılabilir etkinliklerinden birisi olduğunu ileri sürmektir.

Freud şunları söyler:

“Önüme koyduğum amaç, rüyaların yorumlanabilir olduğunu göstermektir. ... Rüyaların yorumlanabilir olduğuna

ilişkin varsayımım beni derhal rüyaların hâkim teorisiyle, daha da doğrusu Scherner'inki hariç bütün rüya teorileriyle bir karşıtlık içine sokmaktadır; çünkü bir rüyayı 'yorumlamak', ona bir 'anlam' atfetmeyi imler -yani, onu zihinsel eylemlerimizin zincirinde, diğerleriyle eşit derecede önem ve geçerliliğe sahip bir halkayla değiştirmektir." (Freud, SE 4, s. 96)

Freud sansür yani bastırma kavramını geliştirdikten sonra, bastırılan şeyin isteklerimizin zihinsel temsilcileri olduğunu düşünür. Diğer yandan, bilinçli hale gelmeleri durumunda bir sıkıntıya yol açacak bütün istekler çocukluk istekleridir. Yani çocukluk döneminde, yoğun bir cezalandırılma korkusu yaşatan düşüncelerdir. Bu yüzden bastırılmış istekler daima çocuksu isteklerdir.

Uyuduğumuzda, bilinçdışı çocuksu istekler bilince doğru hareketlenmelerini sağlayan bir kuvvet ve hız kazanırlar. Somut, maddi gerçekliğin sınırlamalarından kurtulmuş olmaları nedeniyle, rüyalar o bilinçdışı istekleri büyüsel bir tarzda gerçekleştirmeye çalışırlar. Rüyaların oluşumunun gerisinde sansürün tamamıyla ortadan kalkması da zayıflamış olması koşulu bulunmaktadır. Bu yüzden rüyalar, bilinçdışı istek veya düşlemin bilinçli ifadeleri olarak da görülebilir. Ancak yine de rüyalar söz konusu istekleri doğrudan ifade etmezler. Daha çok bilinçdışı istek ile sansür arasındaki çatışmanın bir ürünüdürler. Zihindeki enerjinin akışı ve birikmesi uyarınca söylersek; söz konusu enerji eylem içinde bir çıkış yolu bulamadığında, sansür marifetiyle geri çevrildiğinde, o çıkışı bizzat zihninin içinde bir tür içsel eyleme dökme (acting out) yoluyla arayacaktır. Rüyaların istek gerçekleştirilmesi olduğu Freud'un temel önermelerinden birisidir. Rüyaların temel özelliği olan bu istek-gerçekleştirilmesi aynı zamanda uykunun devamını sağlayan ikame bir etkinliktir.

“Bütün rüyalar bir anlamda rahatlama rüyalarıdır: Uyanmak yerine uykuyu sürdürme amacına hizmet ederler. Rüyalar uykuyu bozanların değil, uykunun BEKÇİLERİDİR” (SE 4, s. 233)

Bastırılmış fikirler öncelikle bilinç-öncesinde kendilerine uygun fikirlerle bir bağlantı oluştururlar. O bilinç-öncesi fikirler, önceki günün deneyimlerinden arta kalmış düşünceler, önemsiz görünen bazı izlenimlerdir, bilinen ifadesiyle “günün artıklarıdır” (day residues). Çocuksu isteklerin sözkonusu “günün artıklarıyla” bu geçişi, çocuksu istekleri gizleyerek onların, rüyanın gerisindeki asıl güç olarak sürmesini garanti eder. Bu türevler ve başka dönüşüm süreçleri bir araya gelerek “rüya çalışması” denen şeyi oluştururlar: Yani, bir rüyayı oluşturmak üzere zihninin yerine getirdiği çalışmayı. Bu durumda bilinçdışı istek, rüyanın gizli içeriğini (latent content) oluşturur. Rüya çalışmasının karmaşık ve yaratıcı etkinliği sonucunda gizli içerik rüyanın görünür (manifest) içeriğine, yani rüyanın kendisine dönüştürülür.

Toparlarsak; bilinçdışı istek ve itkiler sürekli olarak bir boşalım arayışı içindedirler. Ancak kabul edilemez veya ıstırap yüklü doğaları nedeniyle bastırmaya uğrarlar. Rüya sansürünün etkinliği o itkilerin boşalımına karşı bir direnç oluşturur. Bunun sonucu olarak o itkiler, rüya sansür engelini aşabilmek ve bilinçli bir ifadeye kavuşabilmek için, “masum” ya da yüksüz bazı imgelere bağlanırlar. O imgeler, muhtemelen bazı benzerlikler temelinde, kişinin mevcut deneyimlerinin artıklarından seçilir. Nitekim o benzerlikler, daha sonra çağrışım zincirlerinin oluşmasını sağlayacaklardır. Hem gizli bilinçdışı isteğin ekonomik bir tarzda açığa çıkmasını kolaylaştırmak, hem de sansürün bastırıcı engelinden kaçabilmek için elzem olan çarpıtmayı (distortion) sürdürebilmek için rüya çalışması bazı mekanizmalar kullanır.

Rüya çalışması beş farklı süreçten oluşur. Yani beş farklı yol ve mekanizmayla gizli rüya düşünceleri rüyanın görünür içeriğine dönüştürülür: Bunlar yoğunlaştırma, yer değiştirme, temsil edilme, sembolizm ve ikincil düzeltmedir. Bu süreçlerin anlatımına geçmeden önce oldukça önemli bir kavramdan, çoklu-belirlenmeden (overdetermination)* bahsetmeli:

“Rüya içeriğinin öğelerinin her biri çoklu-belirlenmiş bir hal almışlardır -rüya-düşüncelerinde birçok kez temsil edilmişlerdir. (SE 4, s. 283)

Meselenin çizgisel, basit bir neden-etki süreçleri olmadığı varsayımı, yani bir dizi nedenin tek bir etki yaratmak üzere bir araya gelebildiği yaklaşımı olarak çoklu-belirlenme, aynı zamanda yoğunlaştırma ve yer değiştirmenin de yönetici ilkesidir. Bu, bir anlam çokluğunun yeterince açık olduğu yoğunlaştırma sürecinde bariz bir durumken, yer değiştirmenin de çoklu-belirlenmeyi gerektirmesi nispeten karmaşık bir süreç halinde cereyan eder: “yeni değerlerin yaratılması”, “ruhsal yoğunlukların” ihmal edilmesi olarak yer değiştirme de aşırı-belirlenmeye tâbi olmak zorundadır.

“Böylece rüya çalışmasında, bir yandan yüksek ruhsal değere sahip öğeleri yoğunluklarından arındıran, diğer yandan da *çoklu-belirlenme aracılığıyla* düşük ruhsal değerdeki öğelerden, sonradan rüya içeriğine girmenin bir yolunu bulan yeni değerler yaratan bir ruhsal gücün işlediğini var-

(*) Burada, Freud'dan yıllar sonra çok farklı bir bağlamda aynı kavramı kullanan Marksist filozof Louis Althusser'i bir kez daha anmalı: Althusser çoklu-belirlenme kavramını; toplumsal formasyonu oluşturan her bir pratiğin çelişkilerinin, bir bütün olarak toplumsal formasyon üzerindeki etkilerini tanımlamak için kullanır (bkz. Louis Althusser ve Etienne Balibar, 1977).

saymak makul görünüyor. Eğer bu böyleyse, rüya oluşumu sürecinde *ruhsal yoğunlukların bir aktarımı ve yer değiştirmesi* ortaya çıkmakta ve rüya içeriği ile rüya düşüncelerinin metinleri arasındaki fark da bunun sonucu gelişmektedir. Burada varsaydığımız süreç, rüya-çalışmasının asli parçasından başka bir şey değildir ve 'rüya-yer değiştirmesi' olarak tanımlanmayı hak etmektedir. Rüya yer değiştirmesi ve rüya yoğunlaştırması, rüyaların takındığı biçimi etkinliklerine atfedebileceğimiz iki yönetici etmenidir." (SE 4, s. 307-308)

Rüya çalışması süreçleri rüyanın şifrelendiği süreçler olarak da görülebilir. Bu anlamda, analizde deşifre etmenin tersidirler. Rüya yorumunun kendisine yöneldiği merkez de o süreçlerdir. Zira yorumlanabilir olan şey, görülmüş rüya değil, daha çok bütün bir rüya hikâyesinin metnidir. Yorum, bu metni başka bir metne, deyim yerindeyse "arzunun ilkel diline" tercüme etme girişimidir.

"Rüya düşünceleri ve rüya içeriği bize sanki aynı konunun iki farklı dildeki iki versiyonu gibi sunulurlar. Ya da daha tam bir ifadeyle, rüya içeriği, rüya düşüncelerinin başka bir anlatım kipindeki kopyaları gibidirler. Bizim işimiz, özgün metinle çeviriyi karşılaştırarak, o anlatım kipinin karakterlerini ve sözdizimsel yasalarını keşfetmektir. Rüya düşünceleri, biz onları öğrenir öğrenmez kavranabilirler. Öte yandan, Rüya içeriği sanki resim yazısıyla ifade edilmiştir. O yazının karakterlerinin tek tek rüya-düşüncelerinin diline aktarılması gerekir." (SE 4, s. 277)

Yoğunlaştırma: Bir dizi farklı fikrin, çoğul anlamların tek bir rüya imgesi/sembolüne tıktıştırılmasıdır. Daha açık bir ifadeyle; bilinçdışı farklı istek, duygu ve fikirlerin bir araya

gelmesi ve görünür rüya içeriğinde tek bir imgeye bağlanmasını sağlayan düzenektir. Örneğin; bir çocuğun rüyasındaki saldırgan bir canavar, hem çocuğun babasını hem anenin bazı özelliklerini, hem de çocuğun kendi ilkel düşmanca itkilerini aynı anda temsil ediyor olabilir. Rüyalarda yoğunlaştırmanın tersi bir süreç de, yayma (diffusion) da rüya oluşumuna katılabilir. Yani, tek bir gizli istek ya da itkinin görünür rüya içeriğinde bir dizi temsil boyunca, o temsilleri yatay kesen bir biçimde bulunması da söz konusu olabilir. Yoğunlaştırma ve yayma bir araya gelerek rüya görene görünür rüya içeriğini farklı yönlerde genişletme, sıkıştırma bakımlarından bir ekonomi ve esneklik sağlarlar.

Yer değiştirme: Yer değiştirme düzeneği, bir nesneye yatırılmış enerji miktarının ya da yoğunluğun, o kaynak nesneden başka bir nesnenin sembolik temsiline çevrilmesi ya da aktarılmasıdır. Buradaki ikame nesne, göreceli olarak yüksüzdür -daha az duygusal enerji yatırılmıştır-, rüya sansürü tarafından daha kolaylıkla kabul edilebilir, bastırma engelini daha kolayca geçebilir. Örneğin; kişinin anne ya da babasına yönelik ölümcül bir isteği, görünür rüya içeriğinde kişinin hayatındaki nispeten önemsiz bir figüre yöneltilmiş olarak temsil edilebilir.

Yer değiştirme rüyanın vurgusunu değiştirerek, rüyayı görenin dikkatini çecek bir biçimde iş görür. Demek ki yer değiştirme süreçleri bağlamında şu önemli: Herhangi bir sembol, çağrışım zincirleri ağında yerini alacaktır ve çağrışım zincirlerinin her biri, rüyayı görene özeldir. Bu anlamda da mesele basit bir biçimde, evrensel sembollerin kodlarını ortaya sermek değildir.

Sembolizm ya da sembolik temsil: Denebilir ki psikanaliz, dilin kendisinden, asıl olarak da çarpıtmaya uğramış dilden yola çıkar. Yani, bir şeyin söylediğinden başka bir şey olması durumunu, oradaki ikili anlamı esas alır. Demek

istediğimiz şey ile seçtiğimiz sözcüklerin dile getirdiği şey arasındaki farkı ya da sözcüklerden anlama geçişi araştırır.

Rüyalar da dilin içinde oluşur ve bilinçdışının konuşma, dile gelme yollarından birisi, en önemlisidir: Rüya, dolaşımsız, akut, “apaçık” anlam içindeki diğer anlamın hem sunulduğu, hem de gizlendiği karmaşık bir anlamlandırma ağı içinde oluşur. O ikili anlam durumu zaten derhal sembol sorununa göndermede bulunur.

Kısaca gözden geçirirsek; bir sembol, başka bir fikri ikame ya da temsil eder. Böylece aslında kendisinin sahip olmadığı ikincil bir anlam edinir. Semboller, temsil ettikleri fikirlerin soyut ve karmaşık karakterlerine karşıt bir biçimde, karakteristik olarak somut ve duyusalırlar. Temsil ettikleri fikre, çok daha yoğunlaştırılmış bir ifade sağlarlar. Sembolik tarzda düşünme, düşünmenin daha ilkel bir kipi ve zihinsel gelişimin daha erken dönemlerine bir gerilemeye işaret eder. Dolayısıyla sembolik temsiller, “ilkel” toplulukların düşünme tarzları, folklor, atasözleri, mitler, masallar, güncel espriler ve rüya gibi gerilemiş durumlarda etkin ve işlevsel olma eğilimindedirler. Bir sembol biraz da, ortak bir özelliği paylaşıyor olmaları nedeniyle bir fikri temsil ayrıcalığı kazanır. Ve nihayet, sembollerin düşlerde kullanımı ve anlamları bilinçdışıdır.

Rüyalarda sembollerin varlığı, bir rüyayı yorumlamanın ve rüya anlatısındaki gizli isteğin aranmasının iki farklı mecrasını gündeme getirir. İlki, yukarıda da değinildiği gibi serbest çağrışım yöntemiyle, rüyayı görenin kendi yaşamı bağlamında esasen kendisinin gerçekleştirdiği rüya yorumudur. Diğer, semboller nedeniyle -rüyaların semboller aracılığıyla büründükleri tipik biçimlerden ötürü- rüyayı görenin çağrışımlarına gerek kalmadan esasen analist tarafından gerçekleştirilen yorumdur.

Sembolleştirmeyi yer değiştirme süreçlerinden ayırt etmek önemlidir. Yer değiştirme, bir benzerlikten ziyade çağ-

rımsal bir bağ temelinde oluşur. Sembolleştirmede ise, yukarıda da dile getirildiği gibi düşünce ile onu sembolize eden sembol arasında benzer bir ilişki vardır.

Freud, başlangıçta sembollerin bir biçimde evrensel ve kalıtsal olduğu fikrine kapılmış ama giderek, sembolleri, çocukluktaki deneyimlere ve ilgilere olan benzerliklerine atıflar yaparak kullanmaya başlamıştır. Freud, bir dizi rüya sembol listesi önermiştir. Kravat: penis, şemsiye: penis, uçma: cinsel uyarılma, ayrılma: ölüm vb.

Belki de, sembolleştirmeyi rüya çalışması süreçleri arasında saymak tam olarak doğru değil. Sembolizm bilinçdışının doğal örüntülerinden birisi olarak rüya sansürünü savuşturmak için değil, zaten orada bulunmaktadır.

Bir rüya anlatısında yer alan sembolleri bilmek/anlamak ve bu yolla görünür içeriği soyarak, altındaki gerçek anlama ulaşabileceğini sanmak: Freud bu eğilime dikkat çeker.

“Ancak, aynı zamanda rüya yorumunda sembollerin öneminin abartılmasına, rüyaların çevirisini yapmanın yalnızca sembollerin çevirisini yapmayla sınırlandırılmasına ve rüyayı görenin çağrışımlarını kullanma tekniğinin terk edilmesine karşı bir uyarıyı dile getirmem gerekiyor. Rüya yorumunun her iki tekniği birbirini tamamlamalıdır; fakat hem pratikte hem de teoride öncelikli yeri başlangıçta tanımlamış olduğum ve rüyayı görenin yaptığı yorumlara belirleyici bir önem atfeden prosedür almalı, sembollerin çevirisi ise açıkladığım gibi elimizde yardımcı bir yöntem olarak bulunmalıdır.” (SE 5, s. 359-360)

Temsil edilebilirlik: Bilinçdışı düşüncelerin görünür rüya içeriğine dönüşümü temsil edilebilirlikle sınırlandırılmıştır. Söz konusu o dönüşüm, genellikle görsel olmak üzere somut temsillere izin verecek şekilde cereyan eder.

“Bir rüya düşüncesi soyut biçimde ifade edildiği sürece kullanışsızdır; ama bir kez resim diline çevrilince, yeni anlatım biçimiyle rüyanın altta yatan materyalinin geri kalanı arasında, rüya çalışmasının ihtiyaç duyduğu, önceden yoksa yarattığı, zıtlıklar ve özdeşlikler çok daha kolayca kurulabilir. Bu böyledir, çünkü bütün dillerde somut terimler gelişimlerinin tarihinin bir sonucu olarak kavramsal olanlara göre çağrışım bakımından daha zengindirler.” (SE 5, s. 341)

İkincil düzeltme: İkincil düzeltme genel olarak, bir anlatıyı inşa etme süreciyle ilgilidir. Rüya imgelerinin parçalarını birbirine eklemleyerek, boşlukları doldurup bağlantıları kurarak, görece tutarlı bir bütün, bir hikâye oluşturulması sürecidir. Yine de, ikincil düzeltmeyle görünüşte tutarlı, akla yakın rüyalar ortaya çıkmış da olsa, burada beliren anlamın rüyanın asıl anlamının epeyce uzağında olduğu vurgulanmalı. Zira ikincil düzeltme nihai olarak sansür amacına hizmet etmektedir.

“Rüya çalışmasının bu parçasını ayırt etmemizi sağlayan ve aynı zamanda ortaya çıkaran şey onun *amacıdır*... Rüya yapısındaki boşlukları şerit ve yamalarla doldurur. Çabalarının bir sonucu olarak, rüya saçmalık ve bağlantısızlık görünümünü kaybeder ve kavranabilir bir deneyim modeline yakınlaşır. Ama çabaları her daim başarıyla taçlanmaz. Yüzeysel bir açıdan, hatasız bir biçimde mantıklı ve akla yakın gibi görünebilen rüyalar ortaya çıkabilir; olası bir durumdan yola çıkarlar, onu ısrarlı bir değişimler zinciri boyunca taşırlar ve -çok daha az sık olmakla birlikte- hiçbir sürprize yol açmayan bir sonuca ulaştırırlar. Bu türden rüyalar bu ruhsal işlev tarafından uyanıklık düşüncesine benzer bir düzeltmeye uğramışlardır; bir anlamları varmış

gibi görünür, fakat bu anlam onların hakiki anlamlarından olabildiğince uzağa taşınmıştır.” (SE 5, s. 490)

Rüyaların psikanalitik teorisinin gösterdiği şudur da aynı zamanda: Bilinçdışı, biz farkında olmadan işleyen şaşırtıcı ölçüde yaratıcı bir kaynaktır. Rüyaların tek bir doğru yorumu yoktur. Farklı zamanlarda aynı rüyaya tekrar tekrar dönüşmesi, her seferinde orada yeni anlamların bulunmasına yol açar.

Keza; Freud'un tanımladığı rüya çalışması ilkeleri aynı zamanda, bilinçdışının da çalışma ilkeleridir. Rüya çalışması süreçleri -yoğunlaştırma, yer değiştirme, ikincil düzeltme, sembolleştirme, temsil edilebilirlik- muhayyilemizin yaratıcı eylemleridir ve bize daima hatırlatmalıdırlar ki; kullandığımız sözcükler bizim kastetmediğimiz anlamlar taşırlar ve söylediğimizi sandığımızı şeyden daima daha fazlasını “söyleriz”. O yüzdendir belki de durmaksızın kendimizi düzeltip durmamız.

Rüya çalışması süreç ve ilkelerinin bilinçdışının çalışma süreç ve ilkeleriyle aynı şey olduğunun bir kez daha altını çizerek, bu kısmı Slavoj Žižek'in *İdeolojinin Yüce Nesnesi* kitabının “Marx Semptomu Nasıl İcat Etti” makalesiyle bitirelim:

“Analiz yoluyla açığa çıkarılacak ‘sır’, biçim (metaların biçimi, rüyaların biçimi) tarafından gizlenen içerik değil, tam tersine, *bu biçimin kendisinin ‘sır’ıdır*. Rüyaların biçiminin teorik zekâsı, belirtik içerikten yola çıkıp ‘gizli çekirdeği’ne, örtük rüya-düşüncelerine nüfuz etmekte değildir, şu soruya verilen cevaptadır: Örtük rüya-düşünceleri neden böyle bir biçim almışlar, neden bir rüya biçimi içine taşınmışlardır?..

Ama Freud'un sürekli vurguladığı gibi, ‘örtük rüya-düşüncesi’nde ‘bilinçdışı’ olan hiçbir şey yoktur: Bu düşünce,

günlük, ortak dilin sözdizimiyle dile getirilebilecek tamamen 'normal' bir düşüncedir; topolojik olarak, 'bilinç/önbilinç' sistemine aittir; özne bu düşüncenin çoğunlukla farkındadır, hatta aşırı farkındadır; bu düşünce ona sürekli eziyet eder... Belli koşullarda bu düşünce bilinçten zorla çıkarılarak bilinçdışına itilir - yani 'birincil süreç'in yasalarına tâbi kılınır, 'bilinçdışının dili'ne çevrilir. Dolayısıyla, 'örtük düşünce' ile rüyanın 'belirtik içeriği' denen şey -rüyanın metni, düz olgusallığı içindeki rüya- arasındaki ilişki, bütünüyle 'normal', (ön)bilinçli bir düşünce ile onun rüyanın 'bilmece'sine çevrilmiş hali arasındaki ilişkidir. Nitekim rüyanın esas terkibi, 'örtük düşünce'si değil, ona bir rüya biçimini veren bu çalışmadır (yer değiştirme ve yoğunlaşma mekanizmaları, sözcüklerin ya da hecelerin içeriklerinin şekillenmesi).

Demek ki temel yanlış anlama burada yatıyor: Eğer 'rüyanın sırrı'nı belirtik metin tarafından gizlenen örtük içerikte ararsak, hayal kırıklığına mahkûm oluruz: Tek bulacağımız, çoğunlukla cinsel olmayan ve kesinlikle 'bilinçdışı' olmayan bir mahiyet arz eden, bütünüyle 'normal', ama çoğunlukla nahoş bir düşüncedir. Bu 'normal', bilinçli/önbilinçli düşünce, sırf bilinç için taşıdığı 'nahos' karakter yüzünden bilinçdışına itilmez, bastırılmaz; onunla çoktan bastırılmış, bilinçdışına yerleşmiş olan bir başka arzu, *'örtük rüya düşüncesi'yle hiçbir alakası olmayan bir arzu* arasında bir tür 'kısa devre' yarattığı için bastırılır...

Rüyanın gerçek konusu (bilinçdışı arzu) kendini rüya-çalışmasında, 'örtük içeriği'nin işlenmesinde ifade eder." (27-9)

CİNSELLİK VE DÜRTÜLER

“Genele uygulanabilecek tek bir fikir belirdi kafamda. Bir vaka olarak kendime baktığımda da anneme âşık olduğumu ve babamı kıskandığımı fark ettim, şimdi bunun çocuklukta rastlanan evrensel bir olay olduğunu düşünüyorum..”

FREUD

Yaygın olarak ve bir miktar küçümsemeyle benimsenen görüşe göre; “kafayı cinsellikle bozmuş” biridir Freud. Her şeyi cinsel dürtülere atfederek açıklamaya çalışan bir biyolojik deterministtir. İnsanoğlunun kaderini biyoloji ve fizyolojisi içine hapsederek kadük hale getiren iflah olmaz bir indirgemecidir.

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Freud, bilinçdışı dürtülerin doğalarını incelemeye başladığında, psikanalitik teoriyi sağlam bir biyolojik temele oturtmaya çalışır. Bu girişimi hüsrarla sonuçlandıktan sonradır ki, söz konusu fikri terk eder. Ancak, dürtülere ilişkin anlayışında örtük bir biçimde var olmaya devam eden şey, psikolojik ve biyo-

lojik/fizyolojik olgular arasında bir bağ tesis etme çabasıdır. Nitekim Freud dürtüleri zihinsel ve fiziksel bölgeler arasında işlev gören, sınır kavramlar olarak düşünür ve kullanır. Dürtü, “bedensel, biteviye akan bir uyarım kaynağıdır”.

İçgüdü ve Dürtü

Freud’un, hem kendi psikolojik teorisini daha geniş bir biyolojik çerçeveye yerleştirmeye yönelik tutkusu ve girişimi, hem de kendi psikolojik keşiflerini zorunlu olarak o anda elinin altında hazır bulduğu kavramlarla anlama ve açıklama çabası, içgüdü söz konusu olduğunda da bir dizi güçlüğe ve karışıklığa yol açmıştır.

İçgüdü terimi bir türe özgü davranış örüntülerine göndermede bulunur. O davranış örüntüleri kalıtımla belirlenen potansiyellere yaslanır ve deneysel öğrenme yöntemleriyle bazı değişikliklere uğradığı gösterilmişse de, öğrenmeden görece bağımsızdırlar. Dolayısıyla türün bir üyesinden diğerine çok az değişiklik gösterirler. Bir zamansal şemaya uygun olarak gelişirler ve belirgin bir amaca yöneliktirler ve değişime dirençlidirler. Bu anlamda örneğin, annelik içgüdülerinden, yuva kurma ve göç içgüdülerinden bahsedilir.

Freud kendi amaçlarına uygun olarak bazı değişikliklerle bu içgüdü kavramını benimsemiştir. Diğer yandan Freud kendi içgüdü kavramının tarifinde de zaman içinde bazı değişikliklere başvurmuştur.

Belki de en uygun ve açık tarifi 1915’te yazdığı “İçgüdüler ve Uğradıkları Değişiklikler” makalesindeki tariftir:

“... Bize öyle geliyor ki bir içgüdü bir kavram olarak; organizmanın içinden kaynaklanan ve zihne ulaşan uyarımların psişik temsilcisi olarak ve bedenle bağlantıları sonucunda

işlemesi için zihne yapılan taleplerin bir ölçüsü olarak zihinsel ve bedensel arasındaki sınırdadır.” (SE 14, s. 122)

Bir diğer karışıklık Almanca *trieb* sözcüğünün İngilizce’ye dürtü olarak değil de içgüdü olarak çevrilmesinden kaynaklanmıştır. Kastettiği anlama dürtü kavramı daha yakın olmasına rağmen Freud’un bunu tercih etmemesi ve gönülsüz davranması (özellikle Standart Edition da), dürtü kavramının o sırada davranış bilimleri tarafından suiistimali ve araya konmak istenen mesafeyle ilgili gibi görünmektedir.

Yukarıda Freud’un asıl ilgisinin fiziksel ve zihinsel arasındaki karmaşık ve sorunlu alana yönelik olduğunu söylemiştik. O sorun ve karmaşa esasen söz konusu alanın birinin diğeri olabildiği bir alan olma özelliğiyle ilgili olmalı. Bu anlamda dürtüler fizyolojik ihtiyaçları temsil eden içsel uyarıların ruhsal temsilcileridir. Bugün, dürtü, içgüdü ve içgüdüsel dürtü kavramlarının birbirleri yerine kullanılabilmesini ve bu konudaki kafa karışıklığının hâlâ devam ettiğini eklemeli. Psikanaliz giderek artan ölçüde kendi teorik yapılarını insan davranışının psikolojik veçhelerine ait ve onlarla sınırlı tutacağı bir mecraya doğru akıyor olsa da, kadim zihin/beden sorunuyla ilişkili o kafa karışıklığı süreceğe benziyor.

Libido kavramına da burada değinmekte yarar var: Freud libidoyu “cinsel dürtünün zihinde temsil edilmesini sağlayan güç” olarak tarif eder. Ya da cinsel dürtülerin zihinsel ve bedensel arasındaki sınır bölgesinde yer aldığı düşünüldüğünde libido zihinsel olanı temsil eder. Cinsel dürtünün zihinsel yaşamdaki dinamik manifestasyonudur. Ya da cinsel dürtünün baskı icra eden bir gücü temsil ettiği ölçüde libido da bu dürtünün enerjisi olarak tanımlanabilir.

Freud, cinsel dürtünün tamamlanmış veya nihai bir form içinde belirmediğinin -pre-genital evre (genital-öncesi evre)

tarafından temsil edildiği şekliyle- her bir evrede tam bir gelişim sürecine tâbi olduğunun ayırında olarak, libidonun kendi özgül amaçlarına ve nesnelere yönelik olduğu o evreleri inceler. Bu basit olarak daha baştan genital birleşmenin ötesine taşan bir perspektife işaret eder. Böylece libido teorisi psikoseksüel gelişim evreleri boyunca ortaya çıkan bütün görüngülerin incelenmesinin sonuçlarını kapsar.

Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme de (1905) cinsellik dürtülerden müteşekkil olarak tanımlanır. Cinsel dürtüler bizi, -Freud'un "erotojenik bölgeler" olarak adlandırdığı beden bölümlerinin uyarılmasıyla- haz elde etmeye zorlar. Belirli başlı erotojenik bölgeler ağız, anüs ve genital organlardır.

Freud dürtülerin dört temel özelliği olduğunu düşünür:

1) Dürtüler bazı beden organı veya sürecinde bir kaynağa sahiptirler ya da kaynak, uyarana yol açan bedensel süreçlere ilişkindir. O uyarıcı zihinsel yaşamda dürtü temsilcileri veya duygularla temsil edilir.

2) Dürtüler bir güce, baskıya ya da basınca sahiptirler. Bu niceliksel/ekonomik bir kavramdır ve dürtünün temsil ettiği şeyi yapmak için duyulan talebin ya da enerjinin miktarını anlatır. Düşünce ve davranışı sürükleyen nedensel kuvvettir.

3) Dürtüler bir amaca sahiptirler. Amaç, doyuma ya da gerilimin boşalmasına yönelmiş herhangi bir eylemdir. O gerilim boşalımı cinsel edimler yoluyla mümkün olur. Boşalımın tarzını belirleyen dürtünün kaynağıdır.

4) Dürtülerin nesneleri vardır. Nesne, doyum arama ediminin hedefi olan bir kişi veya şeydir. Dürtünün nesnesi aracılığıyla gerilimi boşaltma, doyum elde etme, dürtüsel haz amacına ulaşması mümkün olur. Freud, dürtülerin nesnelerini en değişken özelliği olarak düşünmüştür. Nitelikleri doyumu mümkün kıldığı ölçüde uygundur. Mastürbasyonda olduğu gibi, kişinin kendi bedeni de bir dürtü-

nün nesnesi işlevi görebilir. Son zamanlarda, özellikle de nesne ilişkileri teorisyenlerinin eleştirisi ve çabalarıyla libidinal bağlanmanın nesnelere yapılan vurgu ve atfedilen anlamda belirgin değişiklikler olmuştur. Giderek, bir nesne bağlılığı bağlamından türetilmediği ve soyutlandığı ölçüde psikanalitik dürtü teorisinin anlamını kaybedeceği bile ileri sürülür olmuştur. Diğer uca geçerek, şu da söylenmeli: sahip olduğumuz cinsel dürtü herhangi belirli bir nesneye genetik olarak yönelmiş değildir. Hemen hemen her şeye cinsel nesne muamelesi yapabiliriz. Hatta denebilir ki, birincil nesnelere -özellikle de anneye- bağlanmanın gelişimsel olarak olağanüstü önemi dikkate alındığında; çocuksu dürtülerin nesnelerinin dürtünün en değişken özelliği olduğunu söylemek neredeyse imkânsızdır.

Sonuç olarak içine düşülen bütün o kaçınılmaz kavram kargaşasına rağmen Freud'un temel başarısının, biyolojik içgüdüler teorisini insan dürtüleri teorisine dönüştürmek olduğunu söylemeliyiz.

Çocukluk Cinselliği

Freud *Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme* (1905) isimli çalışmasını önem bakımından *Rüyaların Yorumu*'nun arkasından ikinci sıraya yerleştirir.

Söz konusu çalışmada öncelikle ortaya konan şey; genital cinselliğin kapsamadığı ve onu aşan haz biçimlerini içerecek biçimde bir cinsellik tarifidir. İkinci olarak çocukluk cinselliğinin varlığının ortaya konması ve doğumdan itibaren cinselliği ve cinselliğin değişimlerini aydınlatan bir gelişim teorisinin kurulmasıdır. O güne dek yaygın olarak inanılan şey; cinselliğin puberte (buluş) ile birlikte başladığıdır. Freud, cinselliğin bir tarih-öncesi olduğunu ileri sürer: Çocukluk kendi ayırt edici erotik biçimlerine sahiptir. Ha-

yatın başlangıcından itibaren işlevsel olan bir cinselliğin varlığı psikanalizin cinsel alan olarak ele aldığı inceleme sahasının umulmadık ölçülerde genişlemesini sağlamıştır. Artık çocukluk cinselliğinden bahsettiğimizde, inceleme nesnemiz sadece erken uyarılmaların ve genital ihtiyaçların varlığını kabul etmekle sınırlı kalmaz, aynı zamanda yetişkinlerdeki sapkın davranışlara benzeyen edimlerin varlığını da içerir. Çocukluk cinselliği böylece yalnızca genital organlardan ibaret olmayan beden bölümlerini -erotojenik bölgeler- içerir. Bu anlamda örneğin, parmak emme gibi etkinlikler biyolojik işlevlerin yerine getirilmesinden tamamen bağımsız olarak doğrudan hazza yöneliktir. İnsan yavrusunun diğer hayvanlara kıyasla erken (prematür) doğumu -Lacan buna “insanda doğumun özgül prematürlüğü” der ve ayna evresine ilişkin olarak geliştirdiği teorik yapıyı o temel eksiklik/vaktinden önce olma hali üzerine inşa eder- ve uzun bir süre türünün yetişkinlerine bağımlı oluşu birlikte düşünüldüğünde denebilir ki Freud’un asıl çabası, genetik olarak programlanmamış heteroseksüalitenin, gelişim evreleri boyunca ve toplumsal bağlam içinde yerleşmesinin biçim ve dinamiklerini anlamaya yönelik olmuştur.

Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme’nin ele aldığı konulardan birisi de çocukluk cinselliğinin değişimleridir. Yani kişinin cinsel yaşamı içinde dürtülerin yöneldiği farklı istikametlerin incelenmesidir. Bebeklikte ve erken çocuklukta erotik duyumlar esasen belirli bir beden bölümü veya organın cilt ya da mukoz membran bölgeleridir. Hayatın en erken dönemlerinde ağız, anüs ve dış genital organların mukoz membranları çocuğun erotik yaşamının başlıca odağı halindedirler. Söz konusu odak psikoseksüel gelişim evreleri boyunca değişir ve en nihayetinde yetişkinlerde cinsel aktivite genital bölgenin önceliğiyle belirlenir. Ancak oral ve anal bölgelerin -yani genital-öncesi (pregenital) libidinal

bölgelerin- özellikle de ön sevişme evresindeki rolleri ve yerleri korunur. Örneğin öpüşme ya da anüsün uyarılması koitus öncesi ön-haz sağlamaya devam eder. Olgun bir genital örgütlenme düzeyine ulaşmış yetişkinlerde cinsel eylem orgazm hazzıyla sonuçlanır.

Freud genital-öncesi bölgelerden kaynaklanan erotik itki-leri bileşen veya kısmi dürtüler olarak tanımlar. Söz konusu kısmi dürtüler kaynaklarına göre sınıflandırılırlar. Bu anlamda öpme, anüs ve çevresinin uyarılması, hatta ısırma söz konusu o kısmi dürtülerle ilgili etkinliklerin örnekleridir. Böylece Freud, birden çok kaynaktan çıkarak cinsel uyarılmaya izin veren kısmi dürtülerden oluşmuş haliyle, çocukluk cinselliğini çok-yönlü sapık* (polymorphously perverse) olarak kavramlaştırır. Çocuğun bir bütün olarak cinselliği görece farklılaşmamış bir haldedir ve kısmî dürtülerin tamamını içerecek tarzda yapılanmıştır. Burada söz konusu olan; normal çocukların sözcüğün sıradan anlamında sapık oldukları değildir. Freud çocukluk cinselliğini çok-yönlü sapıklık olarak adlandırırken bir özdeşlikten daha çok bir sürekliliğe işaret etmeyi amaçlamıştır. Kısmî dürtüler ya da erken genital uyarılma yer değiştirmeye maruz kalabilirler. Böylece oral ve anal uyarılma, seyretmeden duyulan haz (skoptofili), göstermeye ilişkin haz (eksibisyonizm) ve zalimlikten duyulan haz (sadizm) gibi bileşen dürtüleri içerir. Bu bileşen dürtüler genellikle karşıt çiftler, halindedir. Yani skoptofili ve esibisyonizm, sadizm ve mazohizm çiftleri gibi. Yetişkin genital olgunluğa doğru geliş-

(*) Sapıklık (perversion): Genital birleşme yoluyla orgazmın sağlanmasına yönelik olan ve karşı cinsten biriyle gerçekleştirilen koitus olarak tanımlanan "normal" cinsel edimden sapma. Keza orgazmın başka cinsel nesnelerle (pedofili, bestiality vb.) ya da başka vücut bölümleriyle (anal koitus vb.) sağlanması ve de orgazmın mutlak olarak belirli dışsal, asıl olmayan koşullara (fetişizm, sadomazohizm, röntgencilik vb.) tâbi olması durumunda da sapıklıktan bahsedilir (bkz. Laplanche ve Pontalis 1988).

min normal seyri boyunca kısmi dürtülerin genital bölgenin önceliğine tâbi olacakları ve birleşecekleri beklenir. Kabul edilemez bileşenler ya bastırılır ya da sınırlandırılmış bir tarzda ön sevişme evresinde var olmaya devam ederler. Eğer libido genital-öncesi erotojenik bölgelerden birisine sıkı bir biçimde bağlı kalır ya da tek bir kısmî dürtü hâkim hale geçerse, sonuç bir sapıklık olabilir. Burada örneğin, fetişizm ya da röntgencilik yani normal koşullarda ön sevişme evresine sınırlı olması gereken bir etkinlik normal cinsel ilişkiyi ikame eder bir üstünlük kazanabilir. Cinsel dürtünün genital-öncesi herhangi bir evreye böylesi kalıcı bir bağlanmasını Freud, takılma (fiksasyon) olarak adlandırır.

Freud bütün insanların cinselliklerinde, üreme amacına hizmet etmeyen ya da “normal” üreme amacıyla ilgisi olmayan bir boyutun varlığına dikkat çeker. Erotik zevkin oral tarzı olan öpüşme buna örnektir. Cinselliğin söz konusu bu tarzları “normal cinsel yaşam ile sapıklıklar arasında bir temas noktası sağlarlar”. Bu temas noktasına göndermede bulunarak Freud, sapıklıkların üreme amacına yönelik bir cinsellik için tasarlanmamış beden bölümlerini içeren cinsel edimler olduğunu ileri sürer. Sapık düşlemlerin insanın bilinç dışında daima bulunduğunu not eder. Giderek keşfeder ki; nevrozlarda bastırılmış olan ve nevrotik belirtilerden sorumlu görünen cinsel itkilerin yalnızca sınırlı bir miktarı normal türdendir. Genellikle bastırılmış ve patojenik itkiler sapıklıklarda açık ifadeleriyle bulunan itkilerle aynı türdendir. Böylece, nevrozların sapıklıkların negatifi olduğuna inanır. Diğer bir deyişle; sapıklar düşlemlerini ve itkilerini eylem içinde doğrudan ifade ederlerken, benzer düşlem ve itkileri nevrotikler bastırırlar ve o bastırılmış olanlar belirti olarak ortaya çıkarlar. Şöyle de söylemeyi deneyebiliriz: Nevrotikler cinselliklerinin aşırı bir utanç ya da suçluluğa yol açma potansiyeli taşıyan yönlerini ve kısımlarını bastı-

rırlar. Bunlar hem çocukluğun sapık itkileridir hem de heteroseksüalite durumunda homoseksüel (eşcinsel) itkilerdir. Şunu da unutmamalıyız: Sapık bir bilinçdışı yalnızca nevrotiklere has değildir. Aslında her birimiz bazı taraflarını bölerek ve bastırarak cinselliklerimize bir düzen ve kontrol getiriyoruz. Bugün, nevrozlar ve sapıklıklar arasındaki ilişkinin Freud'un düşündüğünden çok daha karmaşık olduğunu biliyoruz. Örneğin; bir durumda kısmi bir dürtü bastırılıyor ve nevrotik bir belirti oluşumu için bir zemin oluşturuyorken, bir başka durumda aynı kısmî dürtü belirti kalabiliyor ve sapıklık biçiminde bireyin cinsel etkinliğini belirlemeye devam edebiliyor.

Bir teori, yöntem ve teknik bütünlüğü olarak psikanalizin inşasını iç içe geçmiş halkalardan oluşmuş bir sarmal gibi tasavvur edebiliriz. Cinsellik alanında da Freud, yürüttüğü pratiğin önüne koyduğu bulguları, pratiğinde keşfettiklerini yeni kavramsal bağlamlara yerleştirdikçe, yeni teorik formülasyonlar geliştirdikçe tedavi tekniği de -psikanalitik psikoterapi- derhal yeniden tanımlanmış, yeni içerikler edinmiştir. Daha da ayrıntılandırırsak; klinik deneyimi arttıkça Freud, hastalarının erken cinsel deneyimlerini ve düşlemlerini yeniden-inşa edebilmiştir. Söz konusu bu veriler çocukluk cinselliğinin gelişimsel teorisi için bir çerçeve sağlamış ve o çerçeve, sağladığı imkânların yanı sıra psikanalitik incelemenin seyri boyunca çocukluk davranışlarının doğrudan gözlemleriyle yeniden desteklenmiş ve zenginleşmiştir. Burada bir başka kaynaktan da söz etmek gerekli: Freud'un çocukluk cinselliğiyle ilgili düşüncelerine kendi-analizinin sağladığı içgörü de bir hayli yardımcı olmuştur. Çocukluğundaki kendi erotik arzu ve özelemlerini ve ebeveynleriyle ilişkili çatışmalarının anılarını, ödipal uğraşlarını keşfettikçe; söz konusu çocuksu deneyim, çatışma ve arzuların sadece nevrozların gelişiminde değil, normal

gelişimde de yer aldıklarını ve etkili olduklarını düşünmüştür. *Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Makale*'den (1905) sonra analistin amacı/görevi artık, hastanın bastırılmış sapık düşünlem ve itkilerinin bilincine varmasına yardımcı olmaktır. Yani; represyonun kuvvetini azaltarak, represyon bağıını çözerek o itki ve düşlemlerin ancak nevrotik belirtiler biçiminde ifade kazanıyor olma hallerini ortadan kaldırmaktır. Cinsel hayatlarımızın utanç ve suçluluk uyandırıcı veçhelerinin giderek daha çok farkına varmamızın sağlanmasıdır.

Psikoseksüel Gelişim Evreleri

Psikanalitik literatürde evrelerden söz edildiğinde bu genellikle libidinal gelişim evreleri anlamındadır. Yani, çocukluğun belirli bir erotojenik bölgenin önceliği altında libidonun özgül bir örgütlenmesiyle karakterize edilen gelişim dönemleri kastedilir ve hayli yaygın bir kullanıma sahiptir.

Gabbard'ın ifade ettiği gibi:

“Freud'un psikoseksüel gelişme evreleri ve libidinal bölgeler hakkındaki fikirleri popüler kültürde de epeyce yer edinmişlerdir. Açgözlü ve tamahkâr birisinin 'oral' olarak adlandırılmasını çok sık işitiriz. Ya da cimri ve inatçı birisinin 'anal' olarak adlandırılışını.” (Gabbard, 2000b).

Çocukluk cinselliğinin ilk görüngüleri, beslenme, bağırsak ve mesane kontrolü gibi temel olarak cinsel olmayan beden işlevleriyle ilişki içinde ortaya çıkar. Bu yüzden Freud, psikoseksüel gelişim evrelerini birbirini takip eden gelişimsel evrelere ayırır ve her bir evrenin bir önceki evrede gerçekleştirilen'ler üzerinde yükseldiğini ve onları özetlediğini düşünür. Böylece oral, anal ve fallik evreleri tanımlar.

Oral Evre

Bedenin bütünü ya da herhangi bir beden parçası cinsel haz bölgesi (erotogenic zone) olabilir/işlevi edinebilir. Ancak bunlar arasında üçü -ağız, anüs ve genital organlar- özel bir öneme sahiptirler. Her biri bir deri ya da müköz membran parçasıdır ve ritmik bir biçimde uyarılmaları sonucunda hazza yol açarlar. Hepsini kesen ortak özellikleri dış ile iç arasındaki sınır bölgede yer almalarıdır.

Çocuk olgunlaştıkça libidonun yoğunlaştığı organlar da farklılaşır. Oral evre psikoseksüel gelişmenin en erken evresidir. Yaşamın yaklaşık olarak ilk 18 ayını kapsar ve bu süre boyunca bebeğin ihtiyaç, algı ve ifade tarzları birincil olarak ağız, dudaklar, dil ve oral bölgeyle ilişkili diğer organlarda dışavurulur ve orada odaklanmıştır. Beslenme edimi belirli anlamların kaynağıdır ve o anlamlar aracılığıyla nesne ilişkileri ifade edilir ve örgütlenir. Örneğin anneyle olan sevgi ilişkisi yeme ve yenme anlamlarıyla işaretlenmiştir. Oral duyular susuzluk, açlık, meme veya onun eşdeğerleri (substitute) tarafından uyarılan haz veren dokunsal uyarımlar ve emme ve doyurulmaya ilişkin duyuları içerir. Bebeğin cinselliği esas olarak emmeyi içerir. Bu evre boyunca bebeğin başlıca deneyimi, memenin yokluğunda yaşadığı açlık, içsel gerilim ve engellenme; ve memenin varlığında yaşadığı ihtiyacın doyurulması, gerilimin boşalması ve gevşeme halidir. Bu evrede nesnenin henüz ben olandan ayrımlaşmamış olmasına dikkat çekmeliyiz. Yani bebek henüz, kendi dudakları ve ağzıyla annenin memesi arasında ayırım yapabilecek olgunluğa ulaşmamıştır. Olgunlaşmayı bu anlamda ve oral dönemin terimleriyle tarif etmek mümkündür. Dış dünyanın tanınması, insanların dünyasına girme ve deyim yerindeyse ruhsal gerçekliğin dış gerçeklikten ayırt edilmesi kapasitesi bebeğin açlığı sayesinde/boyunca gelişir. Yani o ka-

pasite zaten aşına olunan bir şeyin, geçmişte fiilen ihtiyaçları doyummuş/gidermiş ama şimdi bulunmayan bir şeyin özleminden türer. Annenin hazır bulunuşu ya da bebeğinin doğal dürtüleriyle empatik bir titreşim halinde bulunuşu ve onlara yanıt verebilme yeteneği bu evrede esastır.

Bu evrede anneye yani ilk sevgi nesnesiyle kurulacak güvenli bir ilişki daha sonraki bütün nesne ilişkilerinin temelini sağlar. Hayatın daha sonraki dönemlerinde diğerlerinden gelecek bir bakım ve ilgiye gösterilen açlık, pekâlâ oral evrede annenin yeterince hazır bulunmayışının yol açtığı engellenme ve doyurulmamaya bağlı olarak gelişebilir.

Melanie Klein şunları not eder:

“Bütün çalışmalarım, çocuğun ilk nesne ilişkisine -annenin memesi ve annesiyle ilişkisine- büyük önem verdim. Vardığım sonuç şuydu: Eğer bu içe yansıtılan ilksel nesne ben’de yeterince güvenli bir biçimde kök salabilirse, olumlu bir gelişimin temelleri de atılmış olur... Oral itkilerin egemen olduğu bir durumda, meme de, içgüdüsel bir biçimde, besin kaynağı ve dolayısıyla daha derin bir anlamda yaşamın kaynağı olarak algılanır. Eğer her şey yolunda giderse, doyurucu memeye bu zihinsel ve fiziksel yakınlık, yitirilmiş olan o doğum öncesi anne-bebek birliğini ve buna eşlik eden güven duygusunu bir ölçüde yeniden kurar.” (1999, s. 20)

Yine de bu evrede temelleri atılacak, tesis edilecek temel güven duygusunu mükemmellen gerçekleştirecek bir doyuma endeksli düşünmemeliyiz. Bir arzunun eksiksiz bir biçimde doyurulması söz konusu bile edilemeyeceğinden hareketle denilebilir ki; oral evredeki en önemli deneyim kayıp deneyimidir. Kaldı ki, hiç olmazsa teorik soyutlama düzeyinde, eksiksiz/mükemmel bir doyumun sonuçlarını,

yeterince güvensiz bir dünyada bir dizi kaçınılmaz travmatik karşılaşma ve hüsrana olarak da okuyabiliriz. Oral evrede memeden ve eksiksiz bir doyumdan yoksun kalma deneyimi, aynı zamanda daha sonraki bütün kayıp deneyimlerinin temelini oluşturarak ve hayatlarımıza melankolik bir çehre vererek, bizleri sonu gelmez bir “boşluk giderme”, “eksik tamamlama”, “bütünlük arayışları” dizisine mahkûm ediyor.

Freud'dan sonra Karl Abraham'ın oral evreyi iki farklı aktiviteye göre alt evrelere ayırdığını ekleyelim: Emme (erken oral evre) ve ısırma (oral-sadistik evre) evreleri.

Aşırı oral doyum veya aşırı oral yoksunluk patolojik özelliklerin oluşmasına katkıda bulunan oral döneme libidinal takılmayla (fiksasyon) sonuçlanabilir. O patolojik özellikler aşırı iyimserlik, narsisizm, kötümserlik ve talep-kârlılığı içerir. Oral karakterler sık olarak aşırı bağımlıdırlar ve ötekilere vermeleri ve bakım sağlamaları için ihtiyaç duyarlar. Beslenmeyi ve bakım görmeyi isterler ve nadiren verici olduklarında da bu, almayı garantilemek içindir. Benlik-değerlerini korumak ve sürdürmek için başkalarına bağımlılıkları aşırı ölçülerdedir. Haset ve kıskançlık sıklıkla oral karakter özellikleriyle birlikte. Oral evrenin başarılı bir biçimde tamamlanması, kişilik yapısında aşırı bir bağımlılık ve haset olmaksızın ötekilere verme ve ötekilerden alma kapasitesi için bir zemin sağlar. Kendine güven duygusu eşliğinde ötekilere güvenme kapasitesinin gelişimine katkıda bulunur. (Meissner, 1980)

Anal Evre

Anal-sadistik evre de denir, libidinal gelişmenin ikinci evresidir ve 18. aydan 36. aya kadar sürer. Anal evre, özellikle anal sfinkter olmak üzere sfinkterler (büzgeç kasları)

üzerinde nöromüsküler kontrolün olgunlaşmasıyla başlar ve böylece feçesin tutulması ve atılması üzerindeki iradi denetim gelişir. Bu evredeki belirgin özelliklerden birisi, oral döneme göre bebeğin çok daha az pasif olmasıdır. Passiviteden aktiviteye geçişteki artış da o iradi sfinkter kontrolünün kazanılmasına paralel seyreder. Anal kontrol üzerindeki çatışmalar ve tuvalet eğitimi esnasında feçesin tutulması ve bırakılmasına ilişkin ebeveynlerle girilen mücadele (bir tür, “iktidar” için mücadele) artmış bir ambivalansa yol açar. Buna ayrılma, bireyleşme ve bağımsızlığa ilişkin mücadele eşlik eder.

Bu dönem aynı zamanda, agresif dürtülerin sadistik itki-ler içinde ve libidinal bileşenlerle karışmış bir halde yoğunlaşmasıyla karakterize edilir.

Anal erotizm hem feçesin tutulması hem de onun değerli bir hediye olarak ebeveynlere sunulması şeklinde anal işlevlerden alınan cinsel hazza işaret eder. Bu anlamda anal sadizm de güçlü ve yıkıcı bir silah olarak feçesi boşaltmayla bağlantılı agresif isteklerin ifade edilmesine göndermede bulunur. Bu istekler çocukların bombalama ve patlamayla ilgili düşlemlerinde sergilenir. Açık ama yine de eklemeli: Bu dönemde sadizm terimi Freud tarafından, başkasına acı vermekten türeyen haz anlamında değil, daha çok kişinin kas sistemini aktif olarak kullanıyor olmasından kaynaklanan cinsel hazza işaret etmek üzere seçilmiştir. Bu anlamda başkalarını kontrol etme ve onlara hükmetmekten duyulan keyifin anal-sadistik evreye saplanmakla ilgili olduğu söylenebilir.

Yukarıda sözü edilen sfinkter kontrolünün aşırı bir kontrol (feçesin tutulması, kabızlık) ya da kontrol kaybı olmaksızın sağlanması, çocuğun kontrol kaybına bağlı olarak aşırı bir utanç ya da kendinden şüphe duymaksızın özerkliğini ve bağımsızlığını sağlama girişimlerine denk gelir. E. Erik-

son da anal evreden bahsederken özerklik ve utancın gelişmesinde çevrenin oynadığı role dikkat çeker: Tuvalet eğitimi ne denli katı, cezalandırıcı sürdürülür ve ne denli erken kontrol sağlamaya zorlanırsa, çocuğun da o denli özerk biçimlerde eylemde bulunma kapasitesinden utanç duymaya mütemayil hale gelebileceğini anlatır. Uygun bir özerklik duygusunun gelişmediği, şüphe ve utanç duygularının baskın olduğu bir zeminde özgür irade yetisinin de sakatlanacağını not etmeli. Nitekim Mahler ve arkadaşlarının bireyleşme ve ayrılma olarak adlandırdığı dönem de 4-5. aylardan başlayarak bütün bir anal dönem boyunca gelişen süreci anlatır.

Bu döneme ait uyumsuz olmayan karakter özellikleri, anal erotizm ve ona karşı geliştirilen savunmalardan türer. İnatçılık, tutumluluk, dik başlılık, cimrilik, düzenlilik anal işlevlere fiksasyondan (saplanma) türeyen anal karakter özellikleridir. Anal özelliklere karşı olan savunmalar yeterince etkili olmadığında anal karakter artmış ambivalans özellikleri, yani düzensizlik, öfke, sadomazohistik eğilimler gibi özelliklerle karakterize olur.

Anal karakteristikler ve savunmalar tipik halleriyle obsesif-kompulsif nevrozlarda görülür. Zaten Freud'un anal döneme ve anal dönem özelliklerine ilişkin formülasyonları da esasen obsesif-kompulsif hastaların analizinden sağlanmıştır. Buna göre obsesif-kompulsifler psiko-seksüel gelişimin anal evresine gerilemişlerdir. Ebeveyn kontrolüyle bir arada feçese ilişkin ambivalans bu kişilerin zorlantılı bir biçimde temiz-tertipli, katı, hükmedici ve ayrıntıcı olmalarına yol açar. Aynı hastalar şiddetli bir ambivalanstan mustarip bir halde sevgi ve nefret duygularını aynı anda ve aynı yoğunlukta taşımak ve buna tahammül etmek bahtsızlığını paylaşırlar.

Fallik evre Freud'un çok sonraları geliştirdiği bir kavramdır, ilk kez "Çocuksu Genital Örgütlenme" makalesinde söz eder (SE 19, s. 141). Üç yaş civarında başlar ve beşinci yaştan sonuna kadar devam eder. Genital organların (penis ve klitoris) birincil erotojenik bölge olduğu ve onların önceliği/kumandası altında bütün kısmi dürtülerin bir araya gelmesi ve birleşmesiyle karakterize edilir. Bu evrede hem kız hem de erkek çocuğun asıl ilgisi penise yöneliktir ve penisi bilirler. Kızlarda penisin yokluğu kastrasyonun kanıtı olarak kabul edilir ve cinsler arasındaki karşıtlık/fark fallik ve kastre edilmiş olma haline eşdeğerdir. Fallik evre, karşı cinsten ebeveynle ilgili bilinçdışı cinsel düşlemlerin eşlik ettiği genital mastürbasyonun artışına sahne olur. Ödipal arzular ve mastürbasyona ilişkin suçlulukla bağlantılı olarak kastrasyon tehdidi ve bununla ilişkili kastrasyon kaygısı ortaya çıkar.

Burada sözü edilen farka rağmen önceki evrelerde olduğu gibi bu evrede de -hiç olmazsa başlangıç aşamalarında- kızlar ve oğlanlar arasında temel bir farkın henüz bulunmadığı söylenebilir. Küçük kızın klitorisinden sağladığı haz deneyimiyle, küçük oğlanın penisinden sağladığı büyük ölçüde birbirine benzer.

Bu evrede ödipal ilgi ve çatışmalar yoğunlaşır ve öne çıkarlar. Dolayısıyla bu evrede ilişkiler geçmişte olduğuna göre daha karmaşık hale gelir. İkili (dyadic) ilişkinin yerine üçlü, üç-kişili ilişki asıldır artık. Fallik evre aynı zamanda yetişkin genital cinselliğinin de öncülüdür. Erotik ilgi ve uğraşın genital bölgeye ve genital işlevlere yoğunlaşması cinsel kimliğin temellerini oluşturur ve önceki psiko-seksüel evrelerin bütün artıklarının genital- cinsel çerçevenin hâkimiyetinde bütünleşmesini sağlar. Bu evre aynı zaman-

da, daha önce edinilmiş güven ve özerklik duygularının sağladığı bir atmosferin avantajları kullanılarak, bir mahcubiyet ve engellenmeye maruz kalmadan serpilen tecessüs (curiosity) duygusuna da temel sağlar. Bu evre, Erikson'a göre suçluluk ve girişimciliğin (initiative) farklı yönlerde ve yoğunluklarda gelişimini içerir. Burada utanç ve suçluluk duyguları arasındaki farka değinmekte yarar var: Utanç esas olarak Freud'un benlik-ideali (ego-ideal) olarak tanımladığı ruhsal yapının ortaya koyduğu amaç ve imgelere ulaşamadığında ortaya çıkar. Utanç duygusunun gerisinde duran şey düşmanlık ya da nefrete hedef olma korkusu değil küçük düşme, terk edilme korkusudur. Duygusal açlık sonunda ölmekten duyulan korkudur. Önceki kısımda da ifade edildiği üzere utanç anal evreye ilişkindir ve başka bir düzeyde de doğrudan toplumsal bir duygudur. En keskin ve yoğun utanç hallerinin başkalarının bakışına doğrudan maruz kalmayla yakın bir bağı bulunur. Suçluluk duygusunda söz konusu olan ise, üst-benliliğe içselleşmiş kurallar, buyruklar ve yasaların ihlalidir ve içsel psikolojik süreçleri içerir. Toplumsal olarak yasaklanmış olduğu düşünülen bazı edimleri içermesi anlamında suçluluk duygusunun da toplumsal boyutundan söz edilebilir. Ancak yasak koyucu ajan asıl olarak içseldir. Kültürün artan ölçülerde narsisistik bir renge büründüğü bugünün dünyasında suçluluk duygusunun değişimleri ve akıbetleri hayli çarpıcı. Kendini suçlu hissetmemek, bir meziyet sayılabiliyor örneğin. Hiç kimse ya da hiçbir kurum kendisini hiçbir şey için suçlu hissetmiyor ya da suçluluk duygusu söz konusu olduğunda had safhada bir gönülsüzlük gösteriyor. Belki de taşınması ve tahammül edilmesi en güç duygu katına yükseliyor suçluluk. Ruhlarımızdaki bu değişikliğin, şimdi, burada "her şeyin daha iyi yapılması, düzeltilmesi, onarılması, değiştirilmesi" imkân ve umudunun azalmasıyla bir bağı olmalı.

Sonuç olarak suçluluk duygusu yine de belirlediğinde onunla baş etmenin en yaygın yolu başka birisini bu sebeple suçlamak oldu. Boris Kagarlitski *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı* isimli kitabında bu duruma ilişkin çarpıcı bir örnek aktarır:

“... şimdi entelijensiyanın zararlı geleneklerinden kurtulup küçük burjuvazinin ülkülerine sarılmanın zamanıydı. Entelijensiya iki yüz yıldır yalnızca gevezelik edip yönetenleri pohpohlamakla yetinirken, küçük burjuvazi çalışmış ve gelişmenin önünü açmıştı. Bu dönemde popüler olan gazetecilerden Veronika Kutsillo açlıktan ölmek üzere olan bir dilenci kadın üzerine şu gözlemlerde bulunuyordu:

Entelijensiyanın sorumluluğuna yapılan atıflar son derece can sıkıcı bana göre. Bu talihsiz kadına ilginç bir hayvana bakar gibi bakarken kişisel olarak hiçbir suçluluk duyuyorum. Şundan emin olabilirsiniz, ne ben ne de arkadaşlarım hiçbir zaman bu kadar düşmeyeceğiz.” (*Izvestiya*, 13 Mayıs 1994, s. 117)

Bu evreden kaynaklanan patolojik özellikler neredeyse bütün bir nevrotik gelişmeyi kapsayacak ölçüdedir. Temel konular erkeklerde kastrasyon, kadınlarda ise penis hasedine yoğunlaşmıştır. Bu evredeki diğer gelişimsel sorunlar ödipal karmaşanın çözümüne yaslanan özdeşim örüntülerinden türer. Bu anlamda denebilir ki, kastrasyon kaygısı ve penis hasedinin etkileri ve ilişkili savunmalar ve özdeşim örüntüleri insan karakterinin gelişiminin temel belirleyenleridir.

Fallik evre cinsel kimlik duygusu, tecessüs, girişimcilik için bir zemin oluşturmanın yanı sıra, çevredeki kişi/objeler ve içsel psikolojik süreçler ve etkiler üzerinde bir hâkimiyet duygusu oluşmasının da temellerini kurar. Bu evrenin so-

nunda ödipal çatışmanın çözümüyle birlikte dürtülerin düzenlenmesi ve onların yapıcı bir tarzda yönlendirilmesinin imkânları ortaya çıkar. Söz konusu olan üst-benliktir ve esasen ebeveyn figürlerinden türeyen özdeşimler temelinde yükselir.

Psiseksüel evrelerle ilgili son olarak, yukarıda da zaman zaman yer almış olan fiksasyon (saplanma) ve regresyon (gerileme) kavramlarından söz etmeliyiz:

Zihinsel gelişim sürerken bir üst evreye ilerleyiş hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmez. İlk evrelerin/dönemlerin bazı unsurları ve özellikleri sonraki gelişim basamaklarında da bulunmaya devam ederler. Bu yüzden gelişimsel bozukluklar yalnızca mutlak bir duraklama şeklinde değil, aynı zamanda ilk gelişim evrelerine ait özelliklerin normalden daha fazla kalması şeklinde de ortaya çıkarlar. Yeni bir gelişimsel dönemde güçlüklerle karşılaşıldığında geriye doğru bir hareket ortaya çıkabilir ve bu hareketle gelişim daha önce geçilmiş basamaklara döner. Bu anlamda fiksasyon ve regresyon birbirine bağlıdır ve birbirini tamamlayan fenomenlerdir. Fiksasyon ne denli güçlüyse, güçlükler karşısında gelişen bir regresyon da o denli kolay gerçekleşir.

Daha özgül olarak fiksasyon; belirli bir doyum tarzını yeniden üretecek biçimde belirli kişilere ve imagolara sıkı bir biçimde bağlanmasıdır. Kuvvetli bir bağlanma şeklidir. Bu anlamda belirli bir gelişimsel örgütlenmeye fikse olmaktan söz edebiliriz. Örneğin başkalarına hükmetmekten ve kontrol etmekten hoşlanan birisinin anal-sadistik örgütlenmeye fikse olduğu söylenebilir. Genellikle özel doyumlar sağladığımız bir örgütlenme düzeyine fikse olma eğilimindeyizdir. Zira o özel ve/veya aşırı doyum elde edilmesinin sonucu o düzeyin gönülsüzce terk edilmesine yol açar. Daha sonra ortaya çıkan mutsuz durumlar karşısında, doyum mümkün olmadığında, engellendiğimizde, bir mahrumiyet söz konusu

olduğunda vaktiyle doyurulduğumuz evrelere bir özlem ve regresyon eğilimi belirir. Ya da tam tersine yoksunluk ya da çatışma yaşantılarıyla karakterize olan örgütlenme evrelerine fiksasyon gösteririz. Sanki yoksun bırakıldığımız doyumlari şimdi talep ederek ilerlemeyi reddetme eğilimi gösteririz.

Diğer gelişimsel bir kavram olan regresyon ise; zaten ulaşılmış bulunan bir noktadan daha erken bir noktaya dönüş anlamı taşır. Belirli bir gelişimsel örgütlenmenin daha ilkel olanı lehine kısmen terk edilmesidir. Genellikle stres veya kaygı hallerinde regrese olma eğilimindeyizdir. Ya da bir fiksasyon noktasına regrese oluruz. Örneğin, oral döneme fikse olan birisi, stres koşullarında aşırı ölçülerde yeme ve içme eğilimi gösterebilir. Bu anlamda regresyon kendimizi stresin yol açtığı sıkıntıdan sakınmayı sağlayan yollardan birisidir. Freud, psikopatolojinin daima regresyonu içerdiğini düşünmüştür. Yani; başa çıkamadığımız çatışmalar söz konusu olduğunda, cinselliğimiz erken fiksasyon biçimlerine geri dönme eğilimi taşır. Bu durum erken sapık eğilimlerin canlanmasına yol açar. Yeniden canlanan o sapık eğilimler ya sapıklıklar biçiminde eyleme vurulur ya da bastırılır ve nevrozlara yol açarlar.

Oidipus Karmaşası

Freud, çocuğun cinsel gelişimini yalnızca biyolojik olarak temellenmiş oral, anal-sadistik ve fallik/klitoral itkiler uyarınca ve o çerçevede tanımlamakla yetinmemiştir. O gelişimi aynı zamanda çocuğun aile üyeleriyle ilişkileri bağlamına oturarak da anlamayı sürdürmüştür. Bütün çocukların belirli ilişki örüntülerini belirli biçimler altında yaşadığına inanmıştır. Başlangıçta “çekirdek karmaşa” ya da “baba karmaşası” olarak adlandırdığı şeye nihayet 1910’da “oidipus karmaşası” demiştir. Bireyin en önemli ruhsal çatışmasını tiyatroya/mito-

lojiye ait bir imgeyle (Kral Oedipus) düşünerek, bir yandan psikoloji, edebiyat ve politika evrenlerini birbirine bağlamış, diğer yandan da insanın karmaşıklığını ve özgüllüğünü oluşturan bir dizi faktörü sahnenin önüne getirmiştir.

Psikolojik gelişimin belirleyici bir dönüm noktası olarak oedipus karmaşasının keşfi, Freud'un kendini analizi ve hastalarıyla yürüttüğü klinik çalışmanın ürünüdür. O çalışmalarda ortaya çıkan, karşı cinsten ebeveynle ensest düşlemlerinin aynı cinsten ebeveyne yönelik kıskançlık ve ölümcül öfke duygularıyla düzenli bir aradalığıdır. Nitekim *Düşlerin Yorumu*'nda şöyle yazacaktır:

“Belki de ilk cinsel itkimizi annemize ve ilk nefretimizi, ilk öldürme isteğimizi babamıza yöneltmek bizim tümümüzün kaderidir. Düşlerimiz bunun böyle olduğunu bize kanıtıyor” (SE 4,5 s. 262). (Buradaki “bizim tümümüzün” ifadesinin kadınları dışlayan pozisyonu başka bağlamlarda ne denli tartışılabilir yeridir)

Freud daha sonra *Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme*'ye (1905) 1920'de eklediği bir dipnotta, oedipus karmaşasının psikanaliz açısından merkezi konumunu kesin bir biçimde ortaya koyarak şunları aktarır:

“Psikanalitik incelemenin gelişmesiyle Oidipus karmaşasının önemi giderek daha belirgin hale geliyor; onun tanınması psikanaliz taraftarlarını karşıtlarından ayıran bir parola (shibboleth) olmuştur.” (SE 7, s. 226)

Şunu da birlikte görelim:

“Çünkü kanımızca Oidipus karmaşası nevrozların gerçek çekirdeğidir ve bu karmaşayla doruğa ulaşan çocuksu cin-

sellik nevrozların asıl belirleyicisidir. Bilinçdışında karmaşadan artakalan şeyler erişkinde nevrozların daha sonraki gelişimine yatkınlığı temsil ederler.” (SE 17, s. 193)

Ancak Oidipus karmaşasına ilişkin Freud’un bu kesin tutumu, genel olarak psikanalize yönelik bir dizi itiraz, eleştiri ve tartışmanın merkezine de aynı karmaşayı yerleştirmiştir: O eleştiri ve tartışmalar, Oidipus karmaşasının psikanalizin parolası sayılmasının politik olarak doğruluğu, tanım ve sınırlar üzerinde bir anlaşma sağlamayı güçleştiren fenomenlerin varlığı (olumsuz oidipus karmaşası, kadın cinselliği, oidipus-öncesi düşlem ve etkinliklerin önemi ve doğası vb.), teorinin evrensel ölçülerde geçerli olup olmadığı, eşcinselliğe karşı tutum vb. gibi başlıklar altında toplanabilir.

Psikoseksüel gelişimin normal seyri boyunca pregenital evreler (oral ve anal) asıl olarak oto-erotiktir yani, çocuğun cinsel itkileri kendi bedenine yönelmiştir. Fallik evrede temel bir değişiklik ortaya çıkar. Denebilir ki fallik evrenin temel görevi bir sevgi nesnesi bulmaktır. Bu anlamda, yaşamın üç ila beşinci yıllarındaki dönem psikoseksüel gelişimin ödipal evresi olarak da anılır. Çocuk cinselliğinin tepe noktası olarak ödipal karmaşa bu döneme denk düşer. Fallik dönem aynı zamanda, anatomik cinsel farklılıkların öneminin farkına varılması ve keşfi temelinde çocuğun cinsel kimlik duygusunun da (kadın ve erkek olarak) oluşmaya başlaması bakımından da önemli bir evredir. Fallik evreye ilişkin olaylar ve gelişmeler, psikonevrozların oluşum dinamikleri bakımından da merkezi öneme sahiptir. Ödipal meseleler aynı zamanda histerik ve obsesif-kompulsif kişilik gibi karakter nevrozlarının ve kişilik bozukluklarının psikodinamiği bakımından da önemlidir. Kabaca, psikonevrozların fallik evreye bilinçdışı bir fiksasyon ve ödipal bağlanmalara bilinçdışı bir yapışmayla karakterize olduğu söylenebilir.

Fallik evreye girişin bir diğer önemli boyutu şudur: Pre-genital evrelerde çocuğun ilişkileri ebeveynlerin her biriyle ayrı ayrı ve bireysel olarak srdrleleir. ocuk hem anneye hem de babaya ilişkin olarak; güven, güvensizlik, bağımlılık, özerklik, ve girişimcilik gibi kişiler-arası ilişkinin belirgin temalarını bu birbirinden ayrı ikili ilişkiler bağlamında ele alır ve çalışır. dipal evreye girişle birlikte nesne ilişkilerinde de yeni bir düzene geçilir. Burada ocuğun ebeveynleriyle ilişkisi artık üçlü bir karakter kazanmıştır.

l ilişki düzenine girişle birlikte çocuğun i ve dış gerçeklik arasında ayırım yapma kapasitesinde de belirgin bir artış olur.

Oidipus karmaşası ocuk için aynı zamanda gelişimsel bir meydan okumadır ve ikilemin çözümü çocuğun cinsiyetine bağlı olarak değişir. Normal koşullarda ödipal durumun oğlanlar için çözümü kastrasyon karmaşası sayesinde mümkün olur. Babadan kaynaklanan kastrasyon tehdi-di/kaygısı nedeniyle oğlan annesi için/uğruna ekişmekten, yani ensestiyöz nesnesinden vazgeçer. Kızlarda ise tam tersine oidipus karmaşası kastrasyon karmaşası sayesinde ortaya çıkar. Küçük kız zaten kastre edilmiş durumdadır ve penis eksikliğinin yarattığı hayal kırıklığıyla penise sahip olan babaya yönelir. Sürecin bu özelliği nedeniyle kızlarda oidipus karmaşasının etkinliğini ne zaman yitirdiğini teşhis etmek daha güçtür.

Son olarak; ödipal evrenin olmazsa olmaz bir koşulu olan ensest tabusuna değinmekte yarar var: Somut koşullarda ve zaman dilimlerinde, bir topluluğun/nüfusun yeniden-üretiminin sağlanması için o topluluğun üyelerinden gerekli olan kısmının heteroseksüel olmasını garanti altına alacak mecburiyetlere ihtiyaç vardır. Zira o garanti yalnızca biyolojik düzeyde ve biyolojimiz uyarınca sağlanamaz ve oidipus karmaşasını tam da o mecburiyetler bağlamına oturt-

mak mümkündür. Bu çerçevede Levi-Strauss'un akrabalık yapılarına ilişkin yapısalcı teorisini hatırlamalıyız: Bütün somut toplumsal kuruluşlarda akrabalığa ilişkin ayrıntılı kurallar söz konusudur ve o kurallar asıl olarak kimin kimle evleneceğini belirlemek, yani farklı akraba grupları arasında kadınların değişimini düzenlemek üzere vardır. Evliliğe ilişkin kuralların tümü bireyin eşini yakın aile çevresinden seçmesini yasaklar. Böylece kadınların dolaşımını sağlayan encest tabusu, tam da bu nedenle bir toplumsal bağ ve yapıştırıcı işlevi de görür. Encest tabusunun ortadan kalkması toplumun kendi içine kapalı ve kendine yeterli hale gelmiş, ötekilere bağımlılığı ve ihtiyacı ortadan kalkmış küçük topluluklar biçiminde dağılmasına yol açar. Bir önkoşul olarak encestin/bilinçdışı encest düşlemlerinin varlığı ve bizim onlarla başa çıkma yollarımızın uygarlığın temellerini sağlama işlevinin altını bir kez daha çizmeli.

Şimdi de oidipus karmaşasının oğlanlarda ve kızlarda çözümüne biraz daha ayrıntılı bakalım

Oidipus Karmaşasının Oğlanlarda Çözümü

Oğlanlarda nesne ilişkilerinin gelişimi kızlara göre daha düz bir çizgi izler ve daha az karmaşıktır. Bebeğin temel yaşamsal ihtiyaçlarını annenin doyurmasına paralel olarak gelişen birincil sevgi nesnesinin ilkel seçimi, daha sonraki karşıt cinsten nesnelere yanıt olarak gelişen nesne seçim örüntüleriyle aynı doğrultuyu izler. Küçük oğlanın ödipal evrenin başlamasıyla birlikte bir değişiklik yaparak sevgi bağını ve ilgisini diğer ebeveyne yöneltmesi gerekmez. Bakımını sürdüren ve besleyen anneye yönelik ilgi ve bağına ek olarak güçlü erotik ilgiler geliştirir ve anneye cinsel olarak da sahip olmayı arzular. Annenin tüm dünyasının merkezinde olmak, yatağa onunla birlikte girmek/birlikte uyu-

mak, onu okşamak, annenin bütün ilgisini üzerinde toplamak ister. Anneye açıkça evlilik tekliflerinde bulunur, babanın yerine geçme isteğini açıkça dile getirir, onu çıplak görmek için fırsatlar kollar. Bu dönemde, annenin ilgi ve sevgisi için kardeşlerle girdiği mücadele hoş görülemez bir hal alır. Küçük oğlanın anneye yönelik bu arzusu onu babayla karşı karşıya getirir: Bu büyük rakip, annenin kocası ortadan kaldırılmalıdır. Oğlanın isteği sadece annenin sevgisi için babanın yerini almak değil, babayı tümüyle ortadan kaldırmaktır. Babaya yönelik bu agresif/ölümcül istekleri karşısında çocuk bir misilleme beklentisi içine girer ve yoğun bir kaygıya kapılır.

Küçük oğlan anneye yönelik cinsel ilgi ve arzusunun baba tarafından penisinin yok edilerek cezalandırılacağını hissetmeye başlar. Freud, ensestiyöz arzular karşısındaki misilleme beklentisi içinde penisin kesileceği fikrini kastrasyon karmaşası olarak tanımlar. Küçük oğlanın genital organlarını koruma telaşı anneye duyduğu cinsel isteğin yerini alır ve bunun sonucunda söz konusu ödipal sevgisinden vazgeçer. Oğlanın “kastre edilmiş” varlıklar yani kadınların bulunduğuyla ilişkin farkındalığının kastrasyon tehdidini kuvvetlendiren bir unsur olduğunu da eklemeli. Demek ki, penisin sakatlanacağından duyulan narsisistik korku anneye yönelik erotik yatırımdan ve bağdan daha kuvvetlidir ve bu narsisistik kayıp/kastrasyon tehdidi ve onunla ilişkili kaygı karşısında anneye olan ödipal bağından vazgeçen oğlan nihayetinde babayla özdeşim yaparak babanın yasak ve sınırlamalarını içselleştirir. Bu durumda gerçekte olan oğlanı dışsal bir otorite ve misilleme tehdidinden özgürleştiren kastrasyon karmaşasının içselleştirilmesidir. Yani ödipal uğraşların terkini sağlayan kastrasyon karmaşasıdır ve oidipus karmaşası kastrasyon karmaşası sayesinde çözüm bulur. Bu çözüm biçimi saldırganla özdeşim (identification with the aggressor) olarak da

adlandırılabilir. Oidipus karmaşasının oğlanda böylece çözümüyle misillemede bulunan baba ve babanın yasaklamaları oğlanın üst-benliğinin asli parçasını oluşturmak üzere içselleştirilir. Yani üst-benlik oidipus karmaşasının vârisidir. Başka terimlerle söylersek; küçük oğlanın “kazanamayacağını” fark ve kabul ederek babanın iktidarına tâbi olması patriyarkal düzenin de yeniden üretildiği kerteyi oluşturur.

Gerçekte oidipus karmaşasının çözümünü bir hayli zorlu ve zahmetli kılan bir dizi faktöre de burada değinmeli: Küçük oğlanın annesine duyduğu sevgi çocuğun cinsel gelişiminin bütün dönemleri boyunca baskın güç olarak sürer. Ancak bu sevgi aynı anda var olan bir düşmanlıktan bağımsız değildir ve daha da ötesi her iki ebeveynle ilişki belli ölçülerde daima ambivalenttir. Oğlan aynı zamanda babayı da sever ve babaya yönelik yok etme düşünceleri/istekleri bir suçluluk yaratır.

Freud, bilinçdışının temel özelliklerinden birisinin biseksüalite olduğunu düşünür. Libidonun doğasının esas olarak biseksüel olarak düşünülmesi; yani babaya duyulan sevgi dolu hislerin onun bir rakip olarak mutlaka yok edilmesi fikriyle bir arada bulunuşu ödipal uğraşları daha da karmaşık hale getiriyor olmalı. Zaman zaman annenin, babaya yönelik talepleri ve beklentileriyle baba-oğul ilişkisinin biricikliğine müdahale eden bir pozisyona yerleştirilmesi ve ona yönelik düşmanca tutum negatif oidipus karmaşasını anlatır. Burada, oğlanın babaya duyduğu sevgi anneye duyulana göre daha baskındır ve müdahaleleriyle baba-oğul ilişkisini bozduğu düşünülen anneden nefret söz konusudur. Normal ve sağlıklı bir psikoseksüel gelişimde negatif oidipus karmaşası da belli ölçülerde daima bulunur. Aynı biçimde negatif oidipus karmaşasının çözülmeden kalması, yani babayla yakınlık özleminin doyurulmaması ve anneye güçlü bir özdeşim eşcinsel bir gelişime yatkınlık yaratır.

Kızlarda Oidipus Karmaşası (Elektra Karmaşası)

Oğlanlar gibi kızların da ilk bağları anneleriyledir. Anne küçük kızın hem ilk sevgi nesnesidir hem de yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesini sağlar. Küçük oğlan için anne, gelişimin bütün basamaklarında sevgi nesnesi olarak kalmaya devam eder ve değişmezken, küçük kız zorlu bir görevle karşı karşıya kalır: Kendisini gelecekteki cinsel rolüne hazırlamak için temel bağı anneden babaya kaydırma, anneden vazgeçme görevi. Oidipus-öncesi psikoseksüel gelişim evrelerinde asıl olarak erkek çocuk gibi hisseden ve aynı sevgi nesnesiyle, anneye/bir kadınla ödipal döneme giren kız, falik dönemde penisin varlığını keşfeder. Freud'a göre bu keşif, yoğun bir kayıp ve aşağılık duygusuna, narsisistik bir incinmeye ve penis hasedine yol açar. Bu noktada kızın annesine yönelik tutumu değişmeye başlar. O güne kadar anne sevgi nesnesiyken, şimdi onu, oğlana göre dünyaya daha donanımsız ve yetersiz bir halde getirmiş olmanın sorumlusudur ve suçlanmayı hak eder. Bu arada belirtelim ki, penis hasedi Freud'un en tartışmalı kavramlarından birisidir.

Aynı anda annenin de bir penisten yoksun olduğunu fark eden kız, anneye yönelik belki de bir ömür boyu ilişkilerini etkileyecek kırgınlık ve nefretiyle ve umutsuzca kendi yetersizliğini telafi etme çabasına girer ve babaya yönelir. Beyhude bir umutla babanın kayıp penisin yerine bir penis ya da bir bebek vereceğini bekler. Burada penis ile bebek arasındaki sembolik eşdeğerliliğe, kendi içinde bir penise sahip olmanın bir bebeğe sahip olma arzusu biçiminde ortaya çıkışına dikkat etmeliyiz.

Daha sonra ortaya çıkan hüsrانlar ve engellenmeler sonucunda küçük kızın babaya duyduğu sevgi ve bir penise/bebeğe sahip olma arzusu giderek solmaya başlar. Baba tarafından sevilme isteği, babanın sevdiği ve çocuk verdiği

anneyle özdeşimi güçlendirir. İlk planda babanın ama daha derin ve çocuksu düzeyde annenin sevgisini kaybetme tehdidi eşliğinde küçük kız, babadan vazgeçerek libidosunu tekrar daha uygun ve ensestiyöz olmayan nesneye, yani anneye bağlar.

Kadınların psikoseksüel gelişimine ilişkin Freud'un görüşleri daha sonra bir hayli eleştirilmiş ve değiştirilmiştir. Freud'un modelindeki fallik-ödüpal gelişmenin merkezi bir yer tutması ve kadının gelişiminin bir kusurla/eksiklikle malul sayılması bugün kabul edilebilir değildir. Zaten bunların sonucunda Freud; kadınların mazohistik, zayıf, bağımlı ve moral olarak eksik bir karaktere sahip olduklarını iddia etmiştir. Bu eksikleri fallik babayla ödüpal özdeşimin eksikliğine bağlamıştır. Keza kadınlara ilişkin, pasif kadınsı libido, yüceltme kapasitesindeki yetersizlik ve üst-benlik yetersizlikleri gibi görüşleri de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Bugün, kadın olma duygusunun ödüpal-fallik evreden çok daha önce var olduğunu, kadınlığın asli kaynağının genital organların doğasıyla birlikte, ebeveynlerin çocuğun cinsiyetine ilişkin inançları olduğunu, penis hasedinin bir başlangıç noktası ve temel olmaktan ziyade kadınlık kimliğinin gelişiminin veçhelerinden birisi olduğunu ve daha erken bazı istekleri savuşturmak üzere inşa edilmiş bir oluşum olduğunu çeşitli kaynaklardan biliyoruz (Fenichel 1945, Laplanche ve Pontalis 1988, Meissner 1980, Gabbard 2000).

Yine de, Laplanche ve Pontalis'in belirttikleri gibi; penis hasedi bahsinde Freud'un argümanını sürdürmesinin her iki cinsten fallusa (penis değil, penisin üstlendiği simgesel işlev için kullanılan terim) atfettiği merkezi rolde yattığını belirttikten sonra, Juliet Mitchell'in kızlarda oedipus karmaşasının hem gidişi hem de sonuçları bakımından farkını anlatan sözlerini aktaralım:

“Her iki cinsten kastrasyon anneden vazgeçmenin sinyalıdır. Fakat oğlan bu sapışı için bekleyecek ve zamanı geldiğinde kendi kadını elde edecektir. Kız için ‘kastrasyonun’ kabulü annesi gibi olma mecburiyetine işaret eder. Her ikisinin oedipus karmaşasının üstesinden gelmesi en nihayetinde aynı cinsten ebeveyn ile özdeşim yapmanın başlaması için bir işarettir. Öyle ki, toplum uygun bir biçimde sürebilsin. Oğlanın oedipus karmaşası olan ilk sevgi nesnesinin teyidi (confirmation) babası gibi olana kadar terk edilir. Oğlan aynı babayı bu esnada üst-benliği olarak özdeşim yoluyla içselleştirir. Kızın oedipus karmaşası olan ilk sevgi nesnesinin yalanlanması (contradiction) asla gerçekten terk edilmesi gerekmez, ki bu onun kadınca kaderidir. Kız baba için anne ile bir rekabet duygusu içinde olabilir, fakat bunun kuvveti anne için oğlanın giriştiği rekabet ile kıyas kabul etmeyecektir. Şu anlamda ki, baba her halükârda ikinci en iyidir ve daha da ötesi, aynı ‘kastre olmuş’ cinsin birbiriyle yarışmasında nasıl bir gaye olabilir ki? Anneyle özdeşim yapmak ve böylece bir dereceye kadar anneyi içselleştirmek güçlü bir üst-benlik formasyonu sağlamaz. Çünkü patriyarkal kültürde son sözü söyleyen hiçbir zaman o (kadın) değildir.” (J. Mitchell 1974, s. 111-112)

Mitchell’in belirttiği gibi, oğlan ilk sevgi nesnesine duyduğu arzuyu, kız ise ilk sevgi nesnesiyle özdeşimini inşa etmek zorundadır.

Son olarak, Blum’ın söylediklerini birlikte okuyalım:

“Kadının gelişimi basit bir indirgemecilik ve aşırı bir genellemeyle tanımlanamaz. Kadınlık asal bir erkeklikten, hayal kırıklığına uğramış bir erkeklikten, düşlemelenmiş bir yetersizliğe (fantasied inferiority) mazohistik bir sığınmadan veya düşlemelenmiş bir kastrasyon ve narsisistik bir

zedelenmeden türetilemez. Kastrasyon tepkileri ve penis hasedi kadının karakterine katkı yapar, ancak kadınlığın en büyük belirleyeni değildir". (Aktaran, Meissner 1980)

Freud ödipal uğraşların ve ilgilerin hiçbir zaman tam olarak üstesinden gelemediğimize inanmıştır. Her birimizde sapıklığa ve nevroza bir eğilim ve yatkınlık daima bulunur.

Fallik dönemin bitmesi ve oidipus karmaşasının çözümüyle her iki cinsten çocuk gizlilik (latency) evresine girer. Gizlilik dönemi 5 ila 6 yaşında başlar ve puberteye kadar, yani 11 ila 13 yaşına kadar sürer. Bu evrede cinsel dürtülerde herhangi ek bir gelişme olmaz. Cinsel ilgiler görece basılanmıştır. Cinsel dürtülerin bu görece sessizliği üst-benliğinin kuruluşuyla paralellik gösterir. Cinsel dürtülerin üst-benlik tarafından kontrolü cinsel roller biçiminde cinsel kimliklerin bütünleşmesine ve pekişmesine izin verir. Bu dönem aynı zamanda okul çağı dönemidir ve kızlar ve oğlanlar kendilerini diğerlerinden ayırırlar. Gelişmenin bu dönemi çalışma ve yapıcılık duygusunun geliştiği dönemidir ve özerk işlevselliği artıran egemenlik kapasitesi artar.

“Alt-benliğin olduğu yerde benlik olacaktır.”

FREUD

“Bir kurt olasılıkla ona yönelik davranışımıza bakmaksızın bize saldıracaktır ama içimizde bazı duygular ve niyetler taşımaysaydık, ne sevilen kişi bizi sevmeyi bırakır, ne de biz kastrasyonla tehdit edilirdik. Bu yüzden bu tür içgüdüsel etkiler dışsal tehlikelerin belirleyicisidirler ve bunun için de kendi başlarına tehlikeli olurlar ve şimdi içsel tehlikelere karşı önlemler olarak dışsal olanlara karşı ilerleyebiliriz.”

FREUD

Bu bölümün başlığı Freud’un benlik psikolojisi de olabilir, zira bugün bilinen anlamıyla benlik psikolojisi Freud’un 1923’te “Benlik ve alt-benlik” makalesini yayımlamasıyla başlamıştır. Gerçi Freud analizi tam olarak keşfetmeden çok önce de (1890’larda) psikanalizin temel varsayımların-

dan birisi olarak kalacak şeyin farkındadır: Zihnin daima bir bütün halinde çalıştığı fikridir söz konusu olan. Zihnin bir alan özelliği gösterdiği varsayımdır. Bu anlamda, unutulmuş olanın, hatırlanmayanın arkeolojisi olarak psikanalizin bir alanın bilimi olduğu da söylenebilir. Freud, böylece giderek zihinsel işlevlerin beynin belirli bölgelerinde lokalize olduğu fikrini reddederek bütünlüklü bir sistem olarak işleyen bir zihin anlayışı geliştirebilecektir. O işleyişi çok daha sonra ruhsal yapının işleyişi olarak adlandıracak ve o başlık altında inceleyecektir.

Daha önce ele aldığımız topografik model Freud'un düşüncesinde tam olarak bir geçiş kertesine işaret eder. Hastalarıyla klinik deneyimlerinin artmasına ve psikanalitik incelemenin gelişmesine paralel olarak topografik modelin yetersizlikleri daha belirgin hale gelir. Zihinsel çatışmanın Freud'un zamanla farkına vardığı iki önemli özelliğini açıklamak topografik modelin imkân ve araçlarıyla mümkün olmamaya başlar: Hastaların acıdan kurtulmak için kullandıkları ve psikanalitik tedavi esnasında bilinçdışı direnç biçiminde ortaya çıkan savunma mekanizmaları bilinçliliğe ait değildir. Dolayısıyla Freud'un vardığı sonuç şu olur: Demek ki bastırma savunması bilinç-öncesi ile özdeş değildir, çünkü bilinç-öncesi tanımı gereği kolaylıkla bilinçli hale gelebilir. Yani, zihni bilinç ve bilinçdışı olarak kavrayan bir görüş açısından bastırma süreçlerini anlamak mümkün değildir.

Topografik modelle ilgili Freud'un yaşadığı ikinci sorun; hastalarının sıklıkla bilinçdışı bir cezalandırma ihtiyacı ya da bilinçdışı bir suçluluk duygusu sergilediklerini görmesi olmuştur. Oysa topografik modele göre; bu talebi ileri süren moral fail bilinçte bulunan karşıt-dürtüsel güçlerle birlik halindedir.

Nihayet, söz konusu bu güçlükler ve sorunlar karşısında Freud, topografik modeli terk eder ve yapısal model ya da

ikinci topografya adını verdiği görüşü benimser. Yapısal model insanın kişiliğini tarif etmek üzere çeyim yerindeyse sosyopolitik bir metafor kullanır. Burada kişilik üç failden müteşekkil bir düzen içinde düşünölür. Söz konusu bu failler alt-benlik (*id*), benlik (*ego*) ve üst-benliktir (*süper ego*). Zihnin işleyişi bu üç fail arasındaki etkileşimler, dengeler ve kontroller ağının/sisteminin bir sonucudur.

Alt-benlik

Freud, adı geçen üç parçalı sistem teorisinde dürtöleri ayrı bir bölgede toplar. O bölge zihnın hayati tabakası, alt-benlik, adı geçen üç failin en ilkel olanıdır. Dürtölerden türeyen enerjinin asli deposudur, bütünüyle örgütsüzdür ve birincil sürecin ve haz ilkesinin egemenliğı altındadır. Freud'un benlik kavramını geliştirmesi ve dürtü teorisinde yaptığı değişiklikler, nevrotik çatışmaya ilişkin kavrayışında da değişikliğe yol açmıştır. Nevrotik çatışma, başlangıçta cinsel dürtölere benlik dürtöleri arasındaki karşıtlıkla tanımlanır. Daha sonra, asıl karşıtlığın yaşam ve ölüm dürtöleri arasında tanımlanmasıyla birlikte benlik dürtöleri de o karşıtlık içinde çözölerek özerkliğini kaybeder. Böylece benlik özgül bir dürtüsel enerji biçimiyle karakterize olmaktan çıkar ve başlangıçtan itibaren her iki tür dürtünün içerildiğı fail alt-benlik olur. Bu şu anlama gelir: Alt-benlik, cinsel ve yıkıcı dürtölere zihinsel temsilcileri tarafından kurulmuştur. Bir tarafıyla kaynayan, karanlık, kaotik, ıslak ve tekinsiz bir yeri düşündürtür. Burada Freud'un alt-benlik terimini Georg Groddeck aracılığıyla Nietzsche'den aldığı not ederek Groddeck'in sözlerini aktaralım:

“Benim görüşüme göre insana hayatiyetini Bilinmeyen (the Unknown) verir. Onun (insanın) içinde bulunan bir

‘Es’, bir ‘O’ (It), bir acayip güç hem onun kendisinin yaptıklarını, hem de ona olanları yönlendirir. ‘Ben yaşıyorum’ ifadesi yalnızca şartlı olarak doğrudur, temel bir ilkenin, ‘İnsan Onun sayesinde yaşar’ ilkesinin yalnızca küçük ve yüzeysel bir parçasını belirtir.” (Aktaran; Laplanche ve Pontalis, a.g.e.).

Alt-benliğin, insanda uzak bir yerden John Carpenter’ın o olağanüstü filmini, *The Thing*’ini çağrıştırması hiç de sebep-siz değil.

Bununla birlikte alt-benlik, bilinçdışı ile özdeş/eş anlamlı değildir. Çünkü yapısal görüş açısına göre, benliğinin belirli işlevleri, özellikle bilinçdışı dürtüsel basınç karşısında duran belirli savunma işlevleri de bilinçdışıdır. Hatta üst-benliğinin önemli bir kısmı da bilinçdışı düzeyde iş görür. Yani alt-benlik, bilinçdışıyla (sistem Ucs) aynı içeriğe sahiptir ancak bilinçdışı zihnin tümünü kapsamaz.

Freud’a göre alt-benlik; kalıtsal olarak verilir. Bebek doyum arayan dürtülerin toplandığı alt-benlikle birlikte doğar. Daha tam olarak “bütünüyle alt-benlik” olarak doğarız. Bebek, derhal ve doğrudan doyum talep eden o dürtüleri erteleme, kontrol etme ve değiştirme kapasitesinden henüz yoksundur ve bunlar için başkalarının benliğine bağımlıdır.

Kökenlerini anlamadığımız ve bir bakıma nafile bir çabayla ve çoğunlukla dış dünyada bazı sebepler göstererek savuşturmaya çalıştığımız duygularımız alt-benliğin varlığının işaretleridir.

Benlik

Psikanalitik teoride başlangıçta yer alan haliyle benliğin (ego) bilinçli ve ön-bilinçli işlevlerle birlikte anılması ve onlarla eş tutulmasının giderek onun zihnin toplam işleyişi

içindeki rolünü tam olarak yansıtmadığı fark edilmeye başlanmıştır. Bastırma ve direnç gibi psikanalitik tedavi ortamında ortaya çıkan/karşılaşılan bazı fenomenlerin bilinçdışı karakterleri benlik kavramının kapsamında bir genişletme ihtiyacını ortaya sermişlerdir. Bilinçlilik ve dış gerçeklikle yakın bağı ve iç içeliğinin yanı sıra benlik, artık dürtülere ve onların düzenlenmesine de aynı ölçülerde yakındır ve bir dizi bilinçdışı işlevi de yerine getiren bir fail olarak düşünülür. Yani benlik, gerçeklikle ilişkisi içinde devinim ve algılama aygıtını kontrol eder ve savunma mekanizmaları aracılığıyla da dürtülerin düzenlenmesini sağlar.

Benliğin dış dünya ile dürtüler arasında aracılık yapmasını sağlayacak işlevlerden müteşekkil bir organ olarak tanımlanması; yeni doğan bebeğin bir benliğinin olmadığı anlamına gelir. Benlik giderek dış ve iç dünyalar arasındaki denge ve ilişkileri sürdürme çabasından gelişir. Freud'a göre daha özgül olarak benlik, dış gerçekliğin dürtüler üzerinde yaptığı etkilerin bir sonucu olarak alt-benlikte gerçekleşen bir değişiklikten çıkar. Dış gerçekliğin baskısı benliğinin kendi hizmetinde kullanmak üzere alt-benliğin enerjisinin bir kısmını temellük etmesini sağlar. Daha doğrusu benliğin kendisinin enerjisi yoktur. Tüm motivasyonumuz son kertede alt-benlikten köken alır. Benlik kendi amaçları için o depodan kullanır. İşte Freud'un söyledikleri:

“Dolayısıyla alt-benlikle ilişkisinde, atın üstün gücünü kontrol etmek zorunda olan at üstündeki bir adama benzer; şu farkla ki binici bunu kendi gücüyle yapmaya çalışırken benlik ödünç alınmış güçler kullanır. Analoji biraz daha ilerletilebilir. Eğer atından ayrılmayacaksa binici sıklıkla onu gitmek istediği yere götürmek zorundadır, aynı şekilde benlik alt-benliğin isteğini sanki kendisinininkiymiş gibi eyleme dönüştürme alışkanlığındadır” (SE 19, s. 25).

Böylece gelişen oluşum sürecinde benlik bir yandan, dış dünyanın etkilerini daha da artan oranlarda alt-benliğe ihale etmenin yollarını ararken diğer yandan, haz ilkesinin yerine gerçeklik ilkesini ikame etmeye başlar. Freud, benliğin oluşum sürecinde dürtülere ve çatışmaya merkezi bir rol atfeder.

Şöyle de söylenebilir: Sevilen nesnenin kaybı, özellikle de nesneyle doyum sağlayıcı bir ilişkinin kaybedilmesi yaşamın bütün dönemlerinde acı veren bir deneyimdir. Ancak benliğin henüz yeterince gelişmediği, söz konusu kaybı telafi edecek yeterli donanım ve güce sahip olmadığı bebeklik ve çocuklukta o acı deneyimi daha ağır yaşanır ve tahammülü daha güçtür. Psikanalizin tanımladığı bazı ruhsal mekanizmaların benlik işlevlerinin gelişimindeki kritik rolleri tam da bu çerçeveye oturur. Çocuk sürekli bir biçimde, özellikle de 6-8. aylarda başlayan ayrılma-bireyleşme süreçlerinin bir gereği olarak, kayıp ve yoksunluk deneyimlerine maruz kalacaktır. Yine aynı biçimde, bir önceki bölümde anlatılan psiko-seksüel gelişim evrelerine içkin bir özellik olarak, gelişim ve büyümeye paralel olarak bir önceki evreye uygun doyum yaşantılarından vazgeçmek ve onların artık bulunmayışına tahammül etmek mecburiyetiyle yüz yüze kalacaktır. Benliğin kökeni buradadır: Benlik alt-benlik tarafından enerji yatırılan ve sonra kaybedilen nesnelerle özdeşim süreçlerinden köken alır. Benlik, yoğun bir biçimde sevilen bir nesnenin kaybı ve o kayıp nesneyle özdeşim yapma ve kendinin bir parçası kılmak üzere kayıp nesneyi içselleştirme süreçleriyle biçimlenir. Bu anlamda denebilir ki, büyümek yaşam boyu süren bir yas sürecidir, zira özerkliğe, bireyleşmeye doğru atılan her adımda bir nesne kaybı ve o kaybın tehdidi daima içkin bir özellik olarak bulunur. Özetle benliğin kuruluşunun gerisinde yoğun bir acı vardır. Bebeğin yaşadığı acı ve engellenmeler alt-benlikte bir dönüşüme yol açar ve benlik alt-benliğin geçirdiği o dönüşümden ayrımlaşarak gelişir.

Benliğin bir uyum organı olma özelliğinden de söz etmeliyiz. Benliğin diğer işlevleri arasında; dürtülerin kontrol edilmesi ve düzenlenmesi, yargılama, gerçeklikle ilişki (gerçeklik duygusu, gerçekliği test etme yetisi ve gerçekliğe uyum), nesne ilişkileri, sentez yapma, benliğin birincil özerk işlevleri (algılama, öğrenme, zekâ, sezgi, dil, düşünme, anlama ve hareket yetileri) ve benliğin savunma işlevleri sayılabilir.

Üst-benlik

Yapısal modelde en son gelişen yapısal organ üst-benliktir ve esasen oidipus karmaşasının çözümünden kaynaklanır. Çocuğun ebeveynlerini yasa koyucu, yasaklayıcı rolleri içinde içselleştirmesinin ardından içsel suçluluk duygusu cezalandırılma korkusunun yerini alır. Ancak üst-benliğin gelişimin daha önceki dönemlerinde (oidipus-öncesi dönem) bilinçdışı davranış örüntüleri temelinde gelişen ahlaki davranışlarla da ilgili olduğunu belirtmeliyiz. Yapısal modelde nevrotik bir çatışma benlikle alt-benliğin güçleri arasında bir çatışma olarak düşünülür. Söz konusu çatışmaya üst-benlik, benliğin bir bağlaştığı olarak katılır ve taleplerini vicdan ve suçluluk duygusu biçiminde ileri sürer. Üst-benlik zaten genel olarak görevini, kişinin davranışlarını, duygu ve düşüncelerini yakın takibe alarak, sürekli bir incelemeye tâbi tutarak icra eder. Beklenen standartlarla karşılaştırmalar yapar, onaylar ya da kınar. Bu etkinliklerin bilinçdışı düzeyde örgütlendiğini tekrar vurgulayalım.

Şöyle de söylenebilir: Bilinçli bir biçimde kendimizi yargıladığımızda, kendimize bazı idealler seçtiğimizde ya da yanlış yaptığımız bir şeyin ardından suçlu hissettiğimizde, bu bilinçli deneyimlerimizin üst-benlikle bir ilişkisi vardır. Ama onların ve kendimizi eleştirmenin çok daha önemli bir veçhesi bilinçdışıdır ve üst-benliği kuran o bilinçdışı veçhedir.

Başka bir görüş açısından üst-benliğin, toplumun zihin içinde örgütlenmiş “beşinci kolu”, “ileri karakolu” olduğu söylenebilir. Toplumun ve kültürün ideallerinin ve tabularının içselleştirilmesinin bir ürünüdür üst-benlik. Kendimizi bir kültüre ve topluma kaydetmemiz ve orada bir varoluşu sürdürmemiz üst-benliklerimiz sayesinde. Ahlakтан so rumlu zihinsel organdır. Üst-benlik aynı zamanda, yıkıcı itki lerimizi etkili bir biçimde düzene ve sıraya koymamızın da kotarıldığı zihin kertesidir. Her birimizin içinde topluluk hayatının ilgi ve çıkarlarıyla çelişen yıkıcılığa yönelik güçlü eği limi, yeniden kendi üzerimize yönlendirmemizi sağlayarak, toplum hayatını mümkün kılacak kanallardan birisini açar.

Üst-benliğin alt-benlikle de yakın ilişkisini vurgulamalı yız. Çünkü, yukarıda da işaret edildiği üzere, üst-benlik, daha önce alt-benliğin yoğun bir biçimde enerjisini yatırdığı nesnelerin içselleştirilmesinin bir ürünüdür. Daha da ötesi o nesnelere yönelik arzu ne denli güçlüyse, o arzuyu bastır mak üzere ihtiyaç duyulan güç de o denli güçlü olmak zorundadır. Ya da, üst-benlik dürtülerin bastırılmasının bir so nucu olduğu ölçüde, benlikten daha ziyade alt-benliğe ya kındır. Çünkü, benliğin dış dünyadan kaynaklanmasına karşıt olarak üst-benliğin kaynağı esas olarak içseldir.

Çocuk gizlilik dönemi boyunca ve daha sonra da, ebe veynleriyle yaptığı erken özdeşimleri öğretmenleri, idolleri, beğendiği yıldızlar ve kahramanları aracılığıyla da inşa etmeye devam eder. Üst-benliğin oluşumu sonrasında da ço cuğun ebeveynleriyle çatışma ve zıtlaşmaları sürer. Ancak o çatışma ve çelişkiler artık büyük ölçüde, benlik ve üst-ben lik arasındadır, yani içseldir. Daha önce ebeveynlerden ge len “hayır”lar, kısıtlamalar, yasaklar ve cezalar artık çocu ğun üst-benliğinde içselleşmiş haldedirler ve ebeveynlerin yokluğunda da çocuğun davranışlarını içsel olarak yönlendirmeye ve yargılamaya devam ederler.

M. Orhan Öztürk'ün kısa ama oldukça kapsayıcı tanımını birlikte okuyalım:

“Yargılayıcı dizge adını da verebileceğimiz üst-benliğin insan yaşantısındaki belirtisi suçluluk duygusudur. Bireyin kendi içine sindirmiş, benimsemiş olduğu yanlış-doğru, iyi-kötü biçimindeki değer yargıları bireyin içinde bir yargılama ve ceza verme dizgesi olarak kalır ve onun davranışlarını frenler. Birey, yasak olarak benimsemiş olduğu herhangi bir düşünce ya da eyleme kendisini kaptırırsa içinde suçluluk duyar. İşte bu suçluluk duygusunun derinliği ve ağırlığı üst-benliğin gücünü yansıtır. Kimi bireylerde üst-benlik çok katı ve özür tanımaz, bağışlamaz bir güçte gelişmiş olabilir. Benlik böyle katı bir üst-benliğin baskısı altında ezilebilir. Böyle ağır cezalandırıcı, suçlandırıcı üst-benlik gelişimi birçok ruhsal bozukluğun doğuşuna neden olabileceği gibi, çok gevşek bir üst-benlik gelişimi de bireylerin toplum içinde önemli uyumsuzluklarla karşılaşmasına yol açabilir.” (1985, s. 22)

Burada, daha sonra M. Klein'ın hem ödipal dönemin işaretlerini daha erken bir dönemde görmüş, hem de üst-benliğin gelişimini daha erken bir döneme (gelişimin birinci yılına) yerleştirmiş olmasından söz etmeli: Klein'a göre; erken üst-benlik kendiliğin kendisine yönelmiş ölüm içgüdüsünün bir sonucudur. Yine de şu ayrıma dikkat etmeli: Üst-benlik ve işlevlerine ilişkin Freud'dan sonra yapılan incelemelerin, üst-benliğin oidipus-öncesi dönemdeki özellikle de anal dönemdeki öncüllerine yaptıkları vurgu farklı bir bağlama yerleştirilmelidir. Kelimenin en düz anlamıyla o öncüller, henüz kurulmamış ve bunun için ödipal dönemi bekleyen üst-benliğin öncülleridir ve o halleriyle üst-benliğin en katı ve saldırgan niteliklerini sağladıkları düşünülür.

Söz konusu o nitelikler, çocuğun kendi sadistik dürtülerinin yansıtılmasından ve o yansıtma karşısında ebeveyne atfedilen misilleme beklentisi çerçevesine yerleşen ilkel adalet kavramından köken alırlar (Meissner, 1985).

Son olarak; üst-benlik ile birlikte anılması gereken bir kavramdan, *benlik idealinden* (ego-ideal) ve üst-benlikle benlik-ideali arasındaki ilişkiden kısaca bahsetmeliyiz: İki fail arasındaki fark ve ilişki daima bir tür muğlaklıkla karakterize olagelmıştır. Zira Freud, benlik-idealinden kimi zaman üst-benliğin bir parçası gibi, kimi zaman sanki üst-benlikle aynı şeymiş gibi, kimi zaman da ruhsal aygıt içerisinde ayrı bir fail gibi bahsetmiştir. Benlik-ideali, benliğin kendini uydurmayı istediği bir idealdir. Bu istek tehdit koşullarında değil, belirli nitelikler için duyulan bir arzu ve beğeni çerçevesinde doğar. Gabbard'a kulak verirsek:

“Bugün en yaygın kullanıma göre; benlik-ideali yapılması gerekenleri emreden/salık veren (prescribe) faile, üst-benlik ise, yasaklayan, yani yapılmaması gerekenleri dikte eden ahlaki vicdanın failine göndermede bulunur... Benlik ideali, yapılması gereken şeyin içsel standardı haline gelir. Bu anlamda, kişinin benlik-idealine uygun yaşamıyor oluşuna ilişkin içsel algının yanıtı olan utançla yakından bağlantılıdır. Suçluluğun da yakından ilişkili bir duygu olduğu ancak, özellikle ötekilere yönelik cinsel ve saldırgan isteklere ilişkin üst-benlik yasaklarının ihlaline yanıt olarak ortaya çıktığı kabul edilir.

Freud, ‘Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi’ (1921) isimli makalesinde; grup ilişkilerinin temelini dürtülerin dönüşümü olduğunu düşünür. O dönüşümün grup üyelerini birbirine bağlayan bir yüceltme biçimi olduğunu ve grup bağının pekişmesinin grup liderinin bir benlik-ideali olarak içselleştirilmesi yoluyla oluştuğunu ileri sürer. O iç-

selleştirilmiş figür cezalandırıcı değil bizim benzemek istediğimiz, beğenilen bir figürdür.”

Savunma Mekanizmaları

Gelişmenin erken dönemlerinde savunmalar, alt-benliğin baskıları ile dış dünyanın kısıtlılık ve gerekleri arasında kalan benliğin bir aracılık ve dolayım oluşturma çabasının ürünleridir. Libidinal gelişimin her bir evresinde söz konusu dürtü bileşenleri tipik benlik savunmalarını harekete geçirirler. Bu anlamda örneğin; yansıtma, içe-atım ve inkâr savunmaları oral-içe alım (oral-incorporative) ve oral-sadistik itkilerle, utanç ve iğrenme formlarında karşıt-tepki oluşturma savunması ise anal itki ve hazlarla ilişki içinde gelişirler.

Başka bir söyleyişle savunmalar, benliğin kendisini korumak ve iç ve dış dünya ile baş edebilmek ve böylece ruhsal aygıtta bir dengeyi sürdürebilmek için kullandığı imkân ve araçlara verilen addır. Ya da M. Klein’in dediği gibi; “... benin ilk ve öncelikli işlevi, kaygıyla uğraşmaktır... Ben, kaygının yol açtığı acı ve gerilime karşı sürekli korur kendini; bu yüzden de doğum-sonrası yaşamın en başından itibaren birtakım savunmalardan yararlanır”.

Savunma mekanizmalarının bir evre geçildikten sonra tamamıyla tedavülden kalkıp etkinliklerini yitirdiklerini düşünmemeli. Bir önceki evrenin savunmaları genellikle, daha sonraki evrenin karakteristik savunmalarının yanı sıra var olmaya devam ederler. Ancak genital dönem öncesi savunmalar, yetişkin yaşamda daha gelişmiş savunmaların üzerinde baskın olmaya devam ettiklerinde kişiliğin çocuksu tertibi sürmeye devam eder. Psikanalitik tedavilerde savunmalar merkezi bir rol oynar. Çünkü, iletişim/diyalog kanalları ve ruhsal aygıtın anlaşılma düzeyleri onların sayesinde açılır ve kurulur. Ancak çok katı olduklarında ve

diğerleri üzerinde hâkimiyet kurduklarında sorun teşkil ederler.

Savunmalar farklı açılardan sınıflamaya tâbi tutulabilirler. Gelişimsel açıdan, belirli psikopatoloji biçimleri açısından ya da basit ve karmaşık oluşlarına göre. Oldukça yaygın benimsenmiş bir tabloya (Meissner 1986, Gabbard 2000) göre: Narsisistik savunmalar (yansıtma, inkâr), Gelişmemiş (immature) savunmalar (eyleme dökme, içe-atım, yansıtma, gerileme), nevrotik savunmalar (yer değiştirme, ussallaştırma, yalıtma, anlıksallaştırma, karşıt-tepki kurma, bastırma, döndürme) ve gelişmiş savunmalar (yüceltme, özgecilik) şeklinde sınıflandırılmışlardır.

Bastırma

Bir fikir ya da duygunun bilinçten uzaklaştırılması. Bastırmanın (represyon) bir tür motive edilmiş unutma olduğu söylenebilir. Freud “Bastırma” (1915) isimli makalesinde; bastırmayı tanımlayarak, bastırmanın üç evresinden söz eder:

“Bundan başka, aktarım nevrozlarının psikanalitik gözlemi bizi bastırmanın başlangıçtan beri var olan bir savunma mekanizması olmadığı ve bilinçli ve bilinçdışı zihinsel etkinlik arasında keskin bir yarıklık oluşmadıkça ortaya çıkmayacağı -bastırmanın özünün basitçe bir şeyi geri çevirmek ve onu bilinçten uzak tutmakta yattığı- sonucuna götürür... Bilince girmekten yoksun bırakılmış içgüdünün psişik (düşünsel) temsilcisini içeren bir birincil (primal) bastırma, bastırmanın bir ilk evresi olduğunu varsaymak için nedenimiz vardır...

Bastırmanın ikinci evresi, yani gerçek bastırma bastırılmış temsilcinin zihinsel türevlerini ya da başka yerden kaynaklanıp, onunla çağrışımsal bağlantıya girmiş olan

düşünce dizilerini etkiler. Bu bağlantı nedeniyle, söz konusu düşünceler birincil olarak bastırılmış olanlarla aynı yazgıyı paylaşırlar. Dolayısıyla gerçek bastırma aslında bir sonradan-basınçtır (after-pressure).” (SE 14, s. 147- 148)

Makalenin daha sonraki kısmında açıklanan üçüncü ve son evre, yani bastırılmış olanın geri-dönüşü ise; rüya, sürçme ve belirti türevleri biçiminde kendini yeniden ortaya koyan bastırılmış fikirlerin bu eğilimini anlatır.

Freud’un bastırma kavramının içeriğini 1894’ten itibaren bir hayli değiştirdiğinin ve en nihayetinde belirli bastırma fenomenlerini anlama çabasının yapısal teorinin şekillenmesinde oynadığı rolün altını çizelim.

Karşıt-tepki Kurma

Karşıt-tepki kurma (reaction-formation) bir tutumun tam zıddına dönüştürülmesi ve bu yolla benliğin savunulmasıdır. Böylece, kabul edilemez bir itkinin, karşıt biçimi içinde ifade edilmesi ve idaresi mümkün hale gelir. Örneğin, nefret ilgiye dönüşür. Bir itkinin olumsuzluğunda izin verilerek ifade edilmesine eşdeğerdir. Dürtüsel çatışmanın sürmesi ve kalıcı olma eğilimi göstermesi sonucunda karşıt-tepki kurma bir karakter özelliği haline gelir. Özellikle obsesif-kompulsif karakterin bir veçhesini oluşturur. Dürtüsel olarak pislik ve düzensizlik itkilerine karşı abartılı bir temizlik ve düzen eğilimleri gibi örneğin. Karşıt-tepki kurma bahsinde psikanalizin genel önerisi şudur: Diğerlerini sert bir biçimde dışlayan ve onlara alan bırakmayan her türden duygu ve tutkumuz konusunda dikkat kesilmeliyiz. Söz konusu o duygu ve tutkularımız tam aksi yönlerine sahiptirler ve söz konusu katılıkları ve yoğunluklarından ötürü, onlara ilişkin bir içgörü geliştirme şansımız genellikle

yoktur. Burada aklıma o bildik deyişle bir zamanlar “mangalda kül bırakmayan”, “sıkı” bazı solcuların, ama özellikle onların şimdiki halleri geliyor.

Ussallaştırma

Ussallaştırma (rationalization), bazı tutum ve eylemler için sahte sebepler oluşturma edimidir. Burada benlik için acı verici durumlar için akla yakın görünen ve kaygı yaratmayacak bir açıklamaya başvurulur. Bir tür kendini-doğrulamama, haklı kılma edimidir. Hiç olmazsa kısmen rasyonel varlıklar olduğumuz için, etrafımızda olanlara ya da yapıp ettiklerimize bir açıklama getirdiğimizde ussallaştırıyoruz demektir. Ancak ussallaştırma savunmasında daima bir fazlalık, bir tür “sahtekârlık”/“samimiyetsizlik” söz konusudur. İlgili davranışın gerisindeki gerçek sebebi gizlemeye matuf bir sahtekârlık.

Yalıtma

Duygunun yalıtılması da denir. Bütün ruhsal yaşantıların ve travmaların hem bilişsel hem de duygusal bir boyutu vardır. Yalıtma (isolation) duygunun fikirden/içerikten ayrılması ya da ikisi arasında bir bölme yapılmasıdır.

Bunun sonucunda, ya fikir ve duygudan birisi bastırılır ya da ilgili duygu farklı ve ikame bir içeriğe aktarılır/yer değiştirir. Daha çok obsesif-kompulsif nevrozlarda geçerlidir ve oradaki psikopatoloji için özellikle önemlidir. Oldukça üzüntü verici olaylardan söz ederken tamamıyla sakin kalmamız, daha sonra hikâyenin başka bir aşamasında duyguyu deplase ettiğimizden tamamen habersiz bir biçimde göz yaşlarına boğulmamız yalıtma savunma mekanizmasının işler olduğunun tipik bir örneğidir. O. Fenichel’i dinlersek:

“Bizim kültürümüzde sıklıkla meydana gelen bir izolasyon, cinselliğin şehvet ve sevecenlik öğelerinin izolasyonudur. Bu, oidipus kompleksinin repress edilmemesinin bir sonucudur; birçok erkek (ve yine çok sayıda kadın) tam bir cinsel doyuma ulaşamazlar, çünkü bu kimseler ancak sevecenlik duymadıkları veya hor gördükleri ya da hiçbir şey duymadıkları kimselerle şehvet zevki alabilirler. ‘Sevdikleri zaman arzu edemezler’ ve ‘arzu ettiklerinde sevemezler’.” (a.g.e., s. 144).

Yer Değiştirme

Bir çatışmayı çözmek amacıyla bir dürtünün ya da duygunun asıl nesnesinden başka bir nesneye yönltilmesidir. Yer değiştirme (displacement) mekanizmasında nesnenin değişmiş olmasına karşın söz konusu itkinin dürtüsel doğası ve amacı değişmeden kalır. Yer değiştirme mekanizması rüya teorisinde ve aktarım kavramında da önemli bir rol oynar. Yer değiştirmede bir fikrin ve duygunun yerine bir başkası ikame edilir. Fobilerin oluşmasında önemli bir rol oynar. Korkulan bir nesne veya durum aslında bir başka durum ya da nesnenin yerini almıştır.

Anlıksallaştırma

Duygu ve itkilerin, doğrudan deneyimlenmek yerine üzerinde düşünmek yoluyla kontrol edilmesi. Anlıksallaştırma (intellectualization) mekanizmasında, yasak ve kabul edilemez itkilerin neden olduğu kaygıya karşı, duygudan arındırılmış bir düşünme halinin sistemli bir biçimde artışı aracılığıyla benliğin kendisini savunması söz konusudur.

Yansıtma

Yansıtma (projection), kabul-edilemez itkilerin ve onların türevlerinin, sanki kendiliğın dışındaymışçasına algılanması ve o biçimde tepki verilmesi. Freud yansıtma kavramını nörolojik bilimlerden alarak uygun bir hale getirmiştir. Nörolojik bilimlerin söyleminde, beyinde ortaya çıkan bir olayın bedene yansıtılması anlamında kullanılmıştır. Yansıtma mekanizmasında, bazı özelliklerimizin, tam olarak tanınmadan başkalarına yansıtılması söz konusudur ve paranoid fenomenlerin psikodinamiğinde özellikle önemlidir. Zira gerçeğı değerlendirme yetisinin kaybolduğı psikotik düzeyde, kişinin kendi duygusunu bir başkasındaymış gibi algılaması ve bu algıyla uyarlı bir davranış içinde bulunması dış gerçekliğe ilişkin açık bir hezeyan biçimini alır. Freud'a göre, paranoid yansıtma, eşcinsel libidinal dürtüler nefrete dönüştürölür ve daha sonra kabul-edilemez eşcinsel itkilerin nesnesine, yani başkasına yansıtılır.

Bir başkasında kendimizin bir parçasını görmek, ötekiyle kuracağımız iletişimi oluşturan dayanaklardan birisidir. Tehdit edici ve kaygı uyandırıcı bir arzuyu dış dünyaya yansıtma onunla daha kolaylıkla baş etmenin yollarından da birisidir.

Toplumsal düzeydeki diğer sosyo-politik, kültürel sebeplerinin yanı sıra; ırkçılıkta, yabancı düşmanlığında ve karşı cinse duyulan nefrette yansıtma temel bir psikolojik mekanizma olarak rol oynar. Kötülük başkalarında olabilir tamam ama, aynı zamanda içimizdedir.

İçe-atım

İçe-atım (introjection) bir dizi başka kavramla -özdeşim, içe-atım (incorporation), içselleştirme (internalization)-

birlikte bir grup oluşturur ve bazen de bu kavramlar birbiri yerine kullanılırlar. İçe-atım yansıtmanın karşı kutbu gibidir. Bu anlamda, başka birisinin bazı özelliklerinin yanlış bir biçimde kişinin kendine atfedilmesidir. Bu haliyle içe-atım süreçleri gelişimsel olarak önemli işlevler üstlenirler. Sevilen bir nesnenin içe-atımı, o nesneyle bir yakınlığın sürdürülmesi ve nesnenin sürekli biçimde var olması amaçlarına hizmet eder. Söz konusu nesneye ilişkin ambivalans-tan köken alan gerilim veya ayrılığa ilişkin kaygı bu yolla azaltılır. Eğer nesne yitirilmişse, içe-atım nesnenin karakteristiklerinin içe alınması yoluyla yitimin acısını dindirir ya da yitimi iptal eder ve nesnenin içsel olarak muhafaza edildiği duygusu verir. İçe-atım bir fikrin ya da dünya görüşünün içe alınması anlamını da taşır. Dışımızdaki bir şeyin içimize alınması aynı zamanda, onu elimizin altında tutmamıza ve kontrol etmemize yarar. İçe-atım depresif durumların oluşmasında özel bir role sahiptir.

Inkâr

Inkâr (denial), dışsal gerçekliğin bazı veçhelerinin, özellikle de acı verenlerinin reddedilmesidir. Psikotik düzeyde inkâr edilen gerçek bir düşlem veya bir hezeyanla ikame edilir. Burada inkârın bilinçli bir süreç ya da kasıtlı olarak yanıltmaya matuf bir davranış olmadığı ve kabaca yalandan farklı olduğunun altını çizmeli. Ciddi rahatsızlıklarımıza karşı tepkilerimizde inkârın önemli bir payı bulunur.

Gerileme

Gerileme (regression), gelişimin daha sonraki evreleriyle ilgili kaygıdan kaçınmak için daha evvelki evrelere veya işlevlerine dönmektir. O evrede, bir engellenme ya da do-

yumsuzluk yaşandığında, daha önceki doyum yaşantılarına dönmek ve böylece çatışmalardan kaçınmak, özellikle grup yaşantılarında sıkça gündeme gelen bir eğilimdir.

Ya da daha özgöl olarak; erişkin cinsel yaşamında karşılaşılan bir tehdit veya engellenme karşısında, represe edilmiş ve bilinçdışında değişmeden kalmış çocuksu cinsellik evrelerine gerileme söz konusu olabilir. Yine de gerilemenin saplanma ile yakın ilişkisine dikkat çekerek, gerilemenin bir savunma mekanizması olmaktan daha ziyade bir belirti oluşumu mekanizması sayıldığını da belirtelim.

Eyleme Dökme

Eyleme dökme (acting out), bilinçdışı bir istek ya da itkinin, ona eşlik eden duyguyu savuşturmak için eylem içinde doğrudan ifade edilmesidir. Bu anlamda eyleme dökme bir şeyi hatırlamak yerine sürekli tekrarlama eğilimine işaret eder. Freud'un aktarım teorisi bakımından oldukça önemlidir ve sapıklıklar ve itki kontrol bozukluğu durumlarıyla yakından ilişkilidir.

Bölme

Bölme (splitting), benliğin aşırı bir baskı altında kaldığı durumlarda, kaygısıyla başa çıkabilmek için özel olarak o an söz konusu olan tehdidi, daha genel olarak da bütün çevreyi "böl ve yönet" ilkesi uyarınca ikiye bölme girişimidir. Ya da birbiriyle çelişen duyguların, kendilik ve nesne-temsillerinin birbirlerinden etkili bir biçimde ayrılmasını sağlayan bilinçdışı bir süreçtir. İlkel bir savunma mekanizmasıdır ve bebeğin iyiyi kötüden, hazzı elemenden, sevgiyi nefretten ayırmasını ve olumlu duygular yatırdığı kendilik ve nesne temsillerini ve deneyimlerini olumsuz duygularla

yatırılmış olanlarından emin bir biçimde ayırarak korumasını sağlar. Ancak daha sonra baskın olmaya devam etmesi, iyi ve kötü içe-atımlarla (introject) birlikte olan libidinal ve saldırgan dürtü türevlerinin bütünleşmesini ve böylece saldırganlığın yüksüzleştirilmesini engeller ve benliği önemli bir enerji kaynağından yoksun bırakır. Bu yüzden benlik zayıflığının temel bir nedenidir. Özellikle sınır durumlarla (borderline state) psikozlara özgü bir savunmadır. Ancak daha hafif biçimlerde; deneyimlerimizin iyi/hoš taraflarının fena olanlar tarafından kirletilip sakatlanacağı korkusuna kapıldığımızda da iç dünyamızda bölme savunmasına pekâlâ başvurabiliriz.

O. Kernberg bölme ve diğer ilkel savunmaları anlattığı yazısında şunları söyler:

“Nevrotik hastalarda benliğin savunma örgütlenmesi bastırma ve karşıt-tepki oluşturma, yalıtma, yapıp-bozma, anlaksallaştırma ve ussallaştırma gibi diğer gelişkin veya üst-düzey savunma işlemleri çerçevesinde yoğunlaşır. Bunların hepsi dürtü türevlerini veya onların fikri temsillerini bilinçli benlikten püskürtmek suretiyle benliği intrapsişik çatışmalardan korurlar. Bunun aksine, benlik zayıflığı olan hastalar -yani sınır örgütlenmesi olan hastalar- bölme ve ilkel idealleştirme, yansıtmanın ilkel biçimleri (özellikle de yansıtma özdeşim), inkâr, tümgüçlülük ve değersizleştirme gibi diğer ilişkili mekanizmalar kendiliğe ve önemli ötekilere ilişkin çelişkili deneyimleri birbirinden ayrı tutarak ya da çözerek benliği çatışmalardan korurlar. Bu çelişkili benlik durumları münavebeli olarak etkinleşirler ve birbirlerinden ayrı tutulabildikleri ölçüde bu çatışmalara ilişkin kaygı engellenir ya da kontrol edilir. Ancak bu savunmalar, sınır hastaları intrapsişik çatışmalardan korumalarına rağmen, bunu benlik işlevlerinin zayıflaması pa-

hasına yaparlar böylece de o işlevlerin esnekliklerini ve uyum yeteneklerini azaltırlar. (Kernberg 1985, s. 5-6)

Döndürme

Bütün savunmalar bir işaret gibi kullanmayı öğrendiğimiz kaygı (signal anxiety) tarafından harekete geçirilirler. Savunmanın amacı, otomatik bir kaygı halinin ortaya çıkmasını önlemek, otomatik bir kaygı için alanı kapatmaktır. Döndürme (conversion) savunmasında, böylesi ağır bir kaygı hali karşısında, hareket ya da duyu organlarında bir işlev kaybı (konuşamama, duymama, yürüyememe) ortaya çıkabilir. Kaygı bir işlev kaybına ya da bir işlev bozukluğuna döndürülmüş olur. Genellikle histerik durumlarla birlikte olan döndürmede, bilinçdışı bir çatışmanın fiziksel terimlerle sembolik olarak temsil edilmesi söz konusudur.

Yüceltme

Yüceltme (sublimation), bir itkinin hedefinin korunup, nesnesinin toplumsal olarak kabul görece biçimde değiştirilerek doyurulmasını anlatır. Libidinal yüceltme, bir dürtüsel itkinin cinsellikten arındırılması (desexualization) ve yerine üst-benlik ya da toplum tarafından onay ve değer verilen bir yargının geçirilmesini içerir. Saldırganlık itkilerinin yüceltilmesi spor ve oyunlar yoluyla oluşur. Yüceltmede, dürtüler baskılanmak ya da değiştirilmek yerine, boşaltılırlar ve bu duyguların kabul edilmesi/tanınması ve görece daha önemli kişi ve hedeflere yöneltilmesi sayesinde olur. Ya da yüceltme cinsel itkilerin cinsel olmayan amaçları gerçekleştirmek üzere kullanılmasıdır. Genellikle yüceltme ile bastırma arasında yakın bir ilişki vardır. Bir fikir bastırılır ve o fikre bağlı olan enerji bir başka fikir ya da kişiye aktarılır.

Freud'un ünlü örneğinde olduğu üzere; Michelangelo'nun eşcinselliği, Onun sanatsal yaratıcılığına yüceltilmiştir.

Mümkün ve sürdürülebilir bir hayatın ancak yüceltme yoluyla olanaklı olduğunu eklemeliyiz. Öylesi bir hayat mutlak doyum biçimlerinin terk edilmesiyle olanaklı olacaktır. Daha tam olarak birincil arzu nesnelerimizden vazgeçmemiz ve onları daha az doyum sağlayıcı ama daha çok kabul edilebilir olanlarla değiştirmemiz gerekmektedir. Ya da şu şimdi bilebildiğimiz; daha çok uygarlık, daha karmaşık ve daha üst düzeyde örgütlenmiş hayatlar daima daha çok ıstırap demek. İnsanca doğamızın açmazları işte...

Özgecilik

Kişinin kendi ihtiyaç ve çıkarlarını diğerlerinin ihtiyaç ve çıkarlarına tâbi kılması. Özgecilikte (altruizm, diğerkâmlık), başkaları yerine yapılan o hizmetin yapıcı ve dürtüsel olarak doyum sağlayıcı bir niteliği vardır ve bu haliyle özgeci bir teslimiyetten ayırt edilmelidir. Özgeci teslimiyette başkalarının ihtiyaçları lehine ve kendiliğin zarara uğratılması pahasına kendi dürtüsel ihtiyaçlarının doyumundan bir feragat vardır.

Psikanalitik düşüncenin tarihinde, psikanalizin bilimsel konumu ya da temel iddialarının geçerliliğinin nerede ve hangi düzeyde aranması ve kurulması gerektiği meselesi oldukça tartışmalı olagelmıştır. Halbuki Freud'un bilimsel ilerlemeye olan inancı tartışmasız tamdır ve psikanalizin yerinin de tartışmasız orada olduğunu düşünür:

“Benim fikrime göre psikanaliz bir Weltanschauung (dünya görüşü) yaratamaz. Bir Weltanschauung'a ihtiyacı yoktur; o bilimin bir parçasıdır ve bilimsel Weltanschauung'a katılabilir.” (SE XXII, s. 181)

Freud'un psikanalizin bilimselliği iddiası karşısında farklı tutumlar geliştiren psikanalist ve filozofları kabaca iki grupta toplamak mümkün görünüyor: Birinci grup, Freud'un projesini bilimsel kabul eden; bilimsel hipotez kurma-test etme süreçleriyle analitik ortamda cereyan edenler arasındaki paralelliği vurgulayanlardan oluşmaktadır. Buradaki paralellik şöyle kurulmaktadır: Bilimsel bir deneyde

araştırmacı, varolan teoriden yola çıkarak bir hipotez kurar. Daha sonra o hipotez, sıkı bir biçimde kontrol edilmiş koşullarda bazı prosedürlerin uygulanması ve müdahaleler yoluyla test edilebilir şekilde işleme sokulur. Söz konusu prosedürler ve müdahaleler sonunda elde edilen verilerin (data) gözlemi yapılarak kaydedilir. Söz konusu verilerin deneyin beklenen sonucuyla örtüşme derecesi başlangıçtaki hipotezin kabul ya da reddedilmesini sağlar. Benzer biçimde psikanalist, belirli bir hasta hakkında hipotezler üretmek üzere psikanalitik teoriyi kullanır. O hipotezler görüşme/terapi odasının kontrolü sağlanmış ortamında (aklıma Vamık Volkan'ın "terapi odası tıpkı bir ameliyathane gibi, o ölçüde sterilitesi korunmuş olmalı" ifadesi geliyor) denenecek müdahalelere, yani yorumlara çevrilir. Hastanın yanıtları ve verdiği tepkiler dikkatle gözlenir ve analistin anlamasını derinleştirmek üzere kullanılır.

Söz konusu bu kampta, yani psikanalizin yorum boyutunun tümüyle göz ardı edilerek, klasik bilimsel nedensellik modeli içerisinde düşünülmesi gerektiğini ileri sürenler arasında en etkili olmuş filozof Adolf Gruenbaum'dur. Gruenbaum'a göre, psikanalizin ortaya koyduğu açıklama mantığı doğa bilimlerinde yürürlükte olan mantığın aynısıdır. Freud eğer başarısızlığa uğramışsa bu, yukarıda anılan datanın analistin etki ve telkinleriyle uğradığı kontaminasyona karşı yeterince güçlü bir savunmada bulunamaması nedeniyle olmuştur. Aynı zamanda olası plasebo etkilerini gidermek için gerekli olan ve klinik-dışı ortamlarda sürdürülmesi gereken kontrol gruplarının dahil edildiği epidemiyolojik çalışmaların yapılmamış olmasındandır (Grünbaum, 1984).

Grünbaum'a göre; Freud'un niyeti psikanalizi doğal bilimlerin bir kolu olarak geliştirmektir. Karl Popper'ın psikanalitik hipotezlerin yanlışlanabilir olmadığı bu nedenle de doğal bilim sayılmaması gerektiği görüşlerine karşı çıka-

rak belli başlı psikanalitik önermelerin yanlışlanabilme özelliğine sahip olduğunu, dahası yanlışlığının kanıtlandığını ileri sürer. Hatta bizzat Freud'un yanlışlığı kanıtlanan bazı teorilerini terk ettiğini anlatır. Buna verdiği örnek, nevrozun etyolojisi olarak gördüğü baştan çıkarma hipotezinden vazgeçmesidir. Grünbaum dolayısıyla psikanalitik önermelerle ilgili sorunun, yanlışlanabilir olmadıkları değil geçerliliklerinin tam olarak kurulamayışları olduğunu düşünür. Bu nedenle, yukarıda anılan kitabında Grünbaum'un yapmaya çalıştığı asıl şey, analitik ortamda elde edilen klinik kanıtlar temelinde psikanalitik önermelerin geçerlilikleri ispatlanabilir olduğudur. Aynı çerçevede, plasebo etkisi ihtimalini dışlamadıkları için tedavi başarılarının o önermeler için kıtas oluşturmamaya çalıştığını düşünür. Klinik dışı yürütülecek geçerlilik çalışmaları üzerine yaptığı ısrarlı vurgunun gerisindeki inanç budur.

Aynı bakış açısından psikanalizin hermenötik yorumuna yöneltilen eleştiri, ruhsal olgulara ilişkin psikanalizin nedensel iddialarının görmezden gelindiğidir.

Diğer kampta ise, Jürgen Habermas ve Paul Riceour gibi düşünür-filozoflar yer almaktadır. Onlara göre, Freud başından itibaren projesinin epistemolojik karakterini yanlış kavramıştır.

“Freud daha baştan bilimselci bir özanlamaya (scientific self-understanding) kısılmış olduğundan, özdeşleşme (self-reflection) düzeyinden dolayimsız biçimde Mach tarzı bir çağcıl pozitivizme gerileyen ve bu yüzden tikel olarak kaba bir biçim alan bir nesnelciliğe kapılır. Çalışmasının evriminden bağımsız olarak, içerisinde Freud'un yönünü şaşırdığı yol yöntembilimsel bakımdan yaklaşık şöylece yeniden inşa-edilebilir (reconstruct). Yeni disiplinin temel kategorileri, kavramsal yapılar, ruhsal aygıtın işlev-

sel yapıları ve hem belirtilerin oluş, hem de patolojik kompulsiyonların çözülme mekanizmalarıyla ilgili varsayımlar bu metapsikolojik çerçeve ilkin analitik ortamın deneyimlerinden ve düşlerin yorumlanmasından türetilmiştir. Bu gözlemin anlamı yalnızca araştırma psikolojisi değil yöntem bilimle de alakalı olmasıdır. Bu metapsikolojik kategori ve bağlantılar yalnızca özgül biçimde korunmuş belirle nimli iletişim koşulları altında keşfedilmiş olmadığı için, bu bağlamda bağımsız şekilde açıklanamazlar bile. Bu yüzden bu iletişimin koşulları her iki partner için, hem doktor hem de hasta için analitik bilginin olanaklılık koşullarıdır. Freud analitik çalışmanın asıl iddiasının “araştırma ve tedavinin kendi uygulaması içinde aynı zamanda meydana gelmesi” olduğunu yazarken, belki de bu içerimi (implication) düşünüyordu. Bilim mantığıyla ilgili olarak, psikanalizin kategorik çerçevesinin dilsiz (muted) ve çarpıtılmış metinlerin -ki onlar aracılığıyla onların yazarları kendilerini aldatırlar- yorumlanmasının önvarsayımlarına bağlı olduğunu yapısal model temelinde göstermiş bulunuyoruz. Ne var ki, eğer durum buysa, o zaman, psikanalitik teori oluşumu da öz-düşünsemenin (kendilik-reflection) bağlamına çakılmış olur.” (J. Habermas, Knowledge and Human Interest, s. 252).

Yine aynı yazarlara göre, Freud’un nevrozların nedeni olarak gördüğü bastırma hipotezinin gereksindiği açıklama modeli nedenlerden (causes) ziyade sebeplerle (reason) iş görmek zorundadır. Dolayısıyla doğal bilimlerin nedensel açıklama çizgisine temel teşkil eden tümdengelimsel modelle uygun değildir.

Paul Ricouer, “Freudyenizmin Epistemolojik Problemi” başlığı altında şunları söyler:

“Şimdiki inceleme için doğrudan psikanalitik epistemolojideki merkezi güçlüğü işaret etmek üzere bu başlığı kullandım. Freud’un yazıları kendilerini karışık (mixed) ve hatta muğlak (ambiguous) bir söylem olarak sunarlar. O söylem kimi zaman bir enerji bilgisine (energetics) tâbi güç çatışmalarını ifade eder, kimi zaman da bir hermenötiğe tâbi anlam ilişkilerini. Bu aşikâr muğlaklığın sağlam zeminleri olduğunu, yani o karışık söylemin psikanalizin var olma nedeni olduğunu göstermeyi umuyorum” (Ricouer 1970, s. 65).

Daha sonra Ricouer, psikanalitik söylemin her iki boyutunun gerekliliğini göstermekten, iki söylem düzeni arasındaki açığın üstesinden gelmekten ve enerjetik bir hermenötiğe işaret ettiği, hermenötiğin de bir enerjetik ifşa ettiğini göreceğimiz bir noktaya ulaşmaktan söz eder.

Jean Laplanche psikanalizi anti-hermenötik bir disiplin olarak kurmaya çalışmakla yukarıda anılan ikinci kampa karşı durur, ancak bunu yaparken birinci kampa da katılmayı reddeder. Şunları söyler:

“Freud’un çoğu ifadesi onun çalışmasının hermenötik içine alınmasına engeldir. Uzun zamandır yönetime mutlak bir öncelik vermemiz gerektiği konusunda ısrar ediyorum. Bir klinik pratik ya da bir teori olarak görmezden önce psikanalizi, ruhsal süreçlerin incelenmesinin bir prosedürü olarak tanımlamalıyız. O ruhsal süreçlere başka türlü bir giriş neredeyse imkânsızdır. Bu yöntem sürekli bir biçimde analitik olarak tanımlanmıştır.” (Laplanche, 1996)

Jean Laplanche’in önemli bulduğum “Determinizm ve Hermenötik Arasında Bir Yorum: Sorunun Yeniden Ortaya Konması” (Laplanche, 1992) makalesinde geliştirdiği görüşlere değinmeden önce genel olarak yapmaya çalıştığı şeyi

kısaca anmakta yarar var. Pontalis’le birlikte kaleme aldıkları *The Language of Psychoanalysis*’in önsözünde söyledikleri gibi; psikanalizin kavramsal teçhizatını ya da keşiflerini açıklamak üzere tedricen geliştirdiği psikanalizin kavramlar dizgesini analiz etmek Laplanche’in temel amacıdır. Çalışması esas olarak bu analiz görevine, kavramsal arkeolojiye adanmıştır. Kaygı, kastrasyon, yüceltme, aktarım, alt-benlik, bilinçdışı gibi temel kavramları yeniden ele alır. Deyim yerindeyse Lacan’inkine benzer biçimde ama ondan tamamen farklı bir “Freud’a dönüş” tanımlar ve kurar. Örneğin daha en başından Almanca trieb sözcüğünün dürtü (drive) yerine yanlış bir biçimde İngilizce’ye içgüdü (instinct) olarak çevrilmesiyle Freud’un bütün keşfinin bütün psikanaliz okulları tarafından unutulduğunu, yanlış anlaşıldığını ileri sürer. O yanlışlığın peşine takılma bahtsızlığına uğrayanların infantil cinselliğin önceden belirlenmiş, biyolojik bir temeli olduğu fikrine saplanıp kaldıklarını söyler. Freud’a dönüş, ama tamamen farklı bir biçimde zira Laplanche; en başa gitmemizi ve psikanalizin 1890’lardaki haliyle yani, baştan çıkarma hipoteziyle başladığını kabul etmemizi teklif eder. Baştan çıkarmanın oldukça talihsiz bir terim olduğunu düşünür:

Baştan çıkarma teorisini terk ettikten sonra Freud’un cinselliğin özerkliğini açıklamak için bulmak zorunda olduğu kavramın “yaslanma” kavramı olduğunu söyler. Ve ekler: “Yaslanmanın hakikati baştan çıkarmadır. Yaslanma kendi hakikatini baştan çıkarma teorisinde bulur.” Aynı zamanda Freud’un baştan çıkarma teorisini terk ettiğini söyleyenlerin baştan çıkarmanın bir teori olarak ne ifade ettiğini hiç anlamadıklarını iddia eder (Laplanche, 2000).

Yine, bilinçdışının başlangıçta insan varlığı içine yerleştirilmiş (implanted) “içsel bir yabancı gövde/cisim” (internal foreign body) olarak tanımlandığını ancak daha sonra, söze dökme (verbalization) yoluyla ele geçirilebilir bir bastırıl-

mış anılar kitlesi halinde anlaşıldığını söyler. Eğer bilinçdışı bir anılar setinden öte bir şey değilse analizin amacı da biz-zat bilinçdışını yok etmek olmalıdır. Bulunduğu yerden çıkartılıp atılacak bir patolojik ya da patojenik çekirdektir. Freud'un, bilinçdışının bastırmanın bir ürünü olduğu görüşü ile; doğumla getirilen, türe özgü bir kalıtım niteliği taşıyan veya yarı biyolojik bir alt-benlik tezi arasında gidip geldiğini söyler. Böylece, psikanalizin kendi büyük keşfiyle, yani bilinçdışının öteki ve yabancı (alien) olduğu keşfiyle uzlaşma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının bilinçdışının evcilleştirilmesine (domesticated) yol açtığını ileri sürer. Psikanaliz yoldan sapmıştır (Laplanche, 1999).

Laplanche'a göre psikanaliz 1890'ların baştan çıkarma teorisiyle başlar. Ancak Laplanche'in önerisi, baştan çıkarma teorisinin kitabı anlamına dönüş değildir. Öncelikle çocukların Don Juan'ın kurbanlarının baştan çıkarılmaları anlamında baştan çıkarılmadıklarını söyler: Yani çocuklar kendi fazi-let duygularıyla hesaplaşarak deyim yerindeyse teslim olmazlar. Çocuklar zaten/daima seksüalize edilmiş varlıklardır. Daha baştan kendilerinin olmayan bir yetişkin cinselliğiyle karşı karşıya kalırlar. Freud, baştan çıkarma teorisinin orijinal halinde; nevrozların aktüel bir cinsel travmadan köken aldığı görüşünü savunur. O cinsel travmanın anısı çocuklukta bastırılır ve puberteyle birlikte yeniden etkinleşir. Bu kitapta da değindiğimiz gibi 1897'de Freud baştan çıkarma teorisini reddeder. Histerinin beklenmedik ölçülerde sık oluşu söz konusu teoriye göre, yüksek oranda sapık ve tacizci babanın varlığıyla mümkündü. Nitekim "histeriklerin mustarip oldukları anıları" formülasyonu karşı cinsten ebeveyne duyulan ödipal arzuya uygun düşlemler, inşalar ve yeniden-inşalarla ilişkilendirilir (consruction and reconstruction).

Laplanche, baştan çıkarma teorisinden bir hakikat ya da teorik bir içgörü elde edilebileceği konusunda ısrar eder.

Baştan çıkarma teorisi bilinçdışının oluşumunu açıklayacak bir genel teori sağlamaktadır. Laplanche bunu birincil (primal) baştan çıkarmanın genel teorisi olarak tanımlar. Baştan çıkarma, yetişkin cinselliğiyle ve muammalı bir gösterenle (enigmatic signifier) karşılaşmadır ve bu çocuk-yetişkin ilişkisinin doğasında vardır. Laplanche göstereni sözel yapılarla sınırlı düşünmez, o bir jest ve eylem de olabilir. Bebeğini emziren bir anne basitçe onun beslenme ihtiyaçlarını gidermiyor, aynı zamanda, onunla iletişim kuruyor, ona gösterenlerle hitap ediyordur. Emzirme ya da bebeği tutma ve kucaklama hem yetişkin hem de bebek için cinsellikle yüklüdür. Yetişkin bunun olası bütün içerimlerinin tümüyle ayırında değildir. Jest, gösteren ya da eylem bilinçdışı bir anlama sahiptir.

Eğer gösteren-jest yetişkin için muammalı (enigmatic) bir karakterdeyse, çocuk için bütünüyle öyledir. Muamma (enigma) teorize etmek için bir uyarandır. Teorize etmek çeviri yapmaktır. Yani, muammayı anlamlı gösterenler ya da gösterenler zinciriyle ikame etmektir. Fakat çeviri daima bir yetersizlik içerir. Bazı şeyler muamma olarak kalır. Kaydedilemeyen, ele geçirilemeyen, indirgenemeyen bir ötekilik ve yabancılik ögesi daima vardır. İşte bu anlaşılamayan gösteren bastırılır ve bilinçdışının çekirdeğini oluşturur. Bu yüzden bilinçdışı ne doğumsal ne de biyolojik alt-benliktir. Ötekiyle karşılaşma esnasında insan varlığına yerleştirilen yabancı şeydir. Bu anlaşılmaz ve bastırılmış şey -içerideki öteki- içeriden sürekli bir baskı uygular. Cinsellik ve dürtüler dışarıdan/ötekiden gelir, yabancı ve bütünleşmemiş olarak kalır. Ötekilik boyutu daima oradadır.

* * *

Yukarıda andığım makalesinde Laplanche; (Laplanche, 1992) psikanalizde yorum üzerine tartışmanın ne yeni baş-

ladığını ne de bitmiş sayılacağını söyleyerek, hermenötüğün psikanaliz topraklarına ilk girişinin, ilk ihlalin Jung ve Silberer zamanında başladığını söyler. Bu konuda pozisyon alan tarafların başlangıç noktaları ve felsefi-epistemolojik temelleri değişse de sonuç bakımından yeniden-inşa ve inşa (reconstruction ve construction) karşıt terimleriyle özetlenen iki konum bulunduğunu söyler. İlki “gerçekçi” bakış açısıdır: Nevrozun “bellek hastalığı” (disease of memory) olduğunu ve benliğin kendisini kör düzeneklerden kopartması ve bir dereceye kadar özgürlüğe kavuşmasının yalnızca öznenin gerçek öyküsünün açığa çıkarılması (çocuksu amnezinin giderilmesi ya da yeniden-inşa yoluyla) sayesinde gerçekleşebileceğini öne sürer.

İkinci konum yani, “yaratıcı hermenötik”, her nesnenin benim amacım tarafından inşa edildiği ve tarihsel nesnenin bu görelilikten kaçamayacağı gerçeğini göz önüne alır. Buna göre, bireyin geçmişine psikanalitik yaklaşım da bu kurala bir istisna teşkil etmez. Analitik yorum son noktada hükümran (sovereign) olmasının nedeninin şu olduğunu unutmamalıdır der bu konum: Herhangi bir geçmiş benim bugünümle, hatta geleceğimle, tasarımıyla (pro-ject) belirlenir. Laplanche, bu seslerin her ikisinin de şu ya da bu yoldan Freud’la akraba olduklarını öne sürmeye eşit derecede hakları olduğunu belirtir.

Laplanche, bu karmaşanın üstesinden gelebilmek için yine de Freud’u işe koştuktan söz eder:

“Freud’u işe koştuk, başka bir deyişle ‘Freud’u Freud’la yorumlamak’, Freud’dan bir ders çıkarmak anlamına gelmiyor -hele ortodoksluğa hiç kaçmıyor. Ne de bir Freud’a karşı diğerini seçme meselesi. Ya da şurada burada bana uyan bir formülasyon avlama çabası. Freud’u işe koştuk, benim talep (demand) adını verdiğim şeyi onda göstermek

anlamına geliyor. Her zaman yolu göstermeksizin onu zorlayan ve bu yüzden de onu çıkmaz sokaklara ve yanlış dönüşlere götüren bir keşif talebi. Bu onun ayak izlerini takip etmek, ama aynı zamanda başka yollar arayarak onu eleştirmek anlamına geliyor, onunkine benzer bir talebin itici gücüyle.

Bunu konuşma dilinde söylersek, Freud'u gıdıklayan nedir? Benim cevabım, benim önerim şudur: Tarih değil. Ya da daha az tahrik edici olalım: Tarihyazıcıların (historiographer) tarihi ile hiç ilgisi olmayan bir şey.. Görünürde tarihyazımsal bir çalışma olan 'Kurt Adam'da bile Freud'un amaçladığı, bilinçdışının, daha doğrusu onun oluşumunun bir tür tarihi. Kesintilerle giden, gömülme ve yeniden dirilme anlarının her şeyden önemli olduğu bir tarih. Açık karakter özellikleri kadar, hatta belki de daha fazla yeraltı akıntılarının da ayrıntılarıyla tanımlandığı bir bastırma tarihi de denebilir."

Laplanche; yukarıda adı geçen iki konumu aktardıktan sonra; "Bir tartışmaya girmek, bu olanaklıysa başka bir sesin işitilmesine yol açar -bu ses uzlaşmacı ya da diğerine karşı bir konum işgal eden bir ses değil, yalnızca üçüncü bir tarafın sesidir" der. Daha sonra tekrar; "Sorunu baştan ortaya koyalım: Maddesel, olgusal, algısal olmayan ama aynı zamanda öznellik de olmayan bir gerçekliğin, 'bir temsil-den ibaret' olan bir gerçekliğin oluşturduğu üçüncü bir bölgenin varolduğu önermesi" diyerek Freud'dan aktarır:

"Gerçekliği bilinçdışı arzulara atfetmemiz gerekip gerekmediğini söyleyemeyeceğim. Elbette, herhangi geçişsel veya ara düşüncelerde bunu reddetmeliyiz. En temel ve en gerçek biçimlerine indirgenmiş bilinçdışı arzulara baktarsak, ruhsal gerçekliğin maddesel gerçeklikle karıştırılma-

ması gereken özel bir varoluş formu olduğu sonucuna varmak zorunda kalırız". (Freud)

Freud'un burada tanımladığı şeye, amacına asla ulaşamadığını ekler Laplanche.

Daha sonra ayrıntılı olarak Freud'un "Bir Çocuk Dövülüyor" (1919) makalesini yeniden okuyarak Laplanche, mesaj, çeviri ve çevirinin kısmi başarısızlığı kavramlarını geliştirir. O makalede Freud'un kronolojik dizilim şeklinde önerdiği üç formülasyon şöyledir:

1. Babam bir çocuğu dövüyor (küçük erkek-veya-kız kardeş)
 2. Babam tarafından dövülüyorum.
 3. Bir çocuk dövülüyor.
- Laplanche şöyle sürdürür:

"Birinci evrede, aile üyeleri arasında vuku bulan gerçek olaylar salt maddi sekanslardan tamamıyla farklıdır. Bana açıkça öyle geliyor ki, şu ya da bu yolla, onlar çocuğa sunuluyorlar... Babanın sahnenin seyircisine bizzat kendisinin hitap etmesi olgusu, Freud'un başlangıçtaki formülasyonuna yaptığı ekte gösterilmiştir: 'Babam /kendisinden nefret ettiğim/ çocuğu (erkek ya da kız kardeş) dövüyor'. Bu 'kendisinden nefret ettiğim', sahnenin olgusal, algısal bir bileşeni değildir. Bağlamsal bir bileşendir. Aile üyelerinden birine ya da ötekine ait değil, fakat onların sırrı ya da ortak mülküdür. Eğer küçük erkek ya da kız kardeşten nefret ediyorsam ve bunu bilerek babam onu benim önümde dövüyorsa, bu onun bana bir mesaj ilettiğini teyit eder. Şimdi Freud'un birinci evre olarak adlandırdığı şeye eklemek istediği ikinci şeye geliyorum: 'Babam /nefret ettiğim/ çocuğu (erkek veya kız kardeş) dövüyor, o yalnızca beni seviyor. Bu ekleme algılanana tamamıyla daha az ait-

tir. Onun benlik tarafından geçmişte yapılan ve analizde yeniden inşa edilen bir yorum ya da daha kesin olarak bir çeviri oluşturduğunu ileri sürmekte tamamıyla eminiz. Şimdi Freud'u yakından izleyerek bir dizi geliştireceğiz: 'babam (benim önümde) nefret ettiğim çocuğu (küçük erkek-ya da-kız kardeş) dövüyor.' 'Bu şu anlama geliyor: "Babam bu diğer çocuğu sevmiyor, yalnızca beni seviyor"'. (Freud, 1919). Geçerken, herhangi birisi çeviri sürecini sadece 'entelektüel' bir şey olarak düşünmesin diye, duygunun (affect) büyük rolünü not edin. Burada duygu, hem kaynak bağlamda hem de hedef çeviride belirlemektedir."

Daha sonra Laplanche, Freud'un "Bir çeviri yetersizliği klinik olarak bizim 'bastırma' olarak bildiğimiz şeydir" değişini hatırlattıktan sonra, "niçin çeviri" diye sorar. Ona göre yorum sözcüğü kabaca doğru olmasına rağmen eksiktir de onun için. Ve çevirisi yapılan şey, doğal hatta tarihi bir işaret değildir. Fakat bir mesajdır, bir gösterendir ya da gösterenler dizisidir.

Demek ki, bir tür bilinçdışının çevirisel modeli ya da muammalı mesajlar modeli diyebileceğimiz bir kavramsallaştırma ile karşı karşıyayız. Burada çocuğun bilinçdışı yetişkinin mesajlarının okunamayan öğelerinin bastırılmasıyla biçimlenir.

Şunları ekler:

"İster gösteren ister mesaj, ben bunu muammalı olarak niteliyorum... Zaten -bunu söylemek biraz utanç verici olsa da- Freud'la ve ondan bu yana psikanaliz bastırmanın ve bilinçdışının çocukta varolmadan önce Ötekinde varolduğunu söylemeyi ihmal etmiştir: Kurt Adamın anababasında, Grusha'da ve döven babada... 'Çocuğunu döven baba' kastettiğinden fazlasını söyler. Sözelimi şunu kasteder:

‘Söz dinlemeyen çocuklara, uslu olmayı öğretmek için onları cezalandırmak gerekir’. Daha doğrudan benliğe hitap ederek: ‘İşte görüyorsun ki, sen ondan daha ulusun... Bu dayığı hakeden sen değilsin...’ Yine de baba şuna benzer bir şey kastettiğinin pek de farkında değildir: ‘Sopayı eksik edersen çocuğu şımartırsın’ (Fransızca’da ‘sevmek için cezalandırmak gerekir’). Bu ifade muğlaktır, çünkü bilinç düzeyinde sevmek ve cezalandırmak her iyi çocuk yetiştirmenin iki kutbudur, fakat bilinçdışında birbiriyle kaynaşma eğilimindedirler... Son olarak baba, daha bir sürü şey söylediğinin hiç farkında değildir: ‘Sevmek, dövmek, vahşi biçimde saldırmak, cinsel ilişkiye girmek demektir; örneğin, annenle yaptığım gibi... Ve dahası, sadece genital olarak değil, anal olarak da -yoksa insan, küçük ‘kız-veya-oğlan’, kardeşine nasıl saldırabilir, vs. vs.’

Belirsiz sayıda bilinçdışı hortlamayla uzlaşmış bu muammalı mesajla yüzleşen çocuk bunu elinden geldiğince bildiği dile çevirir. Bu çeviri tam da, konuşulan/yaşanan/hissedilen sözcüklerle çakışır: ‘Babam bu öteki çocuğu sevmiyor, yalnızca beni seviyor...’ Bu çeviride kaybedilen, mesajın çapraşık veçhesidir, yani, cinsel bakış açısından sevmek, dövmeyi ve şiddetle saldırmayı da içerir. Bilinçdışı düşlemi oluşturan tam da bu fuero, bu ‘sağ kalıştır’...

Psikanalitik yorumu ve onun belirlenimcilikle hermenötik arasındaki konumunu tartışabilmek için üçüncü kategoriye bu uzun girişi yapmak zorundaydım. Bu kategorinin Freud’un “ruhsal gerçeklik”ten söz ederken koyutladığı konuma yerleştirilmesini öneriyorum. Algısal gerçekliğin ve bilinçli-önbilinçli düşleminin önemlice bir kısmını oluşturduğu psikolojik gerçekliğin yanına üçüncü bir gerçekliği, yani mesajın gerçekliğini koymalıyız. Yani, birisi tarafından birisine hitap edildiği ölçüde gösterenin gerçekliğini. Bu kategorinin Freud’un düşüncesinde bulunmadı-

ğını söylersek; Ötekinin, insan Ötekinin de mesajın kaynağı olarak varolmadığını söylemiş oluruz.

Demek ki yorum kendisini, bir yandan saf olgusallığın çözülemez ikiliğinde, diğer yandan yaratıcı bir imgelemde kapana kısılmış bulur: Birinci durumda, sabırla ‘olguları’ yeniden kurar ve bunların şimdiyi geçmişle açıklayan bir belirlenimciliğin kaynağı olacağını umar... İkinci durumda, yorum, insani olguların daima bir anlamı olduğunu belirtir, ancak çabucak bu anlamın benlik tarafından hareketsiz bir veri (datum) üzerine empoze edildiğini ekler.”

Daha sonra Laplanche, mesajla özneye önceden-varolan bir anlamın sunulduğu fikrinin varlığından ve öznenin ancak boyun eğerek bu anlamın efendisi olabileceğinden söz eder. Muammalı mesajın kaynak kişinin kastettiği şeyin ne anlama geldiğinin farkında olmaması ve çocuğun kendisine iletilen şeyi teorileştirmesi ve anlaması için elindeki imkânların yetersiz ve kusurlu olması ölçüsünde; bir yanda ebeveynin bilinçdışı ve söylemi diğer yanda çocuğun bunlarla yaptığı şey arasında çizgisel bir nedensellik olamaz.

Çevirmenin insan birey olduğunu ve erken bebeklikten itibaren çeviri yaptığını ve yaşadığı sürece çeviriye devam edeceğini söyledikten sonra şunu sorar:

“İnsanın kendisi kadar eski bir sürece ilişkin olarak psikanalizi, onun öngörülmemiş keşfini ve ileri sürdüğü dinamığı nasıl yerleştireceğiz -diğer bir deyişle, çevrilmemiş olanın buyruklarına daha az tâbi, çok daha kuşatıcı bir kendini-inşaya nasıl izin vereceğiz? Yanıt amnezinin kaldırılması aracılığıyla değil, fakat bastırmaların (kısmî) bir kaldırılmasıyla eşzamanlı olarak eski yapıların yapıbozumu (deconstruction) yoluyla.”

Laplanche'ın makalesinden uzunca bir kısım ile bitirelim:

“Freud, ‘Analizde İnşalar’da (Freud, 1937, s. 258) ‘Hasta bize kullanmamız için ne tür bir materyal getirir..?’ diye sorar. Bu materyali Freud’dan biraz farklı bir biçimde düzenleyerek soruyu tanımlayabiliriz.

1) Anılar ya da anı parçaları, itiraf edildiği gibi, az ya da çok çarpıtılmış ve ideolojize edilmiş haldedirler, ancak bunları düşlemlerle aynı düzeye yerleştirmek hem boşuna hem de iki yüzlüce olur. Çünkü bu onların kasıtlı ve indirgenemez bir biçimde gerçek bir geçmişe yönelmiş olduklarını yadsımak anlamına gelir. Major sahnelerin dağınık ve genellikle parçalı ve tekrarlı olarak bulundukları yer bu anıların içindedir -aslında muammalı ebeveyn mesajları ile çekilmiş sahneler.

2) Benliğin kendi varoluşunu kendisi için sentezleme tarzını temsil eden yapılar veya ideolojiler veya teoriler.

3) Kendisi kendi başına ulaşılamaz olan orijinal bastırılmışın türevleri: ‘Bilinçdışı oluşumlar’ dediğimiz şeyler.

Yalnızca anlaşılması kolay olsun diye bu üç materyali ayırıyoruz, aslında açık ki bunlar geniş bir uzlaşımlar çeşitliliği içinde sürekli karışık haldedirler.

Freud’un keşfinin katkısı nedir? Asıl olarak ... analiz: asıl olarak Freud’un ısrarcı olduğu gibi bir yöntem olduğunu söylemek bir totoloji yapmak mı olur yoksa basit bir biçimde büyük ölçüde unutulmuş olan bir şeyin yeniden teyit edilmesi midir? Şöyle tanımlanabilir: ‘Aktarım tarafından kutuplaştırılmış bir serbest çağrışımlar yöntemi.’ Burada aktarıma ilişkin bir görüş geliştiremeyeceğime göre (muammalı orijinal-söylev durumunun aktarımı olarak) basitçe psikanalizin serbest çağrışım zinciri boyunca analiz ettiğini vurgulamak zorundayım -yani, malzemeyi parçalar ve farklı bileşenlere indirger.

Bence bu ‘Analizdeki Yapılar’da ileri sürülen terminolojik değişikliklerin anlamını oluşturur: Analistin yorumunun serbest çağrışımlarla tamı tamına bağıntılı olduğu gerçeğinin yeniden-doğrulanmasıdır. Burada yorum, örtüşme ve düğüm noktalarını vurgulayarak serbest çağrışımların gidişine noktalar koymakla yetinir. Öyleyse Freud’un yeniden-tanımına eklenebilecek hiçbir şey yok: ‘Yorum kişinin bir çağrışım ya da sürçme gibi malzemenin tek bir ögesine yaptığı bir şeydir’ (1937, s. 261). Burada bizim kullandığımız ‘yorum’dan Almanca *deuten*, *deutung* çok daha iyi bir ifadedir ve çok daha az ‘hermenötik’tir: *deuten of* parmakla göstermek ya da gözle işaret etmek anlamındadır- Lacancıların diyeceği gibi ‘göstermek’ (to point).¹⁹ Freudçu yöntemin öncülsüz, devrimci ve aynı zamanda bilimsel karakterini vurgulamaktan asla vazgeçmemeliyiz. Bu yöntem bir kez edinilince hep kalacak bir şey gibi gözükse de, bizim çevrelerimizde bile ‘kendisinin tek otoritesi olan’ bir yorumun sürekli tekrarlayan sevimli baştan çıkarmalarına karşı sürekli yeniden fethedilmesi gereken bir şeydir.²⁰⁻²¹ Freudçu yöntemin yarattığı devrim sürekli yıpranmaktadır: ‘sürekli bir devrim’ esastır.

Şimdi Freud’u çok yakından izleyerek analizdeki farklı etkinliklere konumlar atamaya devam edelim. Şu halde inşa için ne söylenebilir? Bu başlıklı makaleyi analizin ve

19 *Deuten* ın popüler ya da kamusal yapma anlamına gelen çok eski bir kökle (deutsch da buradan türemiştir) etimolojik olarak bağlantılı olduğunu biliyorum. Ama etimoloji ile bugünkü anlamları arasında bir iletişim olduğunu düşündürtecek herhangi bir şey yok.

20 1968 tarihli makalemde (Laplanche, 1968) Freudçu yöntemle her biçimdeki hermenötik arasındaki karşıtlık üzerine, Ricouer’un eserleriyle bağlantılı olarak uzun uzadıya durmuştum.

21 Yöntemin koruyucu ve garantörünü ve aktarımın (benim kullandığım anlamda) koruyucu ve garantörü. Analistin “işlevi” ya da “ödevi” bu iki bakış açısından yeniden tanımlanabilir.

analistin yeni bir kader 'inşa' ettiklerini iddia etmek için gerekçe gösterebilir miyiz? Bir bütün olarak Freud'un düşüncesinde iki nokta bize açık görünüyor: 1) 'İnşa' terimiyle kastettiği daima geçmişin bir yeniden-inşasıdır²² ve 2) analizden özne için yeni bir kaderin inşası analistin ödevi olamaz. Analizde asli mesajları çeviren tıpkı çocuklukta olduğu gibi kaderini inşa eden *benliktir*, yalnızca *benlik*. Freud 'psikosenteze' girişmemekle ve öznenin kendisini inşasına yardım etmemekle suçlandığında, onun sentez ya da sentezleme kompulsiyonunun (en azından normal veya nevrotik öznedeki) daima hâkim oluşuna işaret ettikten sonra, 'bir semptomu öğelerine analiz etmeyi, bir içgüdüsel itkiyi bir bağdan serbestleştirmeyi başardığımız her seferinde bu yalıtılmış halde kalmaz, anında yeni birine girer' (Freud, 1919a, s. 161) diyerek gürlendiğini işitebiliriz.

Herhangi bir Demiurgic (Eflatun felsefesinde dünyayı yaratan etmen) manipölasyona ilkesel bir muhalefetin bazen psikanalizin kurucusu tarafından kendi pratiğinde geliştiğini göstermek çok kolaydır. Ancak biz burada analizde *yeniden-inşayla* (analizan ve analistin ortak ödevi) inşa arasındaki ayrıma sıkıca tutunuyoruz. Çünkü inşa kendiliğinden analiz sürecinden ortaya çıkabilecek 'yeni bir versiyonudur'. Ancak tek başına analizanın edimidir.

Analizde *yeniden-inşa edilebilen* nedir? Orijinal bastırılmışın unutulmuş bir anı olmadığı görüşümüz uyarınca, yeniden-inşa geçmişin amneziye kaptırılmış sayılan tarihsel olaylarıyla olmayacaktır. Emin olmak için, tıpkı daha az zamansal öğeler gibi anı parçalarının da ikincil bastırma ile bilinçdışına çekildiğini yadsımıyorum. 'Signorelli' isminin unutulması hâlâ bu sürecin bir paradigmasıdır. Ancak Freud'un vurguladığı cümle 'bunu zaten hep bili-

22 "İnşa çalışması, ya da bu tercih ediliyorsa yeniden-inşa çalışması." (Freud, 1937, s. 259)

yordum', o diğer cümleyle 'bunu asla düşünemezdim' ile diyalektik bir ilişkiye yetleştirildiğinde, yeniden-inşanın saf olayların tarihi dışında bir şeyle ilişkili olduğu anlamına gelir. Bu yöntemin sağladığı, çoğu zaten erişim alanında olan öğelerin bir tür yeniden düzenlenmesidir. Çok özetle (Freud'un 1937 tarihli makalesinde verdiği yeniden-inşa örneği bunu sergiler) yeniden-inşa edilen şey mesajı, mesaj çevirme girişimini ve bu çeviride yitirilen şeyi içeren kesin bir süreçtir: Asıl olarak bir savunma veya bir bastırmanın yeniden-inşasıdır.²³

Buradaki amaç daha sağlam (intact) bir geçmiş restore etmek değil (*bu, kişinin ne işine yarardı ki?*), eski, yetersiz, kısmi ve hatalı konstrüksiyonların dekonstrüksiyonuna izin vermek ve bu sayede hastanın sentezleme kompulsiyonu içinde (veya Alman romantiklerinin diyeceği gibi, 'çevirme dürtüsü' içinde) mutlaka yaratmayı başaracağı yeni çevirinin yolunu açmaktır.

Sonuç olarak, analizde benliğinin işi hem belirlenmiştir hem de özgürdür.

Öncelikle kendisini hareket ettiren güç tarafından belirlenmiştir: Özneyi çeviri yapmaya zorlayan bu itici gücün (Triebkraft) orijini Öteki'nin zora dayanan girişinde ve bu zorla girişi bağlama gereksiniminde yatar: Muammalı mesajın çocuksu Ötekisi (der Andere) ve bilinçdışı ve de ni-

23 Yeniden-inşada teoriye bir miktar gönderme -çok aşırılığa kaçmadan- sokulabilir. Bu bir yandan bastırmanın (ve daha genel olarak savunmanın) teorisidir ama aynı zamanda diğer yandan benliğinin çeviri çerçevesi hizmeti görmüş ideolojilere ait bir bilgidir. Bu ideolojik sistemler arasında en önde geleni Ödipus kompleksinin ta kendisidir. "Teori düzeylerinin" ve bunların tedaviye katılımlarının bir listesinin yapılması gerekmektedir. Sözgelimi bir Kleincilik injeksiyonunun ödipal göndermenin kullanımıyla aynı sırada olup olmadığını sorabiliriz. Ayrıcalıklı bir kendilik-teorizasyonu sistemi olarak ödipal gönderme (Kleincilik değil) sadece çocukluktan beri kültürel olarak *benliğe* sunulan bir aile ilişkileri yapısının patikalarının izini takip eder (bu soruyu yanıtlamaya yardımcı olacak makale için, RFP, 1989).

hayetinde analist olan Ötekinin temsilcisi olan içsel 'öteki şey' (das Andere).

Bununla birlikte, Öteki'nin muammalı mesajları kendine yeterli bir 'ifşa etme' ile bütün anlamlarını asla açığa vurmayacakları anlamında da özgürdür.

Ayrıca aynı zamanda benliğe tekrar tekrar analistin icatları değil fakat 'ruhsal gerçekliğin' türevleri olan 'düğüm noktalarından' geçmeye ve eski çevirilerin ve bastırmaların zorunlu rotalarını yeniden izlemeye zorlayan çağrışım çalışması tarafından belirlenmiştir.

Ama yine de özgürdür -ve bu nokta temeldir- çünkü bastırılmış olan artık tümünden kör ve mekanik davranmaz, daha geniş ve daha anlamlı bir bağlama yeniden entegre edilir.

Özgürdür çünkü, bu yeni çeviri en münasip durumda, bir çeviri-bozumu tarafından öncelendiği için daha zengin ve daha kapsayıcı yeni bir formülasyondur.

Belirlenmiştir çünkü, bağlayıcı şemalar (veya isterseniz öznenin 'hedef dili') hiç yoktan icat edilmemiştir: O bağlayıcı şemalar toplumsal ve kültürel çevrenin bütünü tarafından benliği sağlanırlar. Öyle ki, tıpkı diğer bütün keşifler gibi ne kadar kendine özgü de olsa, her kader asla ilk bakışta görüldüğünün yarısı kadar bile yeni olamaz."

Sonuç olarak Laplanche; yorumun iki farklı kavranışını karşı karşıya getirir: Bir yanda Freud'da hâkim olan öznenin gerçek geçmişinin şimdiyi belirlediği belirlenimci kavrayış vardır. Diğer yanda da, yorumun anlamsız bir geçmişe anlam atfederek ancak geriye-dönüslü olabileceğini vaaz eden yaratıcı hermenötik kavrayış.

Laplanche, tıpkı karşıt kamptaki hermenötler gibi Freud'un da olgusal gerçekliğin ve düşünme yakın tamamen öznel bir yorumun antitezinin mahkûmu olarak kaldığını

düşünür. Üçüncü bir kategoriden mahrumdur. O anlamı her yerde olan mesaj kategorisidir. Özellikle de yetişkinin küçük çocuğa aktardığı çoğunlukla sözel olmayan cinsel mesajlar biçimindedir.

İnsan bireyinin gelişimi bu gizemli ve travmatize edici mesajları çevirme ve onlara hâkim olma girişimi olarak anlaşılmalıdır. Analiz de öncelikle bir bütünün kurucu bileşenlerine ayrılması (ana-lysis) yöntemidir. Analizin bir amacı da, analizanın (analiz edilenin) görevi olan yeni bir yapı için yolu temizlemektir.

Gabbard'ın söyledikleri şu:

“Tıpkı sekstantı olmayan bir gemici gibi, bilinçdışının karanlık sularında teorisiz yola koyulmuş bir psikiyatrist kısa süre sonra denizde kaybolacaktır. Psikanalitik teori dinamik psikiyatrinin temelidir. O, hastanın kaotik görünen iç dünyasına bir düzen getirir. Tanısal etiketleri uygulamanın ve belirtileri kataloglamanın tanımlayıcı düzeyini aşması ve tamamlaması konusunda psikiyatriste dayanak sağlar. Zihnin iç derinliklerini anlama ve oraya girebilmenin araçlarını verir. Teori, klinisyene tanıya yönelik kavrayışında yol göstermekle kalmaz, her bir hasta için tedavinin seçiminde de donanım sağlar. Teorik anlama dinamik psikiyatriste neyi, ne zaman ve nasıl söyleyeceği ve de neyi söylemeden bırakacağı kararında yol gösterir.” (Gabbard, 2000a, s. 27)

Sadece bununla da sınırlı değil. Bilinçdışının bilimi olarak psikanaliz, insani öznenin analizi, kendiliğin temel koşullarının anlaşılması bakımından da hayati bir önemi haiz. Psikanaliz sayesinde; “rasyonel/bilinçli, stabil, özerk

insan özne” kavramının yardımıyla asla vakıf olamadığımız/olamayacağımız modern dünyanın onca alametini bilinçdışı tutkular, arzusunun dinamikleri bağlamına yerleştirerek anlamlı kılmak giderek daha çok mümkün olacak. İnsanı öznelliğin kuruluşunu ve dünyasını anlamaya muktedir olduğumuz ölçüde kültürün, politikanın, tarihin yapılarını da daha yakından ve derinden kavrayacak, üstelik o yapıların bilinçdışı arzu ve tutkuların üzerine düşürdükleri kayıtlara daha çok aşına olacağız. Kendilik stratejilerini/örgütlenmelerini asıl diline tercüme ederek, iç dünyamızın/psikenin diline dökmek, tarihsel/güncel toplumsal hareket ve deneyimleri de görece içeriden bir bakışla, hiç olmazsa bir düzeyde anlamanın araçlarını sağlamaz mı?

Ama diğer yandan şunları da dikkate almalı: Bugün psikiyatri dünyasında farklı yönelimler, farklı teorik/kavramsal yaklaşımlar, farklı kanallardan yürütülen arayışlar, farklı düşünme biçimleri arasındaki uzaklık giderek kemikleşmekte ve yer yer söz konusu uzaklık ve mesafe bir tür birbirini dışlama niteliği kazanmakta. O dışlama stratejilerinin ve bir kutuplaşmanın ortama hâkim olmasıyla, farklı arayışlar arasında bir diyalog gelişmemekte, bir zenginleşme kaynağı olabilecek karşılıklı etkileşim ve birbirinden etkilenmenin koşulları oluşmamakta. O değişik arayışlar ve kavramsal/teorik çerçeveler giderek kendilerini deyim yerindeyse bir kast sistemi biçiminde/içinden dile getirmekte, böylece de kadim zihin/beden ayrılığı (kartezyen düalizm) kendini yeniden üretecek bir platform kazanmakta. Bireyin zihinsel rahatsızlıkları ve ruhsal acıları karşısında; biyolojinin, psikolojinin, kültürün veri, keşif ve imkânlarını aynı iştah ve hevesle kuşatan/içeren çoğulcu, çok başlangıçlı ve çok merkezli -zorlayarak söylersek bütüncül- bir anlayışın inşası yerine; biyolojik psikiyatri, tanımlayıcı psikiyatri, psikanaliz, deneysel psikoloji, bilişsel-davranışsal psikoloji, kültürel psikiyatri vb. bir

dizi kompartman ve kanal birbirine giderek daha çok öteki-
leşmekte. Halbuki örneğin psikanalizin, kendi inceleme yön-
temi niteliğini ve kavramsal gövdesini daha çok ileri süren ve
vurgulayan ama bir tedavi tekniği olarak önerisini biraz daha
geriye çeken ve yumuşatan bir pozisyon üretebilmesi belki
de bugün psikanalizle diğer insan bilimleri arasında var olan
yoğun etkileşim ortamının psikanalizle psikiyatri arasında da
yeşermesine yol açacak. O diyalog ve etkileşim ortamı belki
de, hem farklı yaklaşımların eleştirel bir tarzda kendi üzerin-
de düşünmesine yarayacak, hem bugün psikiyatrinin yitirdi-
ği teorik heyecan ve imgelemi motive edecek hem de farklı
tedavi arayışları arasından bazı melez -ve neden olmasın, da-
ha etkili- tedavi seçeneklerinin doğmasına yol açacak.

Psikanalizin devasa çabası yanında genetik çalışmaların,
nörolojik bilimlerdeki gelişmelerin, beynin biyolojisi ve bi-
yokimyasına ilişkin bulguların bizi giderek daha çok be-
yin/zihin ikiliğini aşmanın eşiğine yaklaştırdığına inanmak
için yukarıda sözünü ettiğim karşılaşma ve etkileşimlerin
sonuçlarına ve gözlemlerine şimdi daha çok ihtiyacımız var.

Nancy C. Andreasen'in söylediği gibi:

“Psikoterapi hem zihin hem de beyin üzerinde etkide bu-
lunur. Gerçekte, beynin nasıl çalıştığına ve deneyimlere
yanıt olarak nasıl değiştiğine ilişkin daha çok şey öğren-
dikçe, psikoterapinin etkili oluşunun, sinir hücreleri ara-
sındaki bağlantı ve iletişim gibi ‘beyin işlevlerini’ etkileye-
rek duygu ve hafıza gibi ‘zihin işlevlerini’ etkileme yetene-
ğinin bir sonucu olduğunu daha değişmez bir biçimde
kavrayacağız.” (Andreasen 2001, s. 31)

Keza son zamanlarda yoğun tartışma ve araştırmalara ko-
nu olan “beyin plastisiti” (brain plasticity) kavramı; beyinle-
rimizin statik bir organ ve örgütlenme olmaktan ziyade, sü-
rekli ve dinamik bir değişme halinde olduğunu ve bunun da

zihnimizin işlevleri ve halleri üzerinde deneyimin yarattığı etkinin bir sonucu olarak gerçekleştiğini anlatır. Nasıl öğrendiğimizi, yani beynimizin bilgiyi depolamak ve geri çağırmak üzere, duygusal olarak yüklü olaylara yanıt vermek üzere ve sürekli olarak değişen bir dünyaya sürekli bir uyum sağlamak üzere kendi yapılarını ve kimyasını nasıl değiştirdiğini giderek daha çok öğreniyoruz. Bugün bunları hangi bağlamlara yerleştireceğimizi daha çok düşünmeye ihtiyacımız var.

Burada söylediklerimin psikanaliz pratiğine, o pratiğin politikasına, saf bir analitik ilişkinin dolaysız toplumsal etkileri/uzantıları ve içerimlerine ilişkin işaret etmeye çalıştıklarını şimdilik bir tarafa bırakıyorum.

Şunları yine de not etmeli: psikanaliz ve psikanalitik psikoterapiler de dahil her tür psikoterapi etkinliği aynı zamanda etik ve politik bir girişim ve taahhüttür. Asli amacı zihinsel acı ve sıkıntıyı gidermek olan o etkinlik etiktir, zira kendisini psikoterapiste takdim eden ötekine yanıt vermekle yükümlüdür. Ruhsal/zihinsel acı ve sıkıntının ortaya çıktığı toplumsal ve maddi bağlamdan bütünüyle soyutlanamaz olması bakımından da politiktir. O yüzden somut toplumsal biçimler ve örgütlenme ile hastaların mustarip olduğu acı ve yoksunluklar arasındaki bağ ve ilişkilerin kurulması ve bunun sözünün dolaşıma sokulması bahsinde psikoterapinin ve psikoterapistlerin suskunluğu ve tarafsızlığının hiçbir makul gerekçesi olamaz, olmamalı. Bugün muayene odasının ya da terapi seansının dışında neler olduğu ve hangi etkin pozisyonların alınması gerektiği hususunun; örneğin aktarım ilişkisine hallet gelir gibi gerekçelerle geçiştirilmesi bir hayli manidardır.

Son olarak, bunu söylemek gerekli mi bilmiyorum: Zihnin alanında var olan herhangi bir şey, uzamda bir yerde de, yani beyinde de var olmalıdır. Başka türlü, materyalist olma hali ve iddiası nasıl sürdürülebilir ki?

- Althusser, L., Freud ve Lacan, Çev. Selahattin Hilav, *Yazko Felsefe Yazıları*, 1. kitap, 1982.
- Althusser, L. ve Balibar, E. (1977) *Reading Capital*, Trans. Ben Brewster, NLB, Londra.
- Akvardar, Y., Çalak, E., Etaner, U., Hürol, C., Sunat, H., Tükel, R., Üçok, A., Yücel, B., (1997) *Psikanalitik Kurama Giriş*, Mepev Yayınları, İstanbul.
- Basch, M.F (1980) *Doing Psychotherapy*, Basic Books, New York.
- Blum, H.P (1998) *From Suggestion to Insight, from Hypnosis to Psychoanalysis*; Freud, Conflict and Culture İçinde, Ed: M.S. Roth, Vintage Books, New York
- Brenner, C. (1966) *Psikanalizin Temelleri*, Çev. Işık Savaşır, Yusuf Savaşır, Ankara Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği Yayınları, 1977.
- Brenner, C. (1994) The mind as conflict and compromise formation, *Journal of Clinical Psychoanalysis*, 3: 473-88.
- Chessick, R.D. (2000) *Psychoanalysis at the Millennium*, American Journal of Psychotherapy, cilt 54, no. 3: 277-290.
- Craib, I. (2001) *Psychoanalysis, A Critical Introduction*, Polity Press, Cambridge.
- Easthope, A. (1999) *The Unconscious*, Routledge.
- Erçel, K. (2001) 2000 yılında ABD medyasının kulak asmadığı on çarpıcı haber, *Birikim*, sayı 149.
- Fenichel, O. (1945) *Nevrozların Psikanalitik Teorisi*, Çev. Selçuk Tuncer, Ege Üni. Tıp Fak. Yayını, 1974.
- Flax, J. (1990) *Thinking Fragments*, University of California Press.

- Freud, S. Buradaki referanslar *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, cilt 1-24. Hogarth Press, Londra, 1953-1974 (SE) içindedir.
- Freud, S. (1892) *A Case of Successful Treatment by Hypnotism*, SE, 1: 117-128.
- Freud, S. (1894) *The Neuro-Psychoses of Defense*, SE, 3: 43-61.
- Freud, S. (1895) *Project for a Scientific Psychology*, SE, 1: 283-387.
- Freud, S. (1896) *Heredity and the Aetiology of the Neuroses*, SE, 3: 142-156.
- Freud, S. (1896) *Further Remarks on the Neuro-Psychoses of Defence*, SE, 3: 159-185.
- Freud, S. (1896) *The Aetiology of Hysteria*, SE, 3: 189-221.
- Freud, S. (1900) *The Interpretation of Dreams*, SE 4-5; Türkçesi: *Düşlerin Yorumu I-II*, Çev. Emre Kapkın, Payel Yayınları, 1991-1992.
- Freud, S. (1911) *Formulations on the Two Principles of Mental Functioning*, SE, 12: 218-226.
- Freud, S. (1914) *On the History of the Psycho-Analytic Movement*, SE, 14: 1-66.
- Freud, S. (1915) *Repression*, SE, 14: 146-158; Türkçesi: *Metapsikoloji*, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınları, Mart 2002.
- Freud, S. (1915) *The Unconscious*, SE 14: 159-215.
- Freud, S. (1916-17) *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, SE, 15-16; Türkçesi: *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Kapkın, Payel Yayınları, 1998.
- Freud, S. (1919) *"A Child Is Being Beaten"*, SE 17: 177-204.
- Freud, S. (1921) *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, SE 18: 69-143.
- Freud, S. (1923) *The Ego and the Id*, SE 19: 12-66.
- Freud, S. (1925-26) *The Question of Lay Analysis*, SE, 20: 179-250.
- Freud, s. (1932-36) *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, SE 22; Türkçesi: *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Kapkın, Payel Yayınları, 1998.
- Forrester, J (1997) *Freud Savaşları, Psikanaliz ve Tutkuları*, Çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Gabbard, G.O. (2000a) *Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice*, Third Edition, American Psychiatric Press, Inc., Washington, DC.
- Gabbard, G.O. (2000b) *Theories of Personality and Psychopathology, Comprehensive Textbook of Psychiatry* içinde, Seventh Edition, eds: B. J. Sadock, V. A. Sadock, Lippincott Williams ve Wilkins, Philadelphia.
- Goldstein, W. N. (2001) *A Primer for Beginning Psychotherapy*, Brunner-Routledge, USA.
- Greenberg, J. ve Mitchell, S. A. (1983) *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

- Greenberg, J. (1991) *Oedipus and Beyond, A Clinical Theory*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Grubrich-Simitis, I. (1997) *Early Freud and Late Freud*, Routledge.
- Grünbaum, A (1984) *The Foundation of Psychoanalysis*, University of California Press.
- Habermas, J. (1971) *Knowledge and Human Interests*, Beacon Press, Boston (Türkçesi: *Bilgi ve İnsansal İlgi*, Çev. Celal A. Kanat, Küyerel Yayınları, 1997).
- Horner, A.J. (1993) *Psychoanalytic Object Relations Therapy*, Jason Aronson Inc.
- Hüsemoglu, B., Parman, T. (2001) *Türkçe Psikanaliz*, Psikanaliz Yazıları 2, Bağlam Yayınları.
- Kagarlitski, B. (1995) *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?* Çev. Kaya Şahin, Metis Yayınları, 1996.
- Kernberg, O.F (1985) *Internal World and External Reality*, Jason Aranson.
- Klein, M. (1986) *A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States, Essential Papers on Object Relations* içinde, New York University Press.
- Klein, M. (1999) *Haset ve Şükran*, Çev. Orhan Koçak, Yavuz Erten, Metis Yayınları, 1998.
- Kohut, H. (1971) *The Analysis of the Self*, International Universities Press, Inc. (Türkçesi: *Kendiliğin Çözümlemesi*, Çev. Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal ve Cüneyt İçsan, Metis Yayınları, 1988).
- Kohut, H. (1977) *The Restoration of the Self*, International Universities Press, Inc. (Türkçesi: *Kendiliğin Yeniden Yapılanması*, Çev. Oğuz Cebeci, Metis Yayınları, 1998).
- Laplanche, J. (1992) *An Interpretation Between Determinism and Hermeneutics*, Int. J. Psycho-Anal, 73: 429-445.
- Laplanche, J. (1996) *Psychoanalysis as Anti-Hermeneutics*, Radical Philosophy, s. 7-12.
- Laplanche, J. (1999) *Essays on Otherness*, Routledge.
- Laplanche, J. (2000) *The Other Within: Retinking Psychoanalysis*, Radical Philosophy, S. 31-41.
- Laplanche, J., Pontalis, J.-B. (1988) *The Language of Psycho-Analysis*, Çev. D. Nicholson-Smith, Karnac Books.
- Meissner, W. W. (1980) *Theories of Personality and Psychopathology: Classical Psychoanalysis*; Comprehensive Textbook of Psychiatry/III, s. 631-728, 1980 içinde.
- Merskey, H. (1992) *Anna O. Had a Severe Depressive Illness*, British Journal of Psychiatry, 161, s. 185-194.
- Mitchell, J. (1974) *Psychoanalysis and Feminism*, Penguin Books.
- Mitchell, S.A. (1988) *Relational Concepts in Psychoanalysis*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

- Mitchell, S.A. ve Black, M. J. (1995) *Freud and Beyond*, Basic Books, 1995.
- Öztürk Kılıç, E (1996) J.M. Masson ve Çağdaş Psikoterapilere Yönelik Eleştirileri, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7(1): s. 17-28).
- Öztürk M.O. (1985) *Psikanaliz ve Psikoterapi*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Phillips, A. (1993) *Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine*, çev. Fatma Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Pine, F (1990) *Drive, Ego, Object and Self*, Basic Books, New York.
- Ricouer, P. (1970) *Freud and Philosophy*, translated by Denis Savage, Yale University Press.
- Rustin, R (1991) *The Good Society and the Inner World*, Verso, Londra.
- Sandler, J., Sandler, A-M. (1986) *On the Development of Object Relationships and Affects* içinde, *Esseantial Papers on Object Relations*, Eds. P. Buckley, New York University Press.
- Schwaber, E. (1983) *Psychoanalytic Listening and Psychic Reality*, *Int. Rev. Psycho-Anal.* 10, 379-392.
- Stolorow, R.D. (2000) 'From Isolated Minds to Experiential Worlds: An Intersubjective Space Odyssey', *American Journal of Psychotherapy* 54: 2: 149-151.
- Zizek, S. (1989) *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları 2002.
- Zizek, S. (2001) Gerçeğin Çölüne Hoşgeldiniz, Çev. Tuncay Birkan, *Birikim* 151.
- Wallerstein, R.S. (1988) *One Psychoanalysis or Many?*, *Int. J. Psycho-Anal.*, 69: 5-21.
- Wolf, E.S. (1988) *Treating the Self, Elements of Clinical Self Psychology*, The Guilford Press, New York.

Tıpkı sekstantı olmayan bir gemici gibi, bilinçdışının karanlık sularında teorisiz yola koyulmuş bir psikiyatrist kısa süre sonra denizde kaybolacaktır. Psikanalitik teori dinamik psikiyatrinin temelidir. O, hastanın kaotik görünen iç dünyasına bir düzen getirir. Tanısal etiketleri uygulamanın ve belirtileri kataloglamanın tanımlayıcı düzeyini aşması ve tamamlaması konusunda psikiyatriste dayanak sağlar. Zihnin iç derinliklerini anlama ve oraya girebilmenin araçlarını verir. Teori, klinisyene tanıya yönelik kavrayışında yol göstermekle kalmaz, her bir hasta için tedavinin seçiminde de donanım sağlar. Teorik anlama dinamik psikiyatriste neyi, ne zaman ve nasıl söyleyeceği ve de neyi söylemeden bırakacağı kararında yol gösterir.

G.O. Gabbard

Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice

Erdoğan Özmen bu çalışmasında, bilinçdışının bilimi olan psikanalizin serüvenini tüm boyutlarıyla ele alıyor.

İLETİŞİM 874

BAŞVURU
DİZİSİ

24

ISBN 975-05-0109-8

9 789750 501098